Kuşeyrî

Tasavvuf'un İlkeleri

(Risale-i Kuşeyrî)

1

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Kuşeyrî

TASAVVUFUN İLKELERİ

(Risâle)

I

Tercüman Gazetesi'nin bir kültür hizmeti olarak yayınladığı 1001 TEMEL ESER Serisinin 125. kitabı Kuşeyrî'nin TASAVVUFUN İLKELERİ (Risâle), KERVAN KİTAPÇILIK BASIN SANAYİ ve TİCARET A.Ş. Ofset Tesisleri'nde dizilmiş ve basılmıştır.

(AĞUSTOS 1978)

125

Tercüman
1001 TEMEL ESER

Kuşeyrî
Tasavvuf'un İlkeleri

(Risale-i Kuşeyrî)

1

Çeviren:

Tahsin YAZICI

İSTANBUL
1978

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -**Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış**- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız **"1000 Temel Eser"** serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve **"Tercüman 1001 Temel Eser"** dizisini yayınlamaya karar verdik. **"1000 Temel Eser"** serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

ÖNSÖZ

Tercümesi sunulan bu eser, İslâm dünyasında âdeta mukaddes bir kitap gibi, yakın zamanlara kadar her evde bir nüshası bulundurulan (1) kitaplardan biridir. Eserin müellifi, tasavvuf ile şerîatı birbiri ile bağdaştırmaya çalışmış olan büyük sûfi ve din bilginlerinden Ebu'l—Kaasım Abdu'l—Kerîm b. Havâzîn b. Abdi'l—Melik b. Talhate'l—Kuşeyrî en—Nîşâbûrî'dir. Müellif, daha çok bağlı bulunduğu kabileye nispetle verilmiş olan Kuşeyrî nisbesi ile tanınmıştır. Ailesi, İran'ın islâm orduları tarafından fethinden sonra Arabistan'dan gelip Horasan'da yerleşmiş olan Kuşeyrî (2), annesi ise, yine bir arap kabilesi olan Sulem'e mensuptu. Bu aile bir ara, Horasan'dan göç edip Nişabur civarında bulunan Ustuva adlı bir kasabaya yerleşti. Kuşeyrî, bu kasabada rebîülevvel 376 (= temmuz 986) da dünyaya geldi, daha küçük yaşta iken babası öldü ve Ebu'l—Kaasım adında bir akrabası onu himâyesine aldı. Kuşeyrî ilk tahsilini bu akrabasından gördükten sonra, maliye memuru olmak için gerekli olan hesap ilmini öğrenmek üzere Nişabur'a geldi. Buna sebep de, Ustuva civarında bulunan kendine ait köye konulan ağır vergi idi. O, hesap öğre-

(1) Bk. Ahmed Ateş, Kuşeyrî, İA, VI, 103 7b; krş. Tercüme—i Risâle—i Kuşeyrî, terc. Ebû Ali el—Hasan b. Ahmed el—Osmanî, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmâil No. 120'deki nüshanın meçhul biri tarafından yazılmış önsözü, 2a

(2)Bk. İA, VI; 1037 a

nip maliye memuru olmak suretiyle bu köyünü korumak istemişti. Fakat talih ona başka bir şekilde gözüktü. Şehirde dolaşırken, sonradan kayınpederi ve mürşidi olacak olan ve tercümesi sunulan bu eserde sık sık kendisinden üstad diye bahsedilen bilginlerden şeyh Ebû Alî el–Hasan b. Alî ed–Dakkak'ın bir vaiz toplantısına rastladı. Şeyhin sözleri onun Nişabur'a gelmekteki niyyetini değiştirdi. Hesap öğrenmeyi bir tarafa bırakarak Ebû Alî ed–Dakkak'ın müridi oldu. Ancak şeyhi onun tahsilinin yarım kalmasını istemiyordu. Kendisini, devrin meşhur din bilginlerinin derslerine devam etmeye ve bu suretle yarı kalmış olan tahsilini tamamlamaya teşvik etti. Kuşeyrî, şeyhinin bu tavsiyesi üzerine, önce şâfiî fıkhını (Hukukunu) öğrenmek için Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Bekr et–Tûsî'nin derslerine devam etti. Bu ilmi tam mânasıyla öğrendikten sonra, devrinde, Tanrı'nın zâtını bir cevher, bir cisim olarak kabul eden kerrâmî (1) fırkası taraftarlarına karşı hücumları ile tanınmış olan Ebû Bekr Muhammed b. el–Huseyn b. Fûrek el–İsfehânî (Ölm.406= 1016 m.)'den kelâm dersi aldı ve bu âlimin en parlak talebelerinden biri oldu. Bu arada başka bilginlerden de faydalanmayı ihmal etmedi. Kendisi büyük bir zekâ ve hafızaya sahipti. O kadar ki, hocalarının anlattıklarını bir kere dinlemesi, sonradan onları aynen tekrar edebilmesine kâfi geliyordu. Bu arada mürşidi Ebu Alî ed–Dakkak'ın meclislerine de devam etmiş ve şeyhinin büyük teveccühüne mazhar olmuştu. Şeyhinin Kuşeyrî'ye olan bu büyük teveccühü, kızı Fâtime'yi ona vermekle neticelendi. Mezhep bakımından şâfiî olan Kuşeyrî, hocalarının tesiriyle çok geçmeden müfrit bir eş'ârî oldu. İnandığını taassupla müdafaa eden Kuşeyrî'nin bilhassa râfize ve mu'tezile akidesi taraftarlarına karşı vaiz ve risaleleri ile şiddetli hücumlarda bulunması, bir ara hapsedilmesine sebep oldu. Onun bu tenkitleri, Selçuklu

– – – – – –

(1) Daha fazla bilgi için Bk. İA, VI, 594 b. v.d.

Devletinin ilk sultanı olan Tuğrul Bey (Saltanat süresi: 1040–1063)'in mu'tezile akidesini savunan veziri Amidü'l–mülk'ü, onun aleyhinde tedbirler almaya sevk etti. Bu vezirin, hükümdarın yanında, içlerinde Kuşeyrî'nin de bulunduğu eş'ârî inancını müdafaa edenler aleyhindeki teşebbüsleri çok geçmeden meyvelerini verdi; Sultan, er–Re'îsü'l–Furâtî, İmâmu'l–Haremeyn unvanı ile tanınmış olan Ebu'l–Me'âlî el–Cüveynî (1-28–)(1) Ebû Sehl b. el–Muvaffak gibi devrin ileri gelen büyük din âlimleri ve sayılı kişileri ile birlikte Kuşeyrî'nin de hapsedilmesini emretti. Bunlardan İmâmu'l–Haremeyn hapsedileceğini önceden sezip Hicâz'a kaçtığı ve Ebû Sehl b. el–Muvaffak ta Nişabur dışında bulunduğu için yakalanamadılar. Böylece ilk hamlede Kuşeyri ile er–Re'isü'l–Furâti yakalanıp şehrin kalesinde hapsedildiler. (Aş.yukarı 451 h./1059 m.). Bu arada Ebû Sehl b. el–Muvaffak etrafına topladığı kendi taraftarları ile birlikte Nişâbur üzerine yürüdü ve iki mahpusu hapisten kurtarmaya muvaffak oldu.(2) Fakat Amîdü'l–mülk'ün teşvik ve tahriki ile sultanın eş'ârîlere karşı menfî hareketi devam etti. Nihayet 455 h./1063 m. de Kuşeyrî hacca gitti. Aynı yıl, aynı sebeple, yani Amîdü'l–mülk'ün eş'ârîler aleyhindeki davranışları dolayısıyla Mekke'ye gelmiş olan 400 kadar hanefî ve şâfiî kadısı ile buluştu. Bu dört yüz kadı hep birlikte minberde konuşmak hakkını Kuşeyrî'ye tanıdılar. Tuğrul Bey'in 455 h./1063 m. de ölümü üzerine yerine geçen Alp Arslan (Saltanat süresi: 455–465 h./1063–1072 m.). Kuşeyrî en büyük düşmanının ortadan kaldırıldığını öğrendikten sonra Nişabur'a döndü. Ve hayatının bundan sonraki kısmını refah içinde geçirdi. Günleri, uzun yıllardan beri meşgul olduğu hadîs tedrisi ile geçiyordu. Nihayet 16 rebîülâhir 465 h/31 aralık 1072 de hayata gözlerini kapadı ve şeyhi Ebû Alî ed–Dakkak'ın mezarının ayağı ucuna gömüldü.

– – – – – –

(1) Hal tercümesi için Bk. İA, III, 249 a v.d.

(2) Bk. Mehmed Şerefeddîn (Yaltkaya), Selçukîler devrinde mezâhib, Türkiyât Mecmuası, İstanbul, 1925, I, 101 – 102

Hal tercümesinden bahseden kaynaklar Kuşeyrî'nin tasavvuf sahasındaki üstün vasıfları yanında büyük bir cesarete sahip olduğunu, iyi ata bindiğini, çok iyi silâh kullandığını,arapça şiir söylemekte ve nesir yazmakta büyük bir maharetinin bulunduğunu ve çok iyi bir hatip olduğunu kaydeder. Tasavvufî mes'eleleri kavramaktaki üstün kabiliyeti ve bu hususlarda sorulan suallere verdiği inandırıcı cevaplar şöhretini bir kat daha arttırmıştı.Vaiz meclislerinde bulunan herkes onun tesiri altında kalırdı.

Kuşeyrî'nin, Ebû Alî ed–Dakkak'ın kızı Fâtime'den altı tane oğlu olduğu bilinmektedir. Bunlar da kendisi gibi âlim olarak tanınırlar. Kuşeyrî'nin çocuklarının yaş sırasıyla isimleri şudur: Abdullâh (414–477 h./1023 h./1023–1084 m.), Abdü'r–rahîm (Ölm. 514 h./1120 m.), Ebû'l–feth Übeydullâh (Ölm. 521 h./ 1127 m.), Abdürrahmân (426–482 h./1035 –1089 m.), Abdülvâhid (418 –494 h./1027–1100 m.), Abdü'l–mü'min (445–532 h./1053 –1137 m.). Bunlardan bir kısmının eserleri günümüzde kadar gelmiştir. (1) Ayrıca yine büyük bir âlim olduğu anlaşılan Hibetullâh b. Abdilvâhid el–Kuşeyrî (460–548/ 1068 –1153) adında bir de torunu vardır.

Devrinde büyük bir din ve tasavvuf bilgini olarak tanınan Kuşeyrî'nin tefsir, hadîs, tasavvuf ve diğer dinî sahalarla ilgili ve her biri ayrı bir değer taşıyan 22'ye yakın eseri vardır. Ancak bunlardan bir kısmının sadece isimleri bilinmektedir.Burada bu eserlerin, bize kadar gelmiş olanlar ile sadece isimleri bilinenler arasında bir fark gözetmeksizin en önemlilerinden imkân nispetinde bahsedilmeye çalışılacaktır.

1. et–Tefsîrü'l–kebîr, 410 h./1019 –1020 m. yıllarında yazılmış olan ve kaynakların en iyi tefsirlerden biri olarak vasıflandırdığı bu eser, maalesef günümüze kadar gelmemiştir. 2. Letâ'ifü'l–işârât bi–tefsîri'l–Kur'ân, Kuşeyrî'nin 437 h./1045–1046 m. yılında yazmaya başladığı bu büyük tefsirin birkaç nüshası

---

(1) Bk. Brockelmann, Geschichte der arabischen Litteratur,Leiden, 1943, I, 772 v.d.

bilinmektedir. (1) 3. Kitâbü'l–erbâ'în fi'l–hadîs, günümüze kadar gelmemiş olan bu eserin, benzerlerinde olduğu gibi, belli bir mevzuda toplanmış 40 hâdisten ibaret bir eser olduğu tahmin edilebilir. 4. Şikâyetü ehli's–sünne bi hikâyeti mâ nâlahum min el–mihne, vezir Amîdü'l–mülk'ün tahrikleri ile eş'ârî akidesi taraftarlarına karşı girişilen şiddet hareketlerinden şikâyet maksadı ile yazılmış bu eser, Ebû'l–Hasani'l–Eş'ârî'nin mezhep ve akidesini açıklamaktadır. Bir mektup mahiyetinde olan bu risale, zamanında bütün islâm ülkelerine dağıtılmıştır. 5. Uyunu'l–ecvibe fî usûlî'l–es'ile ve 6. el–Fusûl fi'l–usûl, dinî mes'elelerle ilgili oldukları isimlerinden anlaşılan bu eserler maalesef günümüze kadar gelmemiştir. 7. Kitâb ahkâmı's–semâ, müzikli dinî toplantılardan ibâret olan semâ'ın din bakımından caiz olduğunu ispata çalışan ve bu toplantılarda gözetilmesi icabeden hususlardan bahseden küçük bir risaledir. Bu risalenin halen bilinen tek nüshası Kastamonu Umumi Kütüphanesinde (No.2713/1)bulunmaktadır. (2) 8. Kitâbu tertîbi'sulûk fî tarîki'llâh, isminden de anlaşılacağı üzere Tanrı yoluna girmenin düzeninden bahseden bir eserdir. 9. İstifâzâtu'l–murâdât fî esmâ'illâh i te'âlâ alâ vechi'l–hass; 10. Bulgatu'l–makasid, 11. Hayâtu'l–ervâh ve'd–delîl îlâ tarîki's–sâh ve'l–felâh; 11. el–kasîdetu's–sufîye; 12. Tevhîdü'n–nebevî; 13. Kitâbu'l–cevâhir tercümesi sunulan Risâlesi kadar mühim olan bu eserin tek nüshası Konya Asârí Atika Müzesi Kütüphanesinde (No.1632 veya E. 266) dir. 14. et–Tahbîr fî ilmi't–tezkîr, Allâh'ın 99 adını (Esmâ–i hüsnâ') şer ve izah eden ve bu arada birçok nasihatler ile birlikte eski sûfilerin hâl tercümeleri ile ilgili birçok hikâyeler nakleden bu eser Muhammed b. Ebî Bekr er–Râzî tarafından el–muhtâr min kitâbi't–tahbîr adı ile hülâsa edilmiştir. Tasavvufla ilgili son derecede geniş malûmatı ihtiva eden bu eser henüz el yazması halin-

---

(1) Bk. Brocelmann, aynı eser, I, 557, Suppl. I, 772; H. Ritter, Philologika, XIII, Arabische handschriften in Anatolien und İstanbul, Oriens, 1950, III, 45 v.d.

(2) Bk. Ahmed Ateş, Kastamonu Genel Kitaplığı'nda bulunan bazı arapça ve farsça yazmalar, Oriens, 1952, V, 32 v.d.

de bulunmaktadır.

15. Hiç şüphesiz Kuşeyrî'ye en büyük şöhreti sağlayan tercümesi sunulan er–Risâle adlı bu eseridir. Zamanın muhtelif sahalardaki sayılı din bilginlerinden almış olduğu sağlam dinî bilgi sayesinde etrafındaki çeşitli dinî fikir ve hareketleri değerlendirmek veya tenkit etmek üzere müellif tarafından kaleme alınmış olan bu eser, yazıldığı tarihten itibaren yüzyıllar boyunca İslâm âleminde, bilhassa şerîate bağlı çevrelerde çok beğenilen kitaplardan biri olmuştur. Yukarıdaki hal tercümesinden de anlaşılacağı üzere yaratılış itibariyle sûfî temayüllü olan bu büyük din âlimi, aynı temayülde olan birçokları gibi, hislerinin tesiri altında kalıp, ilmin ve mantığın gerektirdiği birtakım gerçekleri bir tarafa bırakmamıştır. Nitekim o asla, eserinde tavsif ettiği (Bk. s.) zamanındaki birtakım sûfiler gibi, tasavvufa intisap etmekle her türlü bağdan kurtulduğunu iddia edip mes'uliyetsiz bir hayat sürmeye özenmemiştir. Gerçekten Nişabur'a geldiği sırada etrafında büyük bir mürit kitlesi bulunan Ebû Sa'îd–i Ebû'l Hayr (352–440 h./963–1048) gibi oldukça büyük bir şöhret yapmış olan bir sûfı bulunduğu halde, ondan daha az şöhret yapmış,fakat şerîate bağlı Ebû Alî ed–Dakkak gibi bir sûfiye bağlanmış olması da, kendisinin daha başlangıçta, hislerinden çok,aklı ve mantığı ile hareket eden bir insan olduğunu göstermektedir. Nitekim hayatı boyunca Ebû Sa'îd'in şerîatle bağdaşmayan fikir ve hareketlerini tenkit etmiştir. Bu iki meşhur insanın aralarındaki anlaşmazlığa bakınca, bundan aşağı-yukarı iki asır sonra gelen Mevlânâ ile Sadreddîn el–Konevî (Ölm.672 veya 673 h./ 1273 veya 1274 m.) arasındaki münasebeti hatırlamamak mümkün değildir. Nişabur'daki Kuşeyrî'nin yerini Konya'da Sadreddîn–i Konevî, Ebû Sa'îd–i Ebu'l–Hayr'ın yerini ise, Mevlânâ almıştır. Ancak Sadreddîn–i Konevî bir dereceye kadar Kuşeyrî' nin yerini alabildiği halde, Mevlânâ bazı hareketleriyle tamamıyla Ebû Sa'îd'e benzemekle beraber, diğer birçok meziyetleri ile onu kat kat geride bırakmıştır. Ebû Sa'îd–i Ebu'l–Hayr'ın hal tercümesinden bahseden Esrâru't–tevhîd fî makamâti'ş–şeyh Ebî Sa'îd (Tahran, 1332 hş.) adlı eserde, müellifinin taraf

tutmasına rağmen, Kuşeyrî'nin, birçok hususlarda devrinin sûfîlerden şikâyetinde ne kadar haklı olduğu açıkca anlaşılmaktadır. İşte Kuşeyrî, gerçek tasavvufun, birtakım kimseler tarafından iddia edildiği gibi, şerîat hükümlerinden kurtulmak olmadığını, gerçek bir sûfinin herşeyden önce bu hükümleri yerine getirmek mecburiyetinde olduğunu ispat için bu risâlesini yazdı. Müellif, bu gayesini gerçekleştirmek için, daha önce yaşamış olan büyük sûfîlerin hâl tercümelerini anlattıktan sonra, samimî bir sûfîde husule gelen tasavvufî hallerin tarifini yapmıştır. Bu suretle aynı zamanda, öteden beri şerîatçı çevreler tarafından tenkit edilegelen semâ ve vecd gibi bazı hâllerin yerinde ve zamanında husule geldikleri takdirde meşru olabileceğini göstermiş oldu. Böylece onun bu kitabı ve ondan kısa bir müddet sonra gelen el–Gazâlî'nin (Ölm. 505 h.) İhyâ ulûmi'd–dîn adlı eseri sâyesinde tasavvuf bütün islâm ülkelerinde şerîate aykırı kabul edilmekten kurtuldu. Asırlar boyunca büyük bir rağbete mazhar olan bu eser birkaç kere basılmıştır. (1) Henüz ilmî bir neşri, yapılmamış olan el–Risâle'nin Türkiye kütüphanelerinde çok eski tarihli elyazma nüshaları vardır. (2)

Son derecede sağlam ve veciz bir Arapça ile kaleme alınmış olan bu eser, mevzuunun mücerredliği ve hattâ bir kısmının ancak anlatılan hâlin yaşanması ile anlaşılabilmesi sebebiyle şerhinin yapılmasına ihtiyaç göstermiş ve bu arada Farsça'ya, Türkçeye ve kısmen de batı dillerine tercüme edilmiştir. Burada önce şerhlerden sonra da tercümelerinden bahsedilecektir.

I. ŞERHLERİ:

1) Ebû Yahya Zekerîya b. Muhammed el–Ensârî (Ölümü: 926 h./1519–1520 m.), İhkâmu'd–delâle alâ tahrîri'r–Risâle. –Bizzat Kuşeyrî'den rivayet edilen bir metin esas alınarak yazılmış olan bu şerh, 893 h./1487 –1488 m. te tamamlanmıştır. Sonradan bu şerhe, müphem kalmış olan noktalar, daha da ay-

(1) Bk. Brockelmann, aynı eser, I, 556,Suppl I, 771.

(2) Bk. Aynı yerler.

dınlatmak maksadı ile Mustafa el—Arûsî tarafından Netâ'icu'l—efkâri'l—kudsîye adlı bir haşiye yazılmıştır. Er—Risâle'nin en iyi şerhlerinden biri sayılan İhkâmu'd—delâle alâ tahrîri'r—Risâle, Mustafa' el—Arûsî'nin haşiyesi ile birlikte birçok defa basılmıştır.

2) Sedîdü'd—dîn Ebû Muhammed Abdü'l—Mu'tî b. Mahmûd b. Abdi'l—Mu'tî el—Lahmî el—İskenderî (Ölm. VII h./XIII. m.asrın başları), ed—Delâle fî fevâ'idir— Risâle, bu şerhin hâlen ancak elyazması hâlinde bir cildi bilinmektedir. (Orieus, III, 45).

II. TERCÜMELERİ:

A. Farsça tercümeleri. —Kuşeyrî'nin, islâm dünyasında, bilhassa sünnet ehli çevrelerinde tasavvufî mes'elelerle birlikte çeşitli dinî mes'elelere de yeri geldikçe dokunulduğu ve bunların büyük bir vukufla açıklandığı bu eserinin Türkçeden önce Farsçaya yapılmış iki tercümesi vardır. Ancak bu iki tercümeden birinin mütercimi belli değildir. Henüz el yazması halinde bulunan bu iki tercümenin pek nadir olan iki nüshası memleketimiz kütüphanelerinde bulunmaktadır:

1) Ayasofya kütüphanesi, nr. 2077 de kayıtlı, miklepli, şirâzeli ve zincirekli kahve rengi meşin ciltli, 27X18 (İç eb'ad: 21X12) cm. eb'adında ve 272 varaklık bir mecmua içinde 113—272 varakları arasını işgal eden Risâle'nin bu Farsça tercümesinin mütercimi belli değildir. Muhtelif tarih ve ayrı müstensihler tarafından istinsah edildiği anlaşılan bu mecmua içinde Risâlenin metni bulunan ve nestalik ile yazılmış olan kısımdaki sahifelerin her birinde 23 satır vardır.Başlıklar ve bazı âyetler kırmızı mürekkeple yazılmış olup, yer yer kurt yeniklerine ve rutubet lekelerine rastlanmaktadır. 859/Şevval ortaları Eylül 1455 de istinsah edilmiş olup müstensihi belli değildir. Eserin aslında, sözler ve hâdiselerin doğru olduğunu göstermek için nakledilen râvilerin isimleri çıkarılmak suretiyle yapılan bu tercüme,Arapça metnin, herhangi bir ilâve yapılmaksızın, aslına uygun bir şekilde Farsçaya çevrilmesinden ibarettir. (1)

(1) Ayrıca bk. H. Ritter,Philologika, XIII,Oriens,1950 III, 45

2) Ebû Ali el–Hasan b. Ahmed el–Osmânî tarafından yapılan tercüme. –Tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 120'de bulunan bu tercüme üzeri ebruli kâğıt kaplı, kenarları tamir görmüş, miklepli koyu vişne rengi meşin bir cilt içinde olup 195 varaktır. Her sahifede 21 satır vardır. Başlık süsü, yazı nestalik, söz başları kırmızı mürekkeple olup, metin siyah ve yaldız çizgili cetvel içinde bulunmaktadır. İstinsah kaydını ihtiva eden yaprak düştüğü için, istinsah tarihi ve müstensihi bilinmemektedir. Ancak yazı hususiyetlerinden ve kâğıdından !X.h./ XV m. asrın başlarında istinsah edilmiş olduğu tahmin edilebilir.

Bu tercümenin mütercimi olan Ebû Ali el–Hasan b. Ahmed el–Osmânî hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Onun hakkındaki bilgimiz, şimdilik sadece yukarıda tavsifi yapılan tek nüshasında bulunan ve kim tarafından kaleme alındığı bilinmeyen mukaddimedeki bilgiye inhisar etmektedir. Bu mukaddimede verilen bilgiye göre, Ebû Ali el–Hasan b. Ahmed el–Osmânî, Kuşeyrî'nin talebe ve müridlerindendir. Kendisi Kuşeyrî'nin Risâle'sini Farsçaya çevirmiştir. Mukaddime müellifi, ayrıca onun devrinin büyük âlimlerinden olduğunu kaydettikten sonra,onun tercümesinin bir nüshasının Horasan'dan Kirmân'a getirildiğini, Pârsâ diye şöhret bulan Şeyh Ahmed b. İbrâhim'in, bu nüshadan kendisi için ikinci bir nüsha yazmalarını istediğini, ancak Kirmân'a gelen bu nüshada birtakım hatalar bulunduğu için, bu hataların düzeltilmesi için onun, o sıralarda Kirmân'a gelmiş bulunan Şeyh Ebu'l–Futûh Abdurrahmân b. Muhammed en–Nîşâbûrî'ye gösterildiğini, bu şeyhin nüshayı tetkik ederken yapılan tercümeyi pek vazıh bulmadığını, bundan dolayı, kendisinin, herkesin anlayabileceği bir dil ile Risâle'yi yeniden tercüme etmek istediğini, ancak ölümünün kendisine bunu yapmaya imkân bırakmadığını nakletmektedir. (1 b–2 b). Mukaddimede Şeyh Ebu'l–Futûh Abdurrahmân b. Muhammed en–Nîşâbûrî'nin yapmak istediği tercümeye başlanıp başlanmadığı veya bir başkası tarafından yeni bir tercüme yapılıp yapılmadığı hakkında her hangi bir bilgi verilmeden, Kuşeyrî'

nin hususiyetleri ile onunla ilgili birkaç hikâye nakledilmekle yetinilmiştir. Mukaddimede bunları okuduktan sonra insan başka bir tercüme ile karşılaşacağını ümit ederken, karşısına Ebû Ali el Hasan b. Ahmed el– Osmânî'nin tercümesi çıkınca, kendinde olmayarak bu mukaddimenin bu nüshanın başına niçin konulduğunu sormaktadır. Ayrıca mukaddimede bu nüshadaki metnin Horasan'dan Kirmân'a getirilen ve içinde birtakım hatalar bulunan nüshadan mı,yoksa ondan ayrı bir nüshadan mı istinsah edildiğine dair de herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak mukaddime müellifinin ifade tarzı, bu nüsha metninin başka bir nüshadan istinsah edildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Zira müellifin, yaptığı istinsahın, macerasını bildiği bir nüshadan yapıldığını zikretmemesi pek tabii karşılanamayacağı gibi düzeltilmek üzere Şeyh Ebu'l–Futûh Abdurrahmân b. Muhammed en Nîşâbûrî'ye gönderilen nüshanın kendi eline geçtiğinden bahsetmemesi de makul karşılanamaz.

Bu tercüme de, bundan önceki gibi Arapça metne imkân nisbetinde sadık kalınarak yapılmıştır. Ancak burada da râvilerin adları çıkarılmış, sâdece sözler ve hikâyelerin tercümeleri verilmiştir.

B. BATI DİLLERİNE YAPILAN TERCÜMELER:

Kuşeyrî'nin bu meşhur eserinin batı dillerine yapılmış tam bir tercümesi yoktur. Bu dillerde yapılmış tercümeleri ya eserin bir bölümünü içine almakta veya bazı tetkikler içinde münferid parçalar hâlinde bulunmaktadır. Burada bu şekilde yapılmış tercümeler arasında nispeten mühim olan şu iki tercüme zikredilmekle yetinilecektir:

1) Mme Olga de Lébédew tarafından Risâle'nin ıstılâhlar ile ilgili bölümünün kısmen yapılan tercümesi olup, Traite sur le soufisme par Kuşeyrî, Roma, 1911, adı ile neşredilmiştir. Bu tercümenin tenkidi için bk. Richard Hartmann, al–Kuschairîs Darstellung des Sûfîtums, Berlin 1914, s. 208–214.

2) Richard Hartmann, al–Kuschairîs Darstellung des Sûfî-

tums mit übesetzungs–Beilage und indices, Berlin, 1914, esasında Risâle hakkında yapılmış etraflı bir araştırmadan ibaret olan bu eserde muhtelif mes'elelerle ilgili cümle ve parçalar yer yer tercüme edildiği gibi, Risâle'nin vasîye bölümünün de tam tercümesi verilmiştir. (Bk. s. 175–207). Richard Hartmann'ın bu eserine dair meşhur müsteşriklerden İ. Goldziher tarafından yazılmış bir tanıtma yazısı için bk. Deutsche literaturzeitung, 16 Ocak 1915, sayı 3, s. 146 v.d.

C. TÜRKÇE TERCÜMELERİ:

Risalenin, ikisi tam ve biri de seçme şeklinde olmak üzere üç Türkçe tercümesi vardır. Bockelmann'ın Geschichte der arabischen litteratur, Leiden, 1937, Suppl. I, 771, adlı eserinde Ömer b. Ali b. İbrâhîm el–Burdurî (Burdurlu) tarafından yapılmış bir tercümeden bahsedilmekte ise de, bir zuhul eseri olmalıdır. Zira bir el yazması Veliyüddin Efendi Kütüphanesinde nr. 1647 de kayıtlı bulunduğundan bahsedilen bu tercümenin Kuşeyrî'nin Risalesi ile uzaktan ve yakından herhangi bir ilgisi olmayıp, Nakşibendîlik ile ilgili bir risâlenin tercümesinden ibarettir.Buna göre Risâlenin tarih sırasıyla Türkçe tercümeleri şunlardır:

1. Hoca Sa'deddin Efendi (943–1008 h./1536–1599 m.) (1) Tercüme–i Risâle–i Kuşeyrîye, Üçüncü Murad devrinin (982–1003 – 1574–1595) tanınmış tarihçi ve âlimlerinden olan Hoca Sa'deddin Efendi tarafından yapılan bir tercümede de,Farsça tercümelerde olduğu gibi, arada nakledilen râvilerin isimleri çıkarılmak suretiyle sadece sûfîlerin sözleri ve onlarla ilgili hikâyeler ile tarifler tercüme edilmiştir. Ayrıca metinde geçen beyitler veya şiir parçalarının da manzum olarak tercümeleri verilmeye çalışılmıştır.Bunun dışında mütercimin Arapça metne harfiyyen sâdık kaldığı ve çok defa Arapça kelimelerin hemen hemen Türkçe söz dizisine göre yerlerinin değiştirilmesi ile yetinildiği görülür. Buna bazan kendi ifade tarzının ağırlığı da eklenince,Türkçe metni anlamak,Arapça metni anlamaktan daha güç bir hâl alır.

(1) Hal tercümesi için bk. İA, IX, madde Sa'deddin Hoca.

Ancak devrinin resmî uslûbuna alışmış olan bir şeyhu'l–islâm için böyle bir tercümeyi tabii karşılamak lâzımdır. Bununla beraber bu tercüme, devrinin dil hususiyetlerini aksettirmesi ve Risâle'nin tam tercümesi olması bakımından mühimdir. Henüz el yazması halinde bulunan bu tercümenin İstanbul Kütüphanelerinde muhtelif yazmaları vardır. (Bk. Bayezit Devlet Kitaplığı, nr. 3203; Üniversite Kütüphanesi, nr. TY 6332 v.b.)

2. es–Seyyid Mehmed Tevfik, (1) Şerh–i Risale–i Kuşeyrîye, –XIX. asırda Sultan Abdülmecid zamanında (1839–1861) sâdattan olduğu anlaşılan Mehmed Tevfik tarafından yapılan bu şerhte Arapça metnin harfiyyen tercümesinden sonra gerekli açıklamalar ve Nefahâtü'l–üns vb. gibi kaynaklardan faydalanılarak ilâve bilgiler verilmiştir. Mütercim, tercümesinin mukaddimesinde küçük yaştan itibaren tasavvufî eserler okumaktan zevk aldığını, bu arada Risâle'yi de okuduğunu kaydettikten sonra bu şerhi yazışının sebebini şöyle anlatmaktadır: Bir gün Kuşeyrî'nin bu eseri Abdülmecid'in annesi Bezm–i Âlem Sultan'a götürülür. O da bu eserin Türkçe'ye tercüme edilmesini ister ve bu iş Seyyid Mehmed Tevfik'e havale edilir. Mütercim, vâlide sultanın bu arzusunu kısa zamanda yerine getirerek şerhi, kendisine takdim eder. Mütercim, tercümesinin mukaddimesinde, bu tercüme ve şerhini imkân nispetinde herkesin anlayabileceği bir dil ile kaleme aldığını kaydetmektedir. Ancak yine bu mukaddimede eserin tercümesini tamamladığını söylediği hâlde, aşağıdaki tavsifinden de anlaşılacağı üzere şimdilik bu tercümenin ancak baştan iki cildi bilinmektedir. İhtimal mütercim tarafından hususi bir şekilde yazdırılmış veya yazılmış olan bu iki cilt vâlide sultan Bezm–i Âlem'e takdim edilmiş, o da bunları kütüphaneye vakfetmiştir. Hâlen Bayezit Devlet Kitaplığında nr. 3303, 3304 de kayıtlı bulunan bu nüsha üzeri çiçek ve dört köşe yaldız tezyinatlı, zincirekli ve miklepli iki meşin cilt hâlinde bulunmaktadır. 31X20 (yazı eb'adı: 19,9X11,6) cm. eb'adında olan bu ciltlerden 1. si 258 ve II. si 289 varaktır. Her sahifede 19 satır var-

(1) Hal tercümesine dair bilgi edinilemedi.

dır. Her iki cildin de unvan sahifeleri I, (1b–2a, 3b–4a; II, 1b–1a) vardır. Unvan sahifelerindeki süsler kendi asrının hususiyetlerini taşımakta ve âdeta baskı ile yapılmış intibaını vermektedir. Kolay okunur harekeli bir nesih ile yazılmış olup, Risâle'nin metni kırmızı mürekkeple yazılmak suretiyle tefrik edilmiştir. 1266 h/1849 m. da istinsah edilmiş olup, her iki cildin baş ve sonlarında Vâlide Sultan Bezm–i Âlem tarafından vakfedildiğine dair yuvarlak bir çerçeve içinde hususî bir şekilde yazılmış vakıf kaydı vardır.

3. Abdü'n–nâfi, Müntehabât–i nâfi'e–i Risâle–i Kuşeyrîye. –İsminden de anlaşılacağı üzere, bu tercüme, Risâle'den seçilmiş bazı kısımların Türkçeye çevrilmesinden ibarettir. Ayrıca tercüme yapılırken kitabın tertibi de değiştirilmiştir. Nitekim bu tercümede eserin ikinci kısmını teşkil eden ıstılâhlar kısmının başa, sûfîlerin hal tercümelerinden bahseden birinci kısım ise,sona alınmıştır. Ayrıca müellifin önsözü ile usûl mes'elelerine dair bölümlerin tercümeleri verilmemiştir. Tercümesi yapılan bölümlerde sûfîlerin sözleri ve onlarla ilgili hikâyeler arasında bir seçme yapılmış ve bunlar Türkçeye çevrilmiştir.Ancak bu tercümede, bundan önceki tercümelerden çok daha ağır ve anlaşılması oldukça güç bir dil kullanılmıştır. Bu muhtasar tercüme basılmıştır (İstanbul, 1307 h./1889–90 m.)

Kuşeyrî'nin tercümesi sunulan bu eseri, kendisinden sonra, İslâm dünyasında bu sahada yazılmış birçok esere de kaynak olmuştur. Meselâ İran edebiyatında Attâr, Tezkiretu'l–evliya adlı eserinde, Risâle'den geniş surette faydalandığı (Krş. Tezkiretu'l–evliyâ, neşr. Nickolson, Leiden, 1907, II, 345) gibi, Türk edebiyatında da, bu sahada yazılmış en derli toplu eserlerden biri olan İsmail Ankarevî'nin Minhâcü'l–fukarâ (İstanbul, 1287 h.) adlı eserinin birçok yerinde Risâle'den yapılmış nakiller vardır.

4. Tamamen farklı bir devirde, farklı bir yaşayış ve ruh hâli içinde bulunan bir grup insanın yaşayışlarını ve ruh hâllerini anlatmaya çalışan yabancı dilde bir eserin, takriben 1000 yıl sonra tamamen değişmiş bir insanlar topluluğunun anlayabileceği bir

dil ile tercümesinin ne kadar güç bir iş olduğu malûmdur. Filhakika bu gibi eserlerde, çok defa eserin devrinde kullanılmış olan kelimelerin lûgat mânâlarını bilmek de kâfi gelmez, ancak anlatılan hâlin yaşanması ile kelimenin mânâsı anlaşılabilir. Esasen bunlar devirlerinde de kolayca anlaşılamadığı içindir ki böyle bir eser de anlaşılması güç birçok yerlerinin bulunduğu görülmüş ve buraların daha anlaşılır bir hâle gelmesi için yukarıda bahsi geçen şerhler yazılmıştır. Bütün bu güçlükleri gözönünde bulunduran bu satırların yazarı, bu tercümeye girişme cesaretini, kendinden önce yapılmış olan bu çalışmalardan faydalanma ümidinden almıştır. Sunulan tercümede kitabın aslında, ilgili bölümlerde açıklanacak olan kelimeler (Bast, kabz, sahv vb.) olduğu gibi bırakılmıştır. Bunların yanında bugün için tam ve uygun karşılıkları bulunmayan dinî tabirler de, eserin tam tercümesinin sonuna eklenecek açıklamada izah edilmek üzere aynen bırakılmıştır. Metin içinde Arapça metne sadık kalınarak yapılan tercümede anlaşılması güç cümle ve ibareler ,ya yanlarında bulunan parantez içindeki cümle ve ibarelerle veya üzerine not konulmak suretiyle kitabın sonunda açıklanmıştır. Gerek parantez içindeki, gerekse kitabın sonundaki bölümlerinin sonundaki açıklamalar Seyyid Mehmed Tevfik'in yukarıda bahsedilen şerhinden alınmıştır. Bütün bunlara rağmen yine de açıklanmamış yerler kalmışsa, bunlar da eserin fihristi hazırlanırken tespit edilip açıklanmalarına çalışılacaktır. Bununla beraber, bu satırların yazarı da bir insan olması dolayısıyla sunduğu tercümenin her türlü hatadan sâlim olduğu iddiasında değildir. Onun tek tesellisi, bu hususta elden gelen cehit ve gayretin esirgenmediğinden okuyucunun emin olması ümididir.

Tahsin YAZICI

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

Abdu'l—Vehhâb eş—Şa'rânî, Levakıhu'l—envâr fî tabakatı'l—ahyâr, 2 cilt, Bulak 1276 h.

Ahmet Ateş, Kuşeyrî, İslâm Ansiklopedisi, VI, 1035—1038.

Attâr, Ferîdeddin Ebû Hâmid Muhammed b. İbrâhîm b. İshâk—i Nîsâbûrî, Tezkiretu'l—evliyâ, neşr. Reynold A. Nicholson, London —Leide, 1906—1907, I—II

Brockelmann, Carl, Geschichte der arabischen Litteratur, Leiden 1943—1949, I—II.

Brockelmann, Carl, Geschichte der arabischen Litteratur,Supplementbande, Leiden, 1937—1942, I—III.

Câmî, Abdurrahmân, Nefahâtu'l—uns min hazarâti'l—kuds,terc. Lâmi'î Çelebi, İstanbul, 1270 h./1854 m.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsma'il el—Câfî el—Behâvî, et—Târîhu'l—kebîr, Haydarabâd 1360 h.

Ebu'l—Fidâ', İsmâ'îl b. Ömer el—Kureşî ed—Dimaşkî, el—Bidâye ve'n—nihâye, Kahire, 1351h. v.d.

Ebû Nu'aymi'l—İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshak, Hilyetu'l—evliya ve tabakatu'l—esfiya, Kahire, 1351 — 1357 h., 10 cilt.

Ensârî, Ebû İsmâ'îl Abdullâh b. Muhammedi'l—Ensârî el—Herevî, Risâle—i mufassala ber fusûl—i çihil u dû der tasavvuf,Murad Molla Kütüphanesi, no. 1796.

Tabakatu's—sûfîye, neşr. Abdu'l—Hayy Habîb—i Kandeharî, Kâbil, tarihsiz.

Hatîbu'l—Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, Târih, coğrafya, etnografya ve biyografya lûgati, 1941—1966, İstanbul, 9 cilt. ilgili maddeler.

İbn Hacar el—Eskalânî, Tehzîbu't—tehzîb, Haydarabad, 1325 h., 12 cilt.

İbn Hallikân, Ebu'l—Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, Vefâyâtu'l—a'yân ve enba'u ebnâ'iz—zemân, Bulak,1275 h.

İbn Ebi'l—Vefâ el—Kureşî, Cevâhiru'l—mudîye fî tabakati'l—hanefîye, Haydarabad, 1332 h.

İbnu'l—Cevzî, Sifatu's—safve, Haydarabad, 1335 h.

İbnu'l—Cevzî, el—Muntazam fî ahbâri'l—ümem, Haydarabad, 1357 h.

İbnu'l—Esîr, el—Kâmil fî't—târih, nşr. Tornberg, Leiden 1863, 12 cilt.

İbnu'l—İmâdi'l—Hanbelî, Ebu'l—Felâh Abdu'l—Hayy b. Ahmed b. Muhammed es—Sâlihî, Şezerâtu'z—Zeheb fî ahbâr men zeheb, Kahire, 1350 h.

Kufralı, Kasım, Kuşeyrî, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebi-

yatı Dergisi, İstanbul, 1946, I, 18—25.
el—Kutubî, Selahu'd—dîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed, Fevâtu'l—vefeyât, Kahire, 1283 h.
Mehmed Şerefeddin (Yaltkaya), Selçukîler devrinde mezâhib, Türkiyât Mecmuası, İstanbul, 1925, I, 101—118.
Mustafâ b. Muhammed es—Sagîr el—Arûsî, Netâ'icu'l—efkâri'l—kudsiye fî beyâni me'ânî Şerhi'r—Risâleti'l—Kuşeyrîye, Bulak, 1290 h.
es—Sem'ânî, Ebû Sa'îd Abdu'l—kerîm b. Ebî Bekr, Kitâbu'l—ensâb, Leiden, 1912.
es—Subkî, Tâcu'd—dîn Ebû Nasr Abdu'l—Vehhâb b. Takiyi'd—dîn, Tabakatu'ş—şâfi'îyeti'l—kubrâ, Kahire. 1324 h.
es—Sulemî, Ebû Abdi'r—Rahmân, Tabakatu's—sûfîye, neşr. Nûreddîn Şarîba, Kahire, 1372/1953.
es—Suyûtî, Husnu'l—muhâdara fî ahbârî Misr ve'l—Kahire, Kahire, 1299 h.
Tabakatu'l—kubrâ, bk. Abdu'l—Vehhâb eş—Şa'rânî, Levâkihu'l—envâr...
et—Tehânevî, Muhammed Alâ' b. Ali b. Kadı Muhammed Hamid b. Muhammed Sâbir el—Fârûkî, Kitâb keşşâf istilâhâti'l—funûn, Kalküte, 1862.
el—Yâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Es'ed b. Alî b. Süleymân b. Afîfeddîn, Mir'âtu'l—cenân ve ibretu'l—yakzân Haydarabad, 1338 h.
Yâkut b. Abdillâh er—Rûmî el—Hemevî, Mu'cemu'l—buldân fî ma'rifeti'l—mudun ve'l—kurâ ve'l—imâr ve's—sehl ve'l—ve'r min kulli mekân, neşr. Wüstenfeld, Leipzig, 1866—1873, I—VI.
ez—Zehebî, Şemsü'd—dîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, Târihu'l—islâm ve tabakatu'l—meşâhîr ve'l—a'lâm Kahire.
ez—Zehebî, Mîzânu'l—i'tidâl fî nakdi'r—ricâl, Kahire, 1325 h.
ez—Zehebî, Tezkiretu'l—huffâz, Haydarabad 1334 h., 4 cilt.

RİSÂLETÜ'L–KUŞEYRÎ
I

RAHMÂN VE RAHÎM OLAN TANRI'NIN ADIYLA

Saltanatının yüceliği ile teferrüd eden, ceberûtunun güzelliği ile tek ve birliğinin büyüklüğü ile azîz olan, samediyyetinin yüksekliği ile kutlulaşan, zâtında her türlü benzere benzemekten üstün, sıfatında her türlü sonluluktan ve tasvirden arı duru olan Tanrı'ya hamdolsun; O'nun kendine öz sıfatları ve yaratıklarına benzemediğini gösteren delilleri vardır. O, hiçbir sınırlamanın kendisine ulaşamadığı, hiçbir sayının içine alamadığı, hiçbir sınırın kavrayamadığı, hiçbir yardımcısı, şefaat edecek bir çocuğu bulunmadığı,hiçbir sayının toplayamadığı, hiçbir mekânın içine alamadığı, hiçbir zamanın kendine yetişemediği hiçbir anlayışın kavrayamadığı ve hiçbir muhayyilenin tasavvur edemediği azîz bir suphandır.

"O, nasıldır veya nerededir veyahut sun'u ile süslendi veya fi'li ile eksikliği ve çirkinliği savdı" gibi sözlerin fevkindedir; zira hiçbir şey, O'nun gibi değildir. O, çok

iyi duyup görür, hiçbir canlı O'nu yenemez; O, herşeyi bilir ve herşeye muktedirdir. Verdiği ve yaptığı şeyden dolayı O'na hamd, uzaklaştırıp savdığı şeyden dolayı da O'na şükrederim. O'na tevekkül, verdiği ve yasak ettiği şeye kanaat edip razı olurum. Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına, O'nun tekliğine, ortağının bulunmadığına, O'nun birliği'ni çok iyi bilen ve güzel te'yidine sığınmak isteyenin şahadeti ile şahadet ederim . Ve yine Muhammed'in O'nun seçilmiş kulu, seçkin emîni ve bütün insanlara gönderilmiş elçisi olduğuna şahadet ederim. (Tanrı, Muhammed'e, karanlıkların kandilleri olan âilesi halkına ve hidâyetin anahtarları sayılan yoldaşlarına (ashabına) selât ve selâm eylesin.)

Bu, yüce Tanrı'ya muhtaç Abdülkerim b. Havâzin el–Kuşeyrî'nin 437 h. (1045–1046 m) yılında, İslâm ülkelerinde bulunan sûfî topluluğuna yazdığı bir risaledir.

Bundan sonra, Tanrı sizlerden razı olsun, Tanrı bu sofîleri velilerin en seçkini, elçi ve peygamberlerinden (Tanrının selât ve selâmı onların üzerine olsun) sonra kullarının hepsinden üstün kıldı; kalplerini kendi sırlarının ocağı yaptı. Onları ümmeti arasında,parlak bir ay gibi değerlendirdi. Onlar halkın yardımcısıdır. Onlar bütün hallerinde Tanrı iledirler veTanrı ile birlikte hareket ederler. Tanrı onları, beşerî bulanıklıklardan temizleyip birlik hakikatlerinden kendilerine tecellî eden şey ile müşâhade makamlarına yükseltti; onları kulluk törelerini yerine getirmeye muvaffak etti ve onlara tanrılık hükümlerinin câri olduğu yerleri gösterdi. Bunun üzerine onlar da üzerlerine vâcip olan şeyi yerine getirdiler ve her türlü eksik sıfatlardan arı duru olan Tanrı'nın ihsan ettiği taklib (5) ve tasrifi (6) gerçek olarak bilip O'na doğru bir ihtiyaç ve inkisâr sıfatı ile yöneldiler. Kendilerinden hâsıl olan amellerine veya temiz hâllerine dayanıp güvenmediler. Çünkü onlar celil ve yüce

olan Tanrı'nın istediği şeyi yapabileceğini,kullarından istediğini seçeceğini, halkın ona hükmedemeyeceğini ve yaratığın, O'nun üzerine düşen bir hakkı olmadığını, sevabının fazlın başlangıcı; azabının adâletle verilmiş bir hüküm ve emrinin kesin bir karar olduğunu bilirler.

Sizler (Tanrı sizlere acısın) biliniz ki:

"Çadırlar, onların çadırlarına benziyor; halbuki kabilenin kadınlarının onların kadınları olmadığını görüyorum."

denildiği gibi, bu sûfîler tayfasının kılı kırk yaranları (Muhakkikler) ndan çoğu yok olup gitti. Onlardan hâlen içinde bulunduğumuz zamanda, eserlerinden başka hiçbir şey kalmadı. Bu yolda bir duraklama başgösterdi. Hayır hayır, belki de gerçekten yol kayboldu. Kendileri ile hidâyete ulaşılan ulular geçip gittiler.Onların hareket ve âdetlerini takip eden gençler de azaldı, veya kaybolup yaygısı dürüldü; tamah şiddetlendi, hırsın bağı sağlamlaştı. Kalplerden şerîat saygısı gitti. Dine karşı kayıtsızlığı en kuvvetli vesile saydılar. Haramla helâl arasında fark gözetmez oldular. Saygısızlığı ve utanmazlığı din haline getirdiler. İbadetleri yerine getirmeyi küçümsediler, oruç ve namazı hakir gördüler. Gafletlerin meydanında at koşturup durdular ve şehvete uyanları, menedilen şeylere el uzatmayı önemsiz addedip pazardan, kadınlardan, sultanın yakınlarından aldıkları şeye güvenmeye rağbet gösterdiler. Bu kötü işlerle uğraşmakla da kalmayıp en yüksek hakikatlerden dem vurdular, engellerden kurtulup hürriyete kavuştuklarını ve visâlin hakikatlerine erdiklerini, Tanrı ile kaim olduklarını, Tanrı'nın hükmünün üzerlerine câri olduğunu, mahv hâlinde bulunduklarını, seçtikleri veya terk ettikleri şey için Tanrı'nın onları hiçbir sitemle kötülemede bulunmaması lâzım geldiğini, birlik sırlarına vâ-

kıf olup, varlıklarının tamamiyle kendilerinden alındığını, beşer üzerine vâcip olan hükümlerin üzerlerinde silinip kaybolduğunu, fenaya erdikten sonra samedıyet nurları ile beka bulduklarını, konuştukları vakit kendileri değil, kendilerinin yerine başkasının konuştuğunu, yaptıkları, daha doğrusu kendilerine yaptırılan şeylerde kendileri değil, kendilerinin yerine başkasının nâip olduğunu iddia ettiler. İçinde bulunduğumuz zamanda bu tarikatin muhalifleri ile inkâr edenleri arasında iptilâ ve mücadele şiddetli olduğundan, bu tarikat ehlinin kötülükle anılmasından ve bir muhalifin onları kötülemek için mesağ bulmasından sakındığımdan dolayı inkâr edecek derecede dil uzatamadığım ve yukarıda bir kısmını açıkladığım hâdiseye tutkunluk devam edip gidince, bu fetret maddesinin silinip kaybolacağını o parlak âdetten ayrılıp bu yolun edeplerini zâyi edenleri yüce Tanrı'nın lûtfu ile uyandıracağımı umdum. Zaman da bu işte yalnız zorluk çıkardı. Bu diyarlarda, bu devir halkı, alışkanlık hâline getirdikleri şeylerde devam eder ve saptıkları yoldan dönmezler. Kalplerin bu işin temellerinin böylece atıldığını ve selefinin de bu istikamette gittiğini zannetmesinden korktum da bu risaleyi sizin (Tanrı sizlere ikramda bulunsun) için yazdım. Bu tarikatın müritlerine bir kuvvet ve sizden, bana onları düzeltmek için bir şahadet, bu şikâyeti yaymada benim için bir teselli ve kerim olan Tanrı'dan bir fazl ve sevap olsun diye bu risalede bu tarikat ulularının edeplerinde, ahlâklarında, muamelelerinde ve kalplerindeki akideler hususunda hâl ve hareketlerinin bir kısmını, işaret ettikleri vecdleri ve başlangıçtan sonuna kadar terakkilerini zikrettim. Zikrettiğim şeyler hususunda Tanrı'dan yardım, yeterlik ve hatadan arı duru olmak dilerim. O'ndan mağfiret ve yardım dilerim. O, fazilete en çok lâyık ve istediği şeye en çok muktedirdir.

BÖLÜM

USÛL MES'ELELERİ HAKKINDA BU TÂİFENİN FİKİRLERİNİN AÇIKLANMASINA DAİR

(Tanrı sizlere acısın) biliniz ki, bu tâifenin uluları kaidelerini tevhidin gerçek usûlleri üzerine kurmak suretiyle akidelerini bid'atlerden korudular ve selef ve ehl–i sünnetin üzerinde bulunduğu, içinde temsil ve ta'til olmayan tevhide inandılar. Kadîm (Ezelî) in hakikatını yokluktan var olanın sıfatından ayırdılar. Bundan dolayı bu tarikatin ulusu, Cüneyt (Tanrı rahmet etsin): "Tevhid, kadîm olanı hâdis olandan ayırmaktır" dedi.

Onlar akidelerinin esaslarını, açık deliller ve gerçek şahitlerle kuvvetlendirdiler. Nitekim Ebû Muhammed el–Cerîrî (Tanrı rahmet etsin): Tevhid ilmine şahitlerden bir şahit ile vâkıf olmayanın ayağı, şaşkınlıkla ölüm uçurumuna kayar" demiştir. O, bununla şunu

kasdediyor: Tevhid delillerini düşünmeden taklide sapanlar, kurtuluş yolundan ayrılıp, helâk kuyusuna düşerler. Bunların sözlerini düşünen ve fikirlerini inceleyenler, onların her sözünde veya bazı nüktelerinde neticeyi tahkikte hedeften geri kalmadıklarını ve araştırmada taksire meyletmediklerini iyice görerek güvenecek şeyler bulurlar.

Biz, inşallâh bu bölümde, toplu olarak onların usûl mes'elelerine dâir olan türlü sözlerinden bazı cümleler zikredecek, sonra da tertip üzere itikatte kendine ihtiyaç duyulanlara şâmil olan şeyleri, özlü ve toplu bir şekilde yazacağız.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman b. Muhammed b. el–Huseyn es–Sulemî'den duydum, o da Abdullâh b.Musâ es–Selâmî'den duymuş. Abdullâh b. Musâ demiş ki, Şibli'den duydum diyordu ki, Tek (Tanrı) târif ve harflerden önce maruftur. Şibli'nin bu sözünden her türlü eksikten arı duru olan Kadîm (Tanrı)'in zâtı için bir târif ve sözü için de hiçbir harf olmadığı anlaşılıyor.

Ben, Ebû Nasr et–Tûsî'den duydum. O da Ruveym' den duymuş. Ruveym'den azîz ve celîl olan Tanrı'nın, yarattığı üzerine kıldığı ilk farzın ne olduğu sorulmuş. O da: "Zikri celîl olan Tanrı'nın: "Ben, cinleri ve insanları, yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım." (K.,LI, 56) âyetiyle bildirilen şeydir" diye cevap vermiş. İbn Abbâs bu âyetteki "Ancak bana ibadet etsinler" sözünü "Ancak beni tanısınlar" şeklinde tefsir eder. Cüneyd dedi ki: Hikmetin düğümlerinden ihtiyaç duyulan şey, yaratılanın (Masnu'un), yaratanını ve sonradan meydana getirilenin (Yani muhdesin) kendinin nasıl meydana getirildiğini bilmesidir. Böylece o, yaratanın (Hâlik' in) sıfatını, yaratılandan (Muhdesten) ve kadîmin sıfatını (Hâdisin sıfatından) ayırd eder. Tanrı'nın davetine baş eğer ve Tanrı'ya tâatin vâcibolduğunu itiraf eder;

çünkü kim sâhibini bilmezse, mülkün kime ait olduğunu itiraf etmez.

Bana, Muhammed b. el–Huseyn bildirdi. O da Muhammed b. Abdillâh'dan, o da Ebû Tayyib el Merâgî' den duvmus. Ebû Tayyib el–Merâgî demiş ki, aklın delaleti, hikmetin işareti, ma'rifetin de şehâdeti vardır. Arı duru ibadetlere, ancak arı duru tevhıdle nâil olunacağına akıl delâlet, hikmet işaret, ma'rifet de şahadet eder. Cüneyd'den: "Tevhıd nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhıd, muvahhid (Birliyen)'in, Tanrı'nın birliğini gerçek olarak kabul etmesi ile O'nun doğurmayan ve doğurulmayan ilâh olması ile birliğinin kemâli ile, ondan zıdları, ortakları ve benzerleri nefy ile benzetme, bir nitelik verme ve tasvir ve temsil olmaksızın "O'nun (Benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibisi de yoktur. O, hakkiyle işiten ve kemaliyle görendir" (K., XLII, II) şeklinde tek kılmasıdır.

Bize, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ es–Sûfî bildirdi. Ona da el–Huseyn b. Ali el–Dâmegânî'den hikâye ederek Abdullâh b. Ali et–Temîmî es–Sûfî bildirmiş. El–Huseyn b. Ali ed–Dâmegânî demiş ki: Ebû Bekr ez–Zâhirâbâdi'den: "Ma'rifet nedir?" diye soruldu. O da: "Ma'rifet bir isimdir, mânası, kalpte seni ta'tîl ve teşbihten alıkoyan bir tâ'zimin varlığıdır" diye cevap verdi. Ebû'l–Hasan el–Bûşencî: "Tevhîd, senin sıfatları kaldırılmadan Tanrı'nın zâtlara benzemediğini bilmekliğindir" dedi.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî(Yüce Tanrı ona acısın) bildirdi. O da Muhammed b. Galib'den duymuş. O da Ebû Nasr Ahmed b. Sa'îd el–İsfencanî'den duymuş. Ebû Nasr Ahmed b. İsfencânî demiş ki: "El–Huseyn b. Mansûr dedi ki, kidem (Ezelîlik) yalnız Tanrı'ya ait olduğu için herşey hadisle birlikte bulunur.Zuhuru cisimle olan şey, arazdan ayrılmaz, toplanması âletle olan şeyin tutması âleti zorlar. Vaktin bağdaştır-

dığı şeyi vakt ayırır; başkası ile kaim olan şeye zaruret ulaşır. Vehmin zafer bulduğu şeye tasvir yetişir. Yerin (Mahal) içine aldığı şeyi "Eyne : nerede" sorusu yakalar. Cinsi olanı da "Keyfe; nasıl " sorusu bulur. Halbuki Tanrı, cinsten arı durudur. O'nu ne üst (Favk) gölgelendirebilir ve ne alt (Tabt) taşıyabilir, ne de hiçbir hudut onun karşısına çıkar. Yanında (İnde) onu sıkmaz, arka (Balfa) onu almaz. Ön (Emâma) O'nu hudutlandırmaz. Kable (Evvel) O'nu göstermez, sonra (Ba'da) O'nu ifnâ etmez. Bütün (Küll) O'nu toplamaz (Yani bir küllün cüz'ü değildir.) Oldu (Kâna) O'nu var kılmadı ve değildir (Leyse) onu yok (Na mevcud) etmedi. O'nun vasfı "Sıfatı yoktur"; fiili, "İlleti yoktur" dur. Oluşu (Kevn) sonsuzdur. Yaratığının hâllerinden münezzehtir. Onda halkından bir karıştırma yoktur ve O'nun fiili müdahalesizdir. Yaratıklar, ondan sonradan oluşluluk (Hudûs)' ları ile ayrıldıkları gibi, O da onlardan kıdemi (Ezeliliği) ile ayrılır. "Ne zaman"dersen, O'nun oluşu zamanı aşar (Yani zaman O'nu idrâk etmemiştir.) "O (   )" dersen "   " ve "   " O'nun icâdıdır. "Nerede" dersen O'nun varlığı mekâna takaddüm etmiştir. Harfler, O' nun delilleridir ve varlığı O'nun ispatına yeter. O'nu bilme, onun tevhîdi ve tevhîdi ise, O'nun halktan ayırdedilmesidir. Zihinlerde tasavvur edilenin aksidir. O'ndan zuhur eden şey,O'na nasıl hulûl eder veya O' nun inşâ ettiği şey O'na nasıl döner. Gözler O'na bakamaz; yakınlığı O'nun ikramı, uzaklığı ise, ihânetidir. Yükselmesi, bir yere çıkmakla ve gelmesi bir yerden bir yere taşınmakla değildir. Evvel ve âhir, zâhir ve bâtın hem yakın hem uzak O'dur. O eşi benzeri ve benzerinin benzeri de olmayan "Çok iyi işiten ve görendir" (K., XLII, 11)

Ben Ebû Hâtim es–Sicistânî'den duydum. O da Ebû Nasr et–Tûsî es–Sarrâc'dan duymuş. Ebû Nasr et–Tûsî, Yusuf b. el–Huseyn'den hikâye ederek demiş ki, bir

adam Zu'n–Nûn'il–Mısrî'nin önünde durup ondan: "Tevhîd, senin, Tanrı'nın kudretinin eşyaya karışmaksızın eşyanın içinde bulunduğunu ve eşyayı da müdahalesiz yarattığını, herşeyin illetinin O'nun mahsulü olduğu ve O'nun sun'una da hiçbir illet bulunmadığını yüce göklerde ve alçak yerlerde Tanrı'dan başka müdebbir olmadığını ve O'nun senin her türlü tasavvurunun hilâfına olduğunu (Senin tasavvurundan başka olduğunu) bilmendir" diye cevap verdi. Cüneyd de:"Tevhîd, Tanrı'nın kendi ezeliyyeti içinde tek olduğunu ve O'nunla birlikte bir ikincisinin bulunmadığını ve hiçbir şeyin, O'nun yaptığını yapamadığını bilmen ve ikrar etmendir" dedi. Ebû Abdillâh b. Hafîf: "İmân, Hakk'ın bildirdiği gayıpları kalplerin tasdikidir" dedi. Ebû'l–Abbâs es–Seyyârî dedi ki: "Tanrı'nın atası (Vergisi) iki türlüdür: Kerâmet ve istidrâc. Sende bıraktığı şey keramet, götürüp kaybettiği şey ise, istidrâcdır. O halde inşallah ben mü'minim de. Ebu'l–Abbâs es–Seyyârî zamanın pîri idi.

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum, dedi ki: Bir adam Ebu'l–Abbâs es–Seyyârı'nin ayağına dokundu. Ebu'l–Abbâs es–Seyyârî ona: "Sen, aziz ve celîl olan Tanrı'ya âsi olmak hususunda hiç adım attırmadığım bir ayağa dokunuyorsun" dedi. Ebû Bekr el–Vasitî de: "Kim, ben gerçek olarak Tanrı'ya iman ederim, derse, ona hakikat, kavramayı ve iyi bilmeyi, ıttılâı ve ihatayı iltizam eder; kendisinde bu itikad bulunmayan kimsenin davası bâtıldır, denilir" dedi. Ebû Bekr el–Vâsitî bu sözü ile sünnet ehlinin. "Gerçek mü'min, cennetle hükmolunandır" sözünü kast eder. Kim bunu yüce Tanrı'nın hikmetinin sırrından bilmezse, onun gerçek mü'min olduğu hakkındaki iddiası doğru değildir.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da, Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebu'l–Hasan el–En-

barî'den, o da Sehl b. Abdillâh et–Tusterî'den duymuş. Sehl b. Abdillâh et–Tusterî: "Mü'minler, yüce Tanrı'ya ihatasız ve sona kavuşamayan gözlerle bakarlar." demiş. Ebu'l–Hasan en–Nûrî: "Tanrı kalplere baktı, Muhammed'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) kalbinden daha çok kendisini isteyen bir kalp görmedi. Bunun üzerine daha çabuk yüzünü görmek ve onunla konuşmak için ona Mi'râcı lûtfetti" dedi.

Ben, İmâm Ebû Bekr Muhammed b. el–Hasan b.Fûrek'ten (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Osman el–Magribî'nin hizmetçisi Muhammed b. el–Mahbûb' dan duymuş. Muhammed b. el–Mahbûb demiş ki, bir gün Ebû Osmân el–Magribî, bana: "Ey Muhammed! biri sana, mâbudun neresidir diye sorarsa ne dersin?" diye sordu. Ben de: "Ezelden beri bulunduğu yerdedir, derim" dedim. Bunun üzerine O: "Şimdi sana soran, ezelde nerede idi, diye sorarsa ne dersin?" dedi. Ben de: "Şimdi nerede ise, oradadır, derim" dedim.Bunun üzerine o, bu cevabımı beğendi ve gömleğini çıkarıp bana verdi.

Ben, İmâm Ebû Bekr Fûrek'ten (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Osmân el–Magribî (Ölm. 373 h./ 983–984 m.)'den duymuş. Ebû Osmân el–Magribî demiş ki: Tanrı'nın bir cihette bulunduğuna dair bir hâdise inanıyordum. Bağdad'a geldiğim vakit, bu mes'ele kalbimden zâil oldu. Bunun üzerine Mekke'de bulunan arkadaşlarıma: "Ancak şimdi yeni müslüman oldum" diye yazdım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn es–Sulemi'den (Tanrı rahmet eylesin) duydum. O da Ebû Osmân el–Magribî'den duymuş. Ebû Osman el–Magribî'den: "Halk nedir?" diye sorulmuş. O da: "Halk, üzerlerinde Tanrı'nın kudret hükümlerinin câri olduğu kalıp ve cesetlerdir" diye cevap vermiş. Vâsitî (Ölm. 320 h./932 m.)

de. "Ruhlar ve cesedler, zatları ile değil, Tanrı ile kaim gözüktükleri için hatarat ve hareketler de kendi zâtları ile değil, Tanrı ile kaim olur; çünkü hatarat ve hareketler cesetler ve ruhlardan hâsıl olur" demiştir. O, bu sözü ile, kulların bütün bedenî ve kalbî fiillerinin, Tanrı'nın eseri olduğunu ve tıpkı bunun gibi cevherlerin ve arazların da yüce Tanrı'dan başka yaratıcısı olmadığını tasrih ediyor.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Ölm. 412 h./1021–1022 m.) (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh'tan, o da Ebû Ca'fer es–Seydelânî'den, o da Ebû Sa'id el–Harrâz'dan duymuş. Ebû Sa'îd el–Harrâz demiş ki: "Kim cehit sarfiyle aradığına ulaşacağını zannederse, boş yere yorulur. Kim, cehit sarfetmeksizin ulaşacağını zannederse, sâdece boş bir ümide kapılmış olur". El–Vâsitî dedi ki, Tanrı'nın nasip ettiği kısmetler bölündü, sıfatlar yürütüldü. Bunlar hareketlerle nasıl celbedilir ve çalışıp didinmelerle nasıl elde edilebilir. El–Vâsitî (Ölm. 320 h./932 m.)'den: "Küfr Tanrı'dan mıdır, yoksa Tanrı'ya karşı mıdır?" diye soruldu. O da: "Küfr, iman, dünya ve ahiret Tanrı'dandır, Tanrı'yadır, Tanrı iledir ve Tanrı'nındır, başlangıcı ve var edilmesi bakımından Tanrı'dan, dönüşü ve nihayet bulması bakımından Tanrı'ya beka ve fena bulması bakımından Tanrı ile, mülk ve yaratma bakımından Tanrı'nındır" dedi. Cüneyd dedi ki: Bilginlerden birine: "Tevhîd nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhîd, yakînden ibarettir" diye cevap verdi. Bu soruyu soran: "Onun ne olduğunu bana açıkla" dedi. O da: "O, halkın hareket ve sükûnunun, yalnız azîz ve celîl olan ve ortağı bulunmayan Tanrı'nın işi olduğunu bilmendir. Bunu bildiğin an, Tanrı'yı tevhîd etmiş (Birlemiş) olursun" dedi.

Ben, Muhammed b. Hüseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdulvâhid b. Ali'den, o da Muhammed

b. Musâ el–Vâsıtî'den, o da Muhammed b. Huseyn el–Cevherî'den, o da Zu'n–Nûn el–Mısrî'den duymuş. Muhammed b. el–Huseyn el–Cevherî dedi ki, bir adam gelip Zu'n–Nûn'a: "Benim için Tanrı'ya dua et" dedi. Zu'n–Nûn da: "Eğer sen gayb ilminde doğruluk ve tevhîd ile kuvvetlenmişsen, senin için daha önceden kabul edilmiş duaların vardır; yoksa bağırma, boğulanları kurtarmaz" diye anlattı. El–Vâsıtî dedi ki, Firavun, raplığı apaçık; Mu'tezile ise, istediğini yaparsın diyerek gizli kapalı bir şekilde iddia etti. Ebu'l–Huseyn en Nûrî: "Tevhîd, benzetme düşünceleri karışmaksızın, Tanrı'ya işaret eden her düşüncendir" dedi.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. O da Abdulvâhid b. Bekr'den, o da Hilâl b. Ahmed'den duymuş. Hilâl b. Ahmed demiş ki, Ebû Ali er–Rûzbârî'den: "Tevhîd nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhîd, kalbin ta'tîlden ayrıldığını ve teşbihi inkâr etmesini ispat ile istikametinden ibarettir. Tek kelime ile tevhîd "O'nun eşi,benzeri ve benzerinin benzeri de yoktur. O çok iyi işitir ve görür" (K., XLII, 11) âyetine dayanarak Tanrı'nın bütün muhayyile ve düşüncelerin tasavvur ettiği herşeyin aksine olduğunu bilmektir dedi. Ebu'l–Kasim en–Nasrâbâdî dedi ki, cennet, O'nun baki kılması ile bakidir. O'nun seni anması, sana acıması ve sevgi göstermesi, kendi bekası ile bakidir. O'nun bekası ile baki olan ile, baki kılması ile baki olan arasında ne kadar fark vardır! Şeyh Nasrâbâdî'nin söylediği bu söz tahkikin sonudur; çünkü hakikat ehli: "Her türlü eksikten arı duru olan Tanrı'nın ezelî (Kadîm) olan zâtının sıfatları, kendisinin bekası ile bakidir" demişler. Şeyh bu mes'eleye dikkati çekip, hakikate muhalefet eden hakikat ehli muhaliflerinin söyleyip de hakikate muhalefet ettiklerinin hilâfına olarak, bakinin kendi bekası ile baki olduğunu göstermiştir.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn bildirdi. O da Nasrâ-

bâdî'den duymuş. Nasrâbâdî demiş ki: Sen fiili sıfatlarla zât sıfatları arasında müteredditsin. Halbuki bu ikisi de gerçekte, yüce Tanrı'nın sıfatıdır. Tanrı, seni tefrika makamında şaşkın ve mütereddit bir duruma düşürünce, kendi fiilî sıfatlarına; cem' makamına ulaştırınca, kendi zâtî sıfatına yaklaştırır. Ebu'l–Kasım Nasrâbâdî devrinin ulularındandır.

Ben, üstad İmâm Ebû İshak el–Esferâyînî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki Bağdat'dan gelmiş, Nişabur camiinde ruh mes'elesini okutuyor ve ruhun mahlûk olduğu sözünü açıklıyordum. Ebu-l–Kasım Nasrâbâdî de uzakça bir yerde oturmuş, söylediklerime kulak veriyordu. Bundan birkaç gün sonra hemen bize geldi ve beni işaret ederek Muhammed Ferrâ'ya: "Bu, adamın huzurunda yeniden müslüman olduğuma şehâdet ederim" dedi.

Ben, Muammed b. Huseyn es–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn el–Fârsî'den, o da İbrâhım b. Fâtik'ten, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, eşi benzeri olmayan, eşi benzeri olanla nasıl birleşir. Heyhat! bu acayip düşünceye! Onun anlaşılması, tasavvuru ve kavranması mümkün değildir. Ona ancak yakînin işareti, imanın gerçeklemesi ve lâtifin lûtfu ile ulaşılabilir.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. O da Abdulvâhid b. Bakr'den duymuş. Ona da Ahmed b. Muhammed b. el–Barda'î, ona da Tahir b. İsmâ'îl er–Râzî anlatmış. Tahir b. İsmâ'îl er–Râzî demiş ki, Yahyâ b. Mu'âza'a: "Bana Tanrı'dan haber ver" denildi. O da: "Tanrı, tek bir ilâhtır" dedi. Bunun üzerine tekrar: "O nasıldır" diye sorulduğunda, Yahyâ b. Mu'âz: "O, herşeye muktedir bir hükümdardır" diye cevap verdi. Sonra da: "O, nerededir" diye sorulduğunda, Yahyâ: "O, gözetleme yerindedir" dedi. Soran adam dedi ki, ben senden bunu sormadım. Bunun üze-

rine Yahyâ da dedi ki, bu söylediğimden başka olan, mahlûkun sıfatıdır. O'nun sıfatı ise, benim bildirdiğim sıfattır.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn bildirdi. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Ali er–Rudbârî'den duymuş. Ebû Ali er–Rudbârî demiş ki: Akıl "Tanrı böyledir" diye bilgisizlikle tahayyül edenlerin vehimlerinin aksine delâlet eder. Ebu İshâk İbrâhım b. Şâhin, Cüneyd'den ma'a (ile)'nin mânasını sordu. Cüneyd de dedi ki: ma'a nın iki mânası vardır: Tanrı, Peygamberlerle birlikte olduğunda, yardımı ve koruması ile mânasınadır. (Nitekim) yüce Tanrı: "Sizinleyim, işitir ve görürüm" (K., XX, 46) buyurmuştur. Umum halkla geldiğinde, ilim ve ihata mânasınadır. (Nitekim) buyurmuştur: "Herhangi üç kişi arasında bir fısıltı olmaya dursun, muhakkak ki O, bunların dördüncüsüdür" (K., LVIII, 7). Bunun üzerine İbn Şâhin, Cüneyd'e dedi ki: Tanrı'yı göstermek hususunda ümmete senin gibi bir mürşit yaraşır. Zu'n–Nûn el–Mısrî'den: "Rahman (Tanrı) taht üzerine kuruldu" (K., XX, 5)âyetinin mânası soruldu. Zu'n–Nûn: "Tanrı bu âyeti ile zâtını ispat, mekânını ise, olumsuz kılıyor. O, zâtiyle; eşya ise, O'nun istediği şekilde hükmü ile mevcuttur" dedi. Şiblî'den: "Rahmân arş üstünde kuruldu" (K., XX,5)âyetinin mânası soruldu. Şiblî: "Rahmân ezelî (Kadîm) dir, arş ise, sonradan yaratılmış (Muhdes) tır ve arş Rahmân ile düz oldu" dedi. Aynı âyetin mânası, Ca' fer b. Nâsir'den soruldu. O da: "İlmi herşeyi kapladı. İlminde birşey, Tanrı'ya başka birşeyden daha yakın değildir" diye cevap verdi. Ca'fer es–Sâdık dedi ki: Kim, Tanrı'nın bir şeyde veya birşeyden veyahut birşey üzerinde olduğunu iddia ederse, Tanrı'ya ortak koşmuş olur; çünkü eğer o, birşey üzerinde olsa, yüklenmiş olur, birşey içinde olsa, etrafı çevrili olur, birşeyden olsa, sonradan yaratılmış (Muhdes) olur ve ilâ-

ve etti: "Sonra yaklaştı, derken göründü" (K.,LIII,8) âyetinde Peygamber'in cismi ile Tanrı'ya yaklaştığını tasavvur eden, Tanrı ile Peygamber arasında bir mesafe kabul etmiş olur. Halbuki buradaki yaklaşmadan maksat, Peygamber'in kalbi ile ve rü'yeti ile yaklaşması ve sonra Tanrı'nın onu türlü bilgilerden (Ma'arif) uzaklaştırmasıdır. Çünkü Tanrı için yakınlık ve uzaklık yoktur.

Üstad Ebû Ali er–Rûdbârî'nin el yazısı ile şöyle bir yazı gördüm: Bir Sûfiye: "Tanrı neredεdir?" diye soruldu. O da: "Tanrı seni nefsinden kurtarsın, gözönünde duran şey için, neredεdir diye sorulur mu?" diye cevap verdi.

Bize Ebu Abdirrahman es–Sulemî bildirdi. O da, Ebu'l–Abbâs b. el–Haşşâb el–Bağdâdî'den, o da Ebu'l–Kasım b. Musâ'dan, o da Muhammed b. Ahmed'den, o da el–Ensârî'den, o da el–Harrâz'dan duymuş. El–Harrâz demiş ki: Tanrı'ya gerçek yakınlık, kalpten eşyaya ait duygunun yok olup, zamîrin ona yol göstermesinden ibarettir.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Ali el–Hâfız'dan, o da Ebû Mu'âz el–Kazvînî'den, o da Ebû Abdillâh b. Kahrimân'dan o da İbrâhim el–Havvass'tan duymuş. İbrâhim el–Havvass demiş ki: Ben şeytanın sar'a illetine yakalattığı bir adama rastladım ve kulağına ezan okumaya başladım. Bunun üzerine onun karnından şeytan bana: "Bırak beni de onu öldüreyim; çünkü o, Kur'ân mahluktur, diyor" diye bağırdı. İbn Atâ dedi ki, Yüce Tanrı harfleri yaratınca, içlerine kendine ait bir sır koydu. Adem (Selâm üzerine olsun)'i yaratınca, meleklerinden hiçbirine açıklamadığı bu sırrı ona verdi. Harfler Adem'in dili üzerinde türlü şekillerde ve türlü kelimelerle cereyan etti. Tanrı, bu kelimeleri sırlarının kalıpları yaptı. İbn

Atâ bu sözü ile harflerin mahlûk olduğunu açıkladı. Sehl b. Abdillâh: "Harfler zâtın dili değil, fiilin dilidir; çünkü onlar yapılmış ve yaratılmış olan eşyada hasıl olan bir fiildir" dedi. Bundan harflerin mahlûk olduğu açıkca anlaşılır. Şamlıların sorularına verdiği cevaplarında Cüneyd de: "Tevekkül kalbin âmili; tevhid ise, sözdür" dedi ve ilâve etti: Usûl ehli derler ki: "Söz (Kelâm), emir ve yasak; haber ve haber alma mânasından kalple kâim olan bir mânadır ve yine Mesa'ilu'ş—Şâmîyîn—Şamlıların sorularına verdiği cevaplarında o: Tanrı gayıpların ilmini bilmekle teferrüd etti ve o, olanı, olacağı, olmayacağı veya "Olsaydı, nasıl olacaktı"yı bilir. El—Huseyn b. Mansur dedi ki, tevhîdin hakikatini bilen için "Niçin ve nasıl" soruları kalmaz.

Bize, Muhammed b. el—Huseyn bildirdi. O da Mansûr b.Abdillah'dan,o da Ca'fer b.Muhammed'den duymuş. Ca'fer b. Muhammed demiş ki, Cüneyd: "Oturmaların en şereflisi ve en yücesi, tevhîd meydanında düşünerek oturmadır" diyor. El—Vâsıtî: "Tanrı ruhtan daha kerîm olan birşey yaratmadı" dedi. O, bu sözü ile ruhun mahlûk olduğunu tasrih etti.

Bu hikâyeler, mutasavvıf şeyhlerin akidelerine,hakikat ehlinin usûl mes'eleleri hakkındaki sözlerine uygun geldiğine delâlet eder. Biz burada tercih ettiğimiz icaz ve ihtisarın dışına çıkacağımızdan korkarak bu kadarla yetindik.

BÖLÜM

İslâmın süsü Ebu'l–Kasım (Tanrı onun kadir ve kıymetini devamlı kılsın) der ki: Bu bölümler, onların (Sûfîlerin) tevhîd mes'eleleri hakkındaki akidelerinin açıklanmasını içine alır. Biz onları şu tertip üzere sıraladık. Bu tarikatin ululları, tevhîd hususunda, dağınık ve toplu sözleri ile eserlerinin delâlet ettiği üzere derler ki, her türlü eksikten arı duru olan Tanrı ezelî (Kadîm), tek-hakîm, çok iyi bilen (Alîm), kudretli, merhameti çok, kahir, çok iyi duyan, iradeli , çok yüce, yaratıcı, çok iyi gören, konuşan, son derece kudretli, mütekebbir, tek, diri, ebedî, baki ve sameddir. O, ilmiyle âlim, kudretiyle kadir, iradesiyle irade edici, kulağı ile iyi duyucu, iç gözü ile iyi görücü, kelâmı ile konuşucu, hayat ile diri, bekası ile bakidir. O'nun iki sıfattan ibaret olan iki eli vardır. Bu iki eli ile, hususiyetler vererek istediğini yaratır. O'nun çok güzel yüzü vardır. Zâtının sıfatları, zâtına mahsustur. Bunlar ne zâtın aynı, ne de gayrıdır. Belki de bunlar, O'nun ezeli sıfatları ve ebedi va-

sıflardır.O'nun zâtı,tektir.O, yapılanlardan hiçbir şeye benzemediği gibi, yaratılanlardan hiçbir şey de ona benzemez. O, ne cisimdir, ne de cevher ve araz... Sıfatları da arazlar değildir. O, muhayyilede tasavvur ve akıllarda takdir edilemez. O'nun ne ciheti vardır, ne de mekânı... O'nun üzerine vakit ve zaman câri olmaz. O'nun sıfatı hakkında artıklık ve eksiklik bahis konusu olmaz. O, hiçbir hey'et ve boy içine girmez. O'nun sonu ve sınırı da yoktur. Yaratılan (Hâdis) O'na hulûl, bir sâik de onu işe teşvik etmez. O'nun için renk (levn) veya oluş (Kevn) câiz olmaz. O'na yardım eden bir meded veya yardım da yoktur. Tanrı'nın takdiri altında olan hiçbir şey, kendi kudretinden kurtulamaz. Hiçbir yaratık O'nun hükmünden kurtulamaz. Hiçbir malûm da, O'nun ilminin dışında kalamaz. O, nasıl yapıyor, ne yapıyor diye de işinden kınanmaz. O'nun için "Nerede, ne bakımdan ve nasıldır" sözleri kullanılamaz. Hiçbir varlık, O'ndan daha önce var olmadı ki, hakkında: "Ne zaman var oldu" denilsin. Hiçbir beka, O'na erişmez ki, "Zaman ve eceli son buldu" denilsin.Yaptığı şeyi, "Niçin yaptı"diye sorulmaz, çünkü O'nun fiillerinin hiçbir illeti yoktur. O "Nedir" de denilemez. Çünkü O'nun hiçbir cinsi yoktur ki, benzerlerinden bir alâmetle ayrılsın. Görünür, fakat karşıdan bakılarak değil; görür, ama gözüyle bakarak değil; yapar, fakat bizzat işe girişerek değil. O'nun güzel adları ve yüce sıfatları vardır. Dilediğini yapar, kulları onun hükmüne râm olur. Ülkesinde yalnız dilediği şey câri olur. Mülkünde yalnız kaza ve kaderin takaddüm ettiği şey hâsıl olur. Her ne kadar olmaması câiz ise de, olacağını bildiği hâdiselerin oluşunu emreder. Olması câiz olduğu halde olmayacağını bildiği şeylerin olmamasını irade eder. O, kulların iyi ve kötü bütün hareketlerinin yaratıcısıdır. Dünyada bulunan az çok ne varsa, eşyanın ve eserlerin yaratıcısıdır. O, üzerine vâcip ol-

madığı hâlde ümmetlere Peygamberler gönderir. Peygamberlerin (Tanrı'nın selât ve selâmı onların üzerine olsun) dili ile insanları, hiçbirinin itiraza ve kötülemeye yol bulmadığı kendi zâtına ibâdete çağırır. Peygamberimiz Muhammed'i (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) mazereti uzaklaştıracak, yakînî ve aklın alamayacağı şeyi açıklayacak şekilde apaçık mucizeler ve parlak alâmetlerle kuvvetlendirdi. Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) ölümünden sonra İslâmiyetin bütünlüğünü, doğru yolda yürüyen halifeleri (Hulefa–i râşidîn) vasıtasiyle korumuştur. Halifelerinden sonra da hakikati açıklayan, dinin hüccetleri ile hakikatin koruyucusu ve yardımcısı olup, velilerin dili ile müslüman ümmetini sapıklıkta birleşmekten korudu. İleri sürdüğü delilller ile bâtılın kökünü kazıdı. "...O, resûlunu gönderdi ki, dini diğer her dine üstün kılsın. İsterse müşrikler hoş görmesin." (K., IX, 33) ayetiyle dine yardım etmek için va'dettiği herşeyi güzelce yerine getirdi.

Bu bölümler, toplu bir şekilde ulularin dayandıkları esasları gösterir. Başarı (Tevfik) Tanrı'ya aittir.

B Ö L Ü M

BU TARİKAT ULULARININ ŞERÎATI YÜCELTEN HAL VE HAREKETLERİ İLE SÖZLERİNİN ANILMASI HAKKINDA

Sizler, (Tanrı sizlere acısın) biliniz ki, müslümanların ileri gelen kişileri, Peygamber'in ölümünden sonra onun sohbetinden başka bir adla adlandırılmadılar; zira (Tanrı'nın ve O'nun elçisinin faziletinden sonra) ondan daha üstün bir fazilet olmadığı için, onlara Sahâbe denildi. İkinci asrın halkı gelince de onlara, Sahâbenin sohbetinde bulundukları için Tâbi'în adı verildi.Bunlar bu adı en şerefli bir ad olarak gördüler. Tâbi'înden sonra gelenlere ise Etbâ'ut–Tâbi'în denildi.Etbâ'ut–Tâbi'înden sonra insanlar birbirine düştüler ve dereceler de birbirinden ayrıldı. Bunun üzerine, din işine fazlaca yardımı dokunan insanların ileri gelenlerine (Haslarına) Zühhâd (Zâhidler) ve âbidler (Ubbâd) denildi. Sonra bidat'ler ile fırkalar arasında birbirlerini adlandırmak or-

taya çıktı. Her fırka kendi arasında zâhidler bulunduğunu iddia etti. Bunun neticesinden ehl-sünnetin ileri gelenleri, nefislerini yüce Tanrı ile koruyarak ve kalplerini de gaflet felâketinden muhafaza ederek tasavvuf adı ile ayrıldılar. Onlar için kullanılan bu ad, daha hicrî II. asırdan önce meşhur oldu. Biz inşallah, bu bölümde bu tarikatin ilk tabakasından son zamana kadar olanlarından bir topluluğu ve bunların usûl ve adâbına dikkati çeken yollarını ve sözlerini zikredeceğiz.

BELH ÜLKESİNDEN EBÛ İSHÂK İBRÂHİM B. EDHEM B. MANSÛR

Ebû İshâk İbrâhim b. Edhem b. Mansûr, Belh meliklerinin çocuklarındandı.(1) Bir gün avlanmak üzere çıktı. Bir tilki veya tavşanı ininden çıkartıp arkasından koşarken hâtiften: "Ey İbrâhim! sen bunun için mi yaratıldın veya bununla mı memur edildin"diye bir ses geldi. Sonra eğerinin ön kaşından: "Tanrı'ya yemin ederim ki, sen ne bunun için yaratıldın,ne de bununla memursun" diye hatiften ikinci bir ses işitti. Bunun üzerine atından indi, babasının çobanlarından birine rastladı. Onun yün cübbesini aldı, kendi atını ve daha yanında ne varsa ona verdi. Sonra sahraya düşüp Mekke'ye geldi. Orada Süfyân's-Sevrî (Ölm. 168 h.) ve Fudeyl b. İyâz ile arkadaşlık etti. Mekke'den Şam'a gelip orada öldü.

Edhem, ekin biçmek ve bahçeleri beklemek gibi işler yapıp elinin emeği ile geçinirdi. Çölde bir adam gördü. Bu adam, ona Tanrı'nın en büyük adını (İsm-i a'zam'ı) öğretti. Sonra öğrendiği bu adla dua ettiğinde Hızır'ı gördü. Hızır ona: "Sana ism-i a'zamı öğreten kardeşim Davud idi" dedi. Bunu bize Şeyh Ebû Abdirrahmân es-Sulemî (Tanrı rahmet etsin) anlattı. Ona da Muhammed b. el-Huseyn b. el-Haşşâb, ona da Ebu'l

Huseyn Ali b. Muhammed el–Mısrî. ona da Ebû Sa'îd el–Harrâz, ona da İbrahım b. Beşşâr bildirmiş. İbrâhim b. Beşşâr demiş ki: İbrâhim b. Edhem ile sohbet ettim. Ona, bu işinin başlangıcını bana anlat dedim.O da yukarıdaki hâl tercümesini anlattı.

İbrâhim b. Edhem'in verâ bakımından şanı yüce idi. Kendisinden rivayet edildiğine göre, o: "Yiyeceğini temizle (Yani haram yeme), geceleri namaz kılmaktan ve gündüzleri de oruç tutmaktan mes'ul değilsin" dermiş. Denildiğine göre, bütün duası: "Bana, sana âsi olmak illetinden taatinin izzetine götür" idi. İbrâhim Edhem'e: "Et pahalılaştı" dediler. Bunun üzerine o da: "O hâlde onu ucuza satın alın, yani almayın" dedi ve bu hususta şu şiiri okudu:

"Bana pahalı gelen şeyi, terk ederim. Böylece en pahalı şey en ucuz olur."

Bize, Muhammed b. el–Huseyn (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Muhammed b. Hâmid'den, o da Ahmed b. Hidraveyh'ten duymuş. Ahmed b. Hidraveyh demiş ki. İbrâim b. Edhem Kâbe'yi tavaf eden bir adama: "Altı dik ve sarp yokuşu aşmadan sâlihler derecesine ulaşamazsın. Bu altı sıkıntının ilki, nimetin kapısını kapayıp, şiddetin (Sıkıntının) kapısını açman; ikincisi, izzetin (Şan ve şerefin) kapısını kapayıp, zilletin kapısını açman; üçüncüsü, rahatın kapısını kapayıp, çalışıp didinme kapısını açman; dördüncüsü, uyuma kapısını kapayıp, geceyi uyanık geçirme kapısını açman; beşincisi, zenginlik kapısını kapayıp, fakirlik kapısını açman; altıncısı, emel kapısını kapayıp ölüme hazırlık kapısını açmandır" dedi.

İbrâhim b. Edhem bir bağı bekliyordu. Bir asker oradan geçerken Edhem'e: "Bana şu üzümden ver" dedi. Edhem: "Sahibi vermem için bana emretmedi" de-

di. Bunun üzerine asker, kamçısı ile Edhem'in başına vurmaya başladı. Edhem: "Çoktan beri Tanrı'ya âsi olan o başa vur" dedi. Nihayet asker âciz kaldı ve geçip gitti.

Sehl b. İbrâhim dedi ki, İbrâhîm b. Edhem ile arkadaş olmuştum. Hastalandım. O bana nafakasını verdi. Büyük bir istihâ ile yedim. Sonra da eşeğini satıp parasını bana verdi. İyileşince: "Ey İbrâhim! Eşek nerede" diye sordum. O da: "Onu sattık" dedi. Bunun üzerine ben: "Neye bineceğim"dedim. O da "Ey kardeşim!Enseme" dedi ve beni ensesinde üç konaklık yer taşıdı.

EBÛ'L–FEYZ ZU'N–NÛNİ'L–MISRÎ

Adı Sevbân b. İbrâhim'dir. (2) Kendisine Ebu'l–Feyz b. İbrâhim denildi. Babası bir habeşti. 245 h. (859 m.) de öldü. İlim, verâ, hâl ve edeb bakımından zamanın şanı yüce ve tek sayılabilen insanlarındandı. Halife Mütevekkil'e onu kötülediler. Bunun üzerine halife onu Mısır'dan getirtti. Zu'n–Nûn huzuruna girince halife ağladı ve büyük ikramlarda bulunarak onu tekrar Mısır'a gönderdi.Huzurunda vera ehli anıldığı vakit, Mütevekkil ağlar ve: "Vera ehli anılacağı vakit, önce Zu'n–Nûn'u anın"derdi. Zu'n–Nûn zayıf ve nahif bir adamdı. Yüzü daha çok kırmızıya çalardı. Sakalı da beyaz değildi.

Ben, Ahmed b. Muhammed'den duydum. O da Sa'îd b. Osman'dan duymuş. Sa'îd b. Osman demiş ki, Zu'n–Nûni'l Mısrî: "Söz dört şey etrafında döner, dolaşır: Celîl olan (Tanrı) sevgisi, önemsiz dünya işlerine kin, indirdiğine (Kur'ân'a) imân, doğruluktan sonra değişmekten korkmak" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Sa'îd b. Ahmed b. Ca'fer'den, o da Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Sehl'den, o

da Sa'îd b. Osmân'dan, o da Zu'n–Nûn'dan duymuş. Zu'n–Nûn demiş ki, aziz ve celîl olan Tanrı'yı sevenin alâmeti, ahlâkında, işlerinde ve sünnetlerinde, O'nun dostuna (Peygamber'e. Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) uymasıdır. Zu'n–Nûn'dan: "Aşağılık insan kimdir" diye soruldu. O da: "Aşağılık insan, Tanrı'ya giden yolu bilmeyen ve bilmeye de çalışmayan insandır" diye cevap verdi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Yusuf b. el–Huseyn'den duymuş. Yusuf b. el–Huseyn demiş ki, bir gün Zu'n–Nûn'un meclisinde bulundum. Sâlim el–Magribî geldi ve: "Ey Eba'l–Feyz! Tövbe etmene ne sebep oldu." diye sordu. Zun–Nûn da: "Garip birşeydir. Söylersem dayanamazsın" dedi. Sâlim el–Magribî: "Mabudun hakkı için mutlaka bana anlat" diye ısrar etti. Bunun üzerine Zu'n–Nûn şu şekilde anlatmaya başladı: Bir gün köylerden birine gitmek üzere Mısır (Kahire)'dan ayrıldım. Yolda sahranın birinde bir ağacın altında uyudum. Gözümü açınca kör bir tarla kuşunun yuvasından yere düştüğünü gördüm. Kuş yere düşer düşmez, yer yarılıp içinden, biri altından, diğeri gümüşten iki kâse çıktı. Kâselerin birinde susam, diğerinde su vardı. Kör tarla kuşu, birinden yemeğe, diğerinden de içmeye başladı. Bunun üzerine ben: "Bu kadarı bana yeter" diyerek tövbe ettim ve azîz ve celîl olan Tanrı beni kabul edinceye kadar Tanrı kapısına sarıldım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ali b. Ömer el–Hâfız'dan, o da İbn Ruşeyk'ten, o da Ebû Deccâne'den, o da Zu'n–Nûn'dan duymuş. Zu'n–Nûn: "Yemekle dolu olan midede hikmet durmaz" demiş. Zu'n–Nûn'dan "Tövbe nedir" diye sordular. O da: "Avamın (Halkın) tövbesi, günahlardan; havasın (Hasların) tövbesi ise, gafletten olur" dedi.

Horasanlıdır. (3) Merv nâhiyesindendir. Onun Semerkand'de doğup, Ebiverd'de büyüdüğünü ve 187 muharreminde (Ocak 802 m.) Mekke'de öldüğünü söylerler.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. Ona da Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer, ona da el Hasan b. Abdillâh el–Askerî, ona da kardeşi Ebû Zer'e, ona da Muhammed b. İshak b. Rahaveyh, ona da Fudayl b. Musâ' dan naklen Ebû Ammâr bildirmiş. Fudayl b. Musâ demiş ki: Fudayl, Ebiverd ile Serahs arasında yol kesen yaman bir eşkiya idi. Onun tövbe etmesine sebep şu hâdise olmuştur: Fudeyl bir câriyeye âşık olmuş. (Câriyenin yanına gitmek üzere) evin duvarına çıktığı sırada birini: "Mü'minlerin kalplerinin Tanrı'nın zikri ile Hak'dan inen şeye karşı huşû ve mülâyemet zamanı gelmedi mi" (K., LVII, 16) âyetini okuduğunu duydu. Bunun üzerine: "Ey Rabbim! O an geldi" dedi ve oradan geri döndü. Yolu bir harabeye düştü, orada bir topluluk vardı. Bunların bir kısmı: "Gidelim" bir kısmı da: "Sabahlayalım da öyle gidelim. Çünkü Fudeyl yolumuzu keser"diyordu.Bunun üzerine Fudeyl tövbe edip onların yolunu kesmeyeceğini temin etti. Sonra da ölünceye kadar harem (Kâbe) civarında kaldı. Fudeyl dermiş ki: Tanrı kulunu sevince gam ve kederini arttırır, ona kızınca da dünyasını genişletir. İbn el–Mübârek dedi ki, Fudeyl ölünce hüzn de kalktı. Fudeyl de: "Eğer dünya her yönü ile kendini bana arzetse, onu hesaba bile almam. Sizden birinizin yanından geçtiği zaman, elbisesine dokunan bir leşten tiksindiği gibi, ben de ondan tiksinirim ve eğer ben, mürâîyim, diye yemin etsem, bu benim mürâî değilim diye yemin etmekliğimden daha hoşuma gider"dedi ve yine o: "İnsanlar için ameli terk etmek riyâ, amel etmek ise, Tanrı'ya or-

tak koşmaklık (Şirk)tır" dedi. Ebû Ali er–Rıza dedi ki: Fudeyl ile otuz yıl arkadaşlık ettim. Oğlu Ali'nin öldüğü günden başka bir defa güldüğünü veya gülümsediğini görmedim. O gün kendisine niçin güldüğünü sordum. O da: "Tanrı'nın sevdiği şeyi ben de sevdim" diye cevap verdi ve yine: "Tanrı'ya âsi olduğum vakit, bunu eşek ve hizmetçimin kötü huyu gibi sayarım" dedi.

EBÛ MAHFÛZ MA'RÛF B. FÎRÛZ EL–KERHÎ

Ulu şeyhlerden ve duası kabul edilir bir kişi idi. (4) Mezârını ziyaret eden şifa bulur. Bağdadlılar: "Ma'rûf' un mezarı denenmiş bir tiryâktir" derler. Ma'rûf Ali b. Musâ er–Rızâ (Tanrı ondan râzı olsun) nın kölelerindendi. Bir rivayete göre 200 h. (815 m.) başka bir rivayete göre ise,201 h. (816 m.) yıllarında öldü.Seriyyu's–Sakatî'nin üstadı idi. Bir gün Seriyyu's–Sakatî' ye: "Tanrı'ya dair bir ihtiyacın olduğu vakit, O'na benimle yemin et" dedi.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak (Tanrı rahmet etsin)'tan duydum. O derdi ki, Ma'rûf el–Kerhî'nin anne ve babası hıristiyandı. Ma'rûf'u daha çocukken kendi öğretmenlerinden birine teslim ettiler. Öğretmeni ona: "Sâlisu selâse, de" demiş. Ma'rûf'ta: "Belki de üçü birdir" diye cevap vermiş. Bu yüzden bir gün öğretmeni canını yakarcasına onu dövmüş. O da kaçmış. Bunun üzerine anne ve babası: "Keşki bize, istediği din ile dönseydi, biz de ona uyardık" derlermiş. Ma'rûf, Ali b. er–Rizâ'nın elinden müslüman olup evine döndü. Kapıyı çaldı. İçerden: "Kimdir o" dediler. O da: "Ma'rûftur" diye cevap verdi. Bunun üzerine: "Hangi din ile geldin" diye sordular. O da: "İslâm dini ile" diye cevap verdi. Bunun üzerine anne ve babası da müslüman oldular.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Bekr el–Harbî'den o da Seriyyu's–Sakatî'den duymuş. Seriyyu's–Sakatî demiş ki: Ma'rûf el–Kerhî'yi rüyada gördüm. Sanki o, arşın altında idi. Azîz ve celîl olan Tanrı meleklerine:"Bu kimdir" diye sordu. Onlar da: "Ya rabbî! Sen onu daha iyi biliyorsun" dediler. Bunun üzerine Tanrı: "Bu, benim sevgimle mest olan Ma'rûf el–Kerhî'dir. O ancak beni görmekle ayılır" dedi.

Ma'rûf el–Kerhî dedi ki: "Dâvud et–Ta'î'nin arkadaşlarından biri bana: "Ameli terk etmekten sakın, zira amel seni Tanrı'nın rızasına kavuşturur" dedi. Ben de: "Bu amel nedir?" diye sordum. O da: "Bu, senin rabbine tâate, müslümanlara hizmet ve nasihate devam etmendir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den, o da Alî b. Muhammed ed–Dellâl'den, o da Muhammed b. el–Huseyn'den, o da babasından duymuş. Babası demiş ki: Ölümünden sonra, Ma'rûf el–Kerhî'yı rüyada gördüm. Ona: "Tanrı sana ne yaptı" diye sordum. Ma'rûf da: "Tanrı beni yargıladı" diye cevap verdi. Bunun üzerine: "Tanrı seni, zühdün ve vera'ınla mı yargıladı" diye (Tekrar) sordum. O da "Hayır. O, beni, İbn Semmâk'ın öğüdünü kabul etmemle, fakirliğe sarılmamla ve fakirliğe olan sevgimle yargıladı" diye cevap verdi. Ma'rûf, İbn es–Semmâk'in mevizesi dediği öğüdü şöyle anlattı: Bir gün Kûfe'den geçiyordum. İbn es–Semmâk denilen ve halka vaizde bulunan bir adamın önünde durdum. Bu adam, söz sırasında: "Kim Tanrı'dan yüz çevirirse, Tanrı da ondan tamamiyle yüz çevirir. Kalbiyle Tanrı'ya yönelene, Tanrı da rahmeti ile ona yönelir ve bütün halkı da ona yöneltir. Arada sırada Tanrı'ya yönelene, Tanrı da vaktin birinde acır,merhamet eder" dedi. Onun bu sözü kalbime işledi, yüce

Tanrı'ya yöneldim. Efendim Ali b. Mûsa'nın hizmetinden başka ne ile meşgulsem, hepsini bıraktım. İbn es–Semmâk'in bu sözünü efendime söyledim. O da: "Eğer öğüt istersen, bu sana yeter" dedi. Bu hikâyeyi bana Muhammed b. el–Huseyn anlattı. O da Bağdad'da Abdurrahîm b. Ali el–Hâfız'dan, o da Muhammed b. Ömer b. el–Fudeyl'den, o da Ali b. İsâ'dan, o da Seriyyü's–Sakatî'den, o da Ma'rûf'tan duymuş.

Ölümüne sebep olan hastalığında Ma'rûf'a: "Vasiyet et" denildi. O da: "Ölünce, gömleğimi sadaka olarak verin, çünkü ben dünyaya çıplak olarak geldim, yine öyle dönmek istiyorum" dedi. Ma'rûf: "İçene Tanrı acısın" diyen bir sakaya rastladı. Kendisi oruçlu idi.Buna rağmen ilerleyip içti. Bunun üzerine: "Oruçlu değil misin" diye kendisine sordular. O da, "Oruçlu idim, fakat sakanın duasından ümit bekliyorum" diye cevap verdi.

EBU'L–HASAN SERÎ B. EL–MUGALLES ES–SAKATÎ

Cüneyd'in dayısı ve hocasıdır. (5) Ma'rûf el–Kerhî'nin talebesi idi. Vera, sünnet ahvâli ve tevhîd ilimlerinde zamanında tek idi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Ali et–Tûsî'den, o da Ebu'l–Amr b. Ulvân'dan, o da Ebu'l–Abbâs b. Masrûk'tan duymuş. Ebu'l–Abbâs b. Masrûk demiş ki, bana rivayet ettiklerine göre, Serriyyü's–Sakatî, pazarda ticaretle meşguldü. Ma'rûf el–Kerhî'nin de arkadaşı idi. Bir gün Ma'rûf bir yetim çocukla birlikte ona geldi ve: "Bu çocuğu giyindir" dedi. Seriyyü's–Sakatî yetimi giydirince Ma'rûf sevindi ve Serî'ye: "Tanrı sana dünyayı nefret edilecek, kızılacak bir şey hâline getirsin ve meşgul olduğun şeyden (Mesleğinden) de seni rahata ka-

vuştursun" dedi. Serî demiş ki, bunun üzerine dükkândan çıktım. Öyleki artık bana dünyadan nefret edilecek ve kin tutulacak birşey yoktu. Hâlen içinde bulunduğum hâllerden ne varsa, Ma'rûf'un duasının bereketi iledir.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Ömer el–Enmâtî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Serî'den daha çok ibadet eden bir kimse görmedim. Doksansekiz yıl yaşadı da kimse onun ölüm hastalığından başka (Bir gün) yan üstü yattığını görmedi. Es–Serî'den rivayet edildiğine göre, tasavvuf şu üç mânayı içine alan bir isimdir: Ma'rifetinin nuru, vera'ının nurunu söndürmeyecek, Kitâb (Kur'ân) ın zâhirine muhalif olacak şekilde bâtın ilminden bir söz ile bahsetmeyecek; kerametleri, kendisini, Tanrı'nın mahrem olan sırlarını yırtmaya teşvik etmeyecek.

Es–Serî, 257 h. (870 m.) de öldü.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. O da Cüneyd'den rivayet etti. Cüneyd demiş ki: Birgün Serî benden "Sevgi (Muhabbet) nedir" diye sordu. Ben de: "Sevgi, bir topluluğa göre, muvafakat, başka bir topluluğa göre ise, îsârdır, başka bir zümre de şudur, şudur demiştir" dedim. Bunun üzerine Serî kolunun derisini çekti, fakat deri hiç uzamadı. Sonra da: "Yüce Tanrı'nın izzetine yemin ederim ki, bu deri, bu kemik üzerinde Tanrı sevgisinden kurumuştur, desem doğruyu söylemiş olurum" dedi ve bayıldı. Derisi siyah olduğu halde, yüzü sanki doğudan doğan aya döndü. Es–Serî'den rivayet edildiğine göre, o demiş ki, bir kere: "Tanrı'ya hamd olsun"dediğim için otuz yıldan beridir ki mağfiret dilemekle meşgulüm. Ona: "Bu nasıl olur" diye sormuşlar. O da: "Bağdad'da bir yangın oldu. Karşıma çıkan bir adam: "Senin dükkânın kurtuldu" dedi. Ben de: "Tanrı'ya hamd olsun" dedim. Yalnız kendi iyiliği-

mı düşünüp, müslümanların iyiliğini düşünmediğimden ötürü, otuz yıldan beridir ki söylediğime pişmanım.Bu hikâyeyi bana Abdullâh b. Yusuf anlattı. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Bekr el–Harbî'den, o da es–Serî'den duymuş. Yine es–Seriyy'den hikâye edilir, demiş ki: Yüce Tanrı'nın, amellerime göre yüzümü karartacağından korkarak, kararmış mı diye her gün sık sık burnuma bakarım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da, Muhammed b. el–Hasan b. el–Haşşâb'dan, o da Ca'fer b. Muhammed b. Nasîr'den, o da Cüneyd'den, o da es–Serî'den duymuş. Cüneyd demiş ki: es–Serî: "Ben cennete giden kestirme bir yol biliyorum" dedi.Ben de kendisinden: "O yol nedir?" diye sordum. O da: "Hiç kimseden birşey istememek ve almamak ve kimseye vermek için de yanında birşey bulunmamaktır"diye cevap verdi.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum: O da Ebû Nasri's–Sirâc et–Tûsî'den, o da Ca'fer b. Muhammed b. Nasîr'den, o da Cüneyd'den, o da es–Serî'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Es–Serî "Bağdad'tan başka bir şehirde ölmek istiyorum" dedi. Bunun üzerine kendisine: "Bunu niçin istiyorsun" denildi. O da: "Mezarımın beni kabul etmeyip Bağdad halkı yanında rezil olacağımdan korkuyorum" dedi.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum. O da Ebu'l–Hasan b. Abdillâh el–Gavtî et–Tarsûsî'den, o da Cüneyd'den,o da es–Serî'den duymuş. Es–Serî demiş ki, Ey Tanrım! beni her ne ceza ile cezalandırırsan cezalandır, yalnız hicâb zilleti ile cezalandırma.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum.O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da el–Cerîrî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Bir gün es–Seriyyu's–Sakatî'nin yanına girdim. ağlıyordu. Ona: "Seni ne ağlatıyor" diye sordum. O da dedi ki, dün bana bir

kızcağız geldi ve: "Ey babacığım! Bu gece hava sıcaktır, bu testiyi buraya asıyorum" dedi. Sonra uyku bastırdı uyudum. (Rüyada) son derece güzel bir câriyenin gökten indiğini gördüm ve ona: "Kiminsin" diye sordum. O da: "Testide soğutulmuş su içmeyeninim" dedi. Bunun üzerine uyandım, testiyi aldım, yere çarpıp kırdım. Cüneyd demiş ki, ben bu testinin parçalarını gördüm. Es–Serî, bu testi parçalarının üzerlerini toprak kaplayıncaya kadar onları yerinden kaldırmadı ve onlara el sürmedi.

EBÛ NASR BİŞR B. EL–HÂRİS EL–HÂFÎ

Aslen Mervlidir. (6) Bağdad'da yerleşmiş ve orada ölmüştür. Ali b. Haşram'ın kız kardeşinin oğludur. 277 h. (841 m.) de ölmüştür. Şanı yüce bir kişidir. Tövbe etmesine sebep şu olmuştur: Yolda ayaklar altında çiğnenmiş, üzerinde azîz ve celîl olan Tanrı'nın adı yazılı bir kâğıt bulmuş. Kâğıdı yerden aldıktan sonra, yanında bulunan bir dirhem para ile satın aldığı buhurla onu buhurlamış ve bir duvarın yarığına koymuş. Rüyasında sanki biri kendisine: "Ey Bişr! Sen benim adımı dünyada buhurladın (Tatyib ettin), ben de senin adını dünya ve âhirette buhurlıyacağım" demiş.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, Bişr, bir kısım halkın yanından geçiyordu. Halk ona: "Bu adam, bütün gece uyumaz ve ancak üç gecede bir iftar eder" dedi. Bunun üzerine Bişr ağladı. Sebebini sordular. O da: "Ben, bütün bir gece uyumadığımı ve bir gün oruç tuttuğumu ve o günün akşamında da iftar etmediğimi hatırlamıyorum, fakat yüce ve her türlü eksikten arı duru olan Tanrı, lûtuf ve keremi dolayısiyle, kalplere kulun yaptığı şeyden fazlasını atar." dedi. Sonra da bu yola ilkin nasıl girdiğini yukarda anlattığımız şekilde anlattı.

Ben, Ebû Abdirrâhman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den, o da Abdurrahmân b. Ebî Hâtim'den duymuş. Abdurrahmân b. Ebî Hâtim'e de başkaları anlatmış. Onların anlattıklarına göre, Bişr b. el–Hâris demiş ki, Peygamber'i (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) rüyada gördüm. Bana: "Ey Bişr! Tanrı' nın seni akranın arasında niçin yükselttiğini biliyor musun?" dedi. Ben de: "Hayır, ey Tanrı'nın elçisi!" diye cevap verdim. Bunun üzerine O: "Tanrı seni benim sünnetime uyduğun, sâlih kişilere hizmet ettiğin, arkadaşlarına öğüt verdiğin, eshabımı ve aile halkımı (Ehl–i Beytimi) sevdiğin için (Yükseltti). Seni ebrârın konaklarına ulaştıran da bu sıfattır" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzi' den, o da Bilâl el–Havvâs'tan duymuş. Bilâl el–Havvâs demiş ki: Beni İsrâil çölünde idim. Bir de, birinin benimle birlikte yürüdüğünü görünce şaşırdım. Sonra bana onun Hızır olduğu ilhâm edildi.Ona: "Tanrı hakkı için sen kimsin?" diye sordum.O da: "Ben kardeşin Hızır'ım" diye cevap verdi.Bunun üzerine ona: "Senden birşey sormak istiyorum" dedim. O da: "Sor" dedi. Ben de eş–Şâfi'î (Tanrı rahmet etsin) hakkında ne dersin?" diye sordum. O: "Şâfi'î evtadtandır" dedi. Sonra Ahmed b. Hanbel (Tanrı ondan râzı olsun) hakkında ne dersin?" diye sordum. O da: "Çok sâdık ve doğru bir kişidir?" dedi. Bunun üzerine: "O hâlde Bişr b. el–Hâris el–Hâfî hakkında ne dersin?"diye sordum. O da: "Ondan sonra onun gibi birisi daha yaratılmadı" dedi. Ben (Tekrar): "Seni hangi vesile ile görebilirim" diye sordum. O da: "Annene olan sevginle" diye cevap verdi.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak"tan duydum. Dedi ki: Bişr el–Hâfî, el–Mu'afâ b. İmrân'ın evine gelip ka-

pıyı çalmış. İçerden: "Kimdir?" diye seslenmişler. O da: "Bişr el—Hâfî" diye cevap vermiş. Bunun üzerine evden bir kızcağız: "Eğer iki daneke bir çift nalın alsaydın el—Hâfî (Yalınayak gezen) adı senden giderdi" demiş. Bu hikâyeyi bana Muhammed b. Abdillâh eş—Şirâzi anlattı. Ona da Abdulazîz b. el—Fazl, ona da Muhammed b. Sa'îd, ona da Muhammed b. Abdillâh anlatmış. O da Abdullâh el—Megâzilî'den duymuş. Megâzilî demiş ki. Bişr el—Hâfî'nin bu hikâyeyi anlattığını kendisinden duydum.

Ben, Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da Ebu'l—Huseyn el Haccâcî'den, o da el—Mehâmilî' den, o da el—Hasan el—Mesuhî'den o da Bişr b. el—Hâris'ten duymuş. El—Hasan el—Mesuhî demiş ki,bu hikâyeyi Bişr'in kendisinden duydum.

Ben, Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da Ebu'l—Fazl el—Attâr'dan, o da Ahmed b. Ali ed—Dimaşkî'den duymuş. Ahmed b. Ali ed—Dimaşkî demiş ki: Ebû Abdillâh b. Celâ' bana dedi ki, Zu'n—Nûn'u gördüm, onun ibâresi, Sehl'i gördüm, işâreti, Bişr el—Hâris'i gördüm, vera'ı vardı. Bunun üzerine kendisinden: "Bu üç kişiden hangisine meylediyorsun" diye sorulduğunda, o da: "Üstadımız Bişr el—Hâris'e" dedi.

Rivâyet edildiğine göre, Bişr el—Hâris, yıllarca bakla istedi, fakat hiç yemedi. Ölümünden sonra rüyada görüldü. Kendisinden: "Tanrı sana ne yaptı" diye soruldu. O da dedi ki, Tanrı beni yargıladı ve: "Ey yemeyen! ye! ve ey içmiyen! iç!" dedi.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrahmân es—Sulemî (Tanrı rahmet etsin) anlattı. Ona da Ubaydullâh b. Osman b.Yahyâ, ona da Ebû Amr b. es—Semmâk, ona da Muhammed b. el—Abbâs, ona da, Ebû Bekr bint Mu'aviye, ona da Ebû Bekr b. Affân, ona da Bişr b. el—Hâris anlatmış. Bişr b. el—Hâris demiş ki, kırk yıldan beridir, canım kebap istiyor, fakat (Onu almak için) katıksız te-

miz bir bedel bulamadım Bişr'e: "Ekmeği ne ile yersin" diye soruldu. O da: "Afiyet olsun'u anar, onu katık yaparım" dedi. Bunu bize, Muhammed b. el–Huseyn (Tanrı rahmet etsin) anlattı, ona da Ubaydullâh b. Osmân, ona da Ömer b. Sa'îd, ona da İbn Ebi'd–Dünyâ anlatmış. Ebi'd–Dünyâ demiş ki, birisi bu hikâyeyi Bişr'e anlattı. O da: "Helâl, haramı taşımaz".dedi. Ölümünden sonra Bişr'i rüyada gördüler ve kendisinden: "Tanrı sana ne yaptı" diye sordular. O da: "Tanrı beni yargıladı ve Cennet'in yarısını bana helâl kıldı ve ey Bişr! Cehennem ateşinden korktuğun için bana secde etseydin, kullarımın kaplerinde senin için vücuda getirdiğim şeyin şükrünü yerine getiremezdin dedi" diye cevap verdi.

EBÛ ABDİLLAH EL–HÂRİS B. ESED–EL MUHÂSİBÎ

İlim, vera, amel ve hâl bakımından zamanının eşi benzeri olmayan bir kişisidir. (7) Aslen Basra'lıdır. 243 h. (657 m.) yılında Bağdad'da ölmüştür. Rivâyet edildiğine göre, kendisine babasından yetmiş bin dirhem mirâs kalmış, fakat o bundan hiçbir şey almamıştı. Çünkü babası kaderci idi. Babasının mirasından hiçbir şey almamayı vera'nın şartı bildi ve: "Peygamberden rivâyet edilen iki (Ayrı din ehli) birbirinden miras olarak hiçbir şey almaz" hâdisî'nin gerçek olduğunu söyledi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da el–Huseyn b. Yahyâ'dan, o da Ca'fer b. Muhammed b. Nasîr'den, o da Muhammed b. Masrûk'tan duymuş.Muhammed b. Masrûk demiş ki, Hâris b. Esed el–Muhâsibî, bir dirheme muhtaç olarak öldü. Halbuki, babası ona, mal, mülk ve akar bırakmıştı. O bunlardan hiçbir şey almadı.

Üsdat Ebû Ali ed–Dakkak (Tanrı rahmet etsin) bana

dedi ki, Hâris el—Muhâsibî şüpheli bir yemeğe elini uzattığı vakti, parmağında bir damar oynardı. Bunun üzerine yemekten vazgeçerdi. Ebû Abdillâh b. Hafîf de demiş ki şeyhlerimizden beşine uyun, arta kalanların da hâlerini teslim edin. Bu beş kişi de Hâris b. Esed el—Muhâsibî, Cunayd b. Muhammed, Ebu Muhammed er—Ruveym, Ebu'l—Abbâs b. Atâ ve Amr b. Osmân el—Mekkî'dir. Çünkü bu beş şeyh, ilimle hakikatleri bağdaştırmışlardır.

Ben, Ebû Abdirrahmân es—Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh b. Ali et—Tûsî'den, o da Ca'fer el—Huldî'den, o da Ebû Osman el—Beledî' den duymuş. Ebû Osmân el—Beledî demiş ki: Hâris el—Muhâsibî: "Kim, içini murakabe ve ihlâsla düzeltirse, Tanrı onun dışını, mücâhade ve Peygamber'in sünnetine uyma hil'atleri ile süsler" dedi. Cüneyd'den rivâyet olunur ki, Hâris el—Muhâsibî, bir gün bana uğradı. Onda açlık alâmeti gördüm. Dedim ki: "Ey amca! Eve gir de birşey ye." "Peki" dedi. Ben de kendisine sunmak üzere eve girip birşey aradım. Evde bir ailenin düğününden bana getirilmiş birşey vardı. Onu kendisine sundum. O da bir lokma alıp ağzında birkaç defa yuvarladıktan sonra bir deliğe atıp gitti. Bu hâdiseden sonra, bir gün kendisini görünce, lokmayı atmasının sebebini sordum. O da: "Açtım ve yememle seni sevindirip, kalbini korumak istedim, fakat benimle her kusurdan arı duru olan Tanrı arasında bir işaret vardır: Bu işaret de, O'nun bana içinde şüphe bulunan bir yemeği yemeğe müsaade etmemesidir. Böyle bir lokmayı yutmama imkân yoktur" dedi ve "Bu yemek sana nereden geldi" diye sordu. Ben de: "Bu yemek bana, yakın akrabamdan birinin düğün evinden geldi" dedim ve sonra "İçeri gel" diye ilâve ettim. O da "Peki"deyip içeri girdi. Kendisine bizde bulunan bir parça kuru ekmek verdim. Yedi ve: "Bir fakire birşey vereceğin zaman, bu-

nun gibi ver" dedi.

EBÛ SÜLEYMÂN DÂVÛD B.NASÎR ET–TÂ'Î

Şanı yüce bir kişi idi. (8) Bize Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) bildirdi. Ona da Ebû Bekr b. Matar, ona da Muhammed b.el–Museyyib, ona da İbn Cunayk anlatmış. İbn Cunayk demiş ki, Yusuf dedi ki, Dâvud et–Tâî, yirmi dinar mirasa kondu. Bu yirmi dinarı yirmi yılda yedi.

Ben Üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, Dâvud et–Tâ'î'nin zühdüne sebeb şu oldu: Günlerden bir gün, Bağdad'da gidiyordu. Yol açmak üzere Hamîd et–Tûsî'nin önünde giden çavuşlar, ona yetiştiler. Geriye bakınca, Hamîd et–Tûsî'yi gördü ve: "Hamîd'in, kendisiyle seni geçtiği dünyaya of olsun" (9) dedi. Evine kapanıp mücahade ve ibadete başladı.

Ben Bağdad'da fakirlerin birinden duydum. Dedi ki, Dâvûd et–Tâ'î'nin zühdüne sebep, ağlayıp sızlayarak şu beyti söyleyen kadını dinlemesi olmuştur:

"Belâ senin, hangi yanağını ayırdı ve hangi gözün akmadadır."

Başka bir rivayete göre ise, zühdüne sebep, Ebû Halife (Tanrı ondan razı olsun) ile oturması (10) olmuştur. Bir gün Ebû Hanîfe ona: "Ey Ebû Süleyman! Biz âlet ve edevât (Yani ilmi)ı sağlamlaştırdık" dedi. Dâvûd da: "Geriye ne kaldı" diye sordu. Ebû Hanîfe: "Onunla amel etmek kaldı" dedi. Dâvûd dedi ki, uzlete çekilmemde nefsim benimle mücadele etti. Fakat, ben kendi kendime: "Onlarla oturacak ve hiçbir mes'ele hakkında konuşmayacaksın" dedim ve gerçekten de onlarla bir yıl oturdum ve bana gelen hiçbir mes'ele

hakkında da konuşmadım. Halbuki o mes'elede, itiraz ve münakaşa bakımından susamış bir kimsenin suya karşı duyduğu arzudan daha şiddetli bir arzu ile onlarla konuşmak istiyordum. Sonra durumu anlatıldığı gibi oldu. (11) Rivayet edildiğine göre, bir gün hacamatcı Cüneyd, Dâvûd et–Tâ'î'den kan aldı. O da bir dinar verdi. Bunun üzerine: "Bu israftır" denildi. O da: "Mürüvvetsiz kimsede ibadet yoktur" dedi. Dâvûd geceleyin: "İlâhî, senin gam ve kederin bana dünyaya ait gam ve kederleri bıraktırıyor, benimle uyku arasında bir engel oluyor" derdi.

Ben, Muhammed b. Abdillâh es–Sûfî'den duydum. Ona da Muhammed b. Yusuf, ona da Sa'îd b. Amr,ona da Ali b. Harb el–Mavsilî, ona da İsmâil b. Ziyâd et–Tâ'î bildirmiş. İsmâil b. Ziyad et–Tâ'î demiş ki dâvud'un süt annesi ona: "Ekmek yemez misin?" diye sormuş. O da: "Ekmeği çiğneme ile tiridi içme arasında elli ayet okunur" (12) demiş.

Dâvud et–Tâ'î öldüğü sırada(165 h./781)dini bütün (Sâlih) kişilerden biri, rüyada onu koşarken gördü ve: "Niçin koşuyorsun?" diye sordu.O da:"Şimdi zindandan (13) kurtuldum"dedi.Bu dini bütün kişi uykudan uyanınca "Dâvud et–Tâ'î öldü" diye insanlardan feryat yükseldi.Biri Dâvud et–Tâ'î'ye:"Bana vasiyet et" dedi. O da: "Ölüm askeri seni beklemektedir" dedi.Sûfîlerden biri Dâvûd'un odasına girdi. Üzerine güneş ışıkları vurmuş bir su testisi gördü. Dâvûd'a: "Onu niçin gölgeye almadın diye sordu. O da: "Testiyi oraya bıraktığım zaman güneş yoktu. Şimdi de Tanrı'nın, benim kendisinden haz duyduğum birşey için gittiğimi görmesinden utandım" dedi. Sonra bir başkası içeri girip Dâvûd'a bakmaya başladı. Dâvûd: "Onların (Yani Tanrı velilerinin) lüzumsuz sözden nefret ettikleri gibi, lüzumsuz bakışlardan da nefret duyduklarını bilmez misin?" dedi.

Bize, Abdullâh b. Yusuf el–İsfehânî anlattı. Ona da Ebû İshak İbrâhîm b. Muhammed b. Yahyâ el–Müzekki, ona da Kasım b. Ahmed anlatmış. O da Meymun el–Gazzal'den duymuş. Meymûn el–Gazzâl demiş ki: Ebu'r–Rebî el–Vâsitî, Dâvud et–Tâ'î'ye "Bana vasiyet et" dedi. O da: "Dünyadan perhiz et ve ölümle iftâr et. İnsanlardan da yırtıcı hayvanlardan kaçar gibi kaç" dedi.

EBÛ ALİ ŞAKİK B. İBRÂHÎM EL–BELHÎ

Horasan şeyhlerindendir. (13 a) Tevekkülde söz sahibi idi. Hâtim el–Esemm'in üstadıdır. Tövbesine sebep şu hâdise imiş: Kendisi zenginlerden birinin oğlu imiş. Gençken Türk ülkesinde ticaret yapmak üzere evden ayrılmış. Putlarla dolu olan bir mabede girmiş. İçerde putlara hizmet eden başını sakalını tıraş etmiş ve erguvan renkli bir elbise giymiş bir hizmetçi görmüş. Ona: "Senin diri, âlim ve her şeye muktedir olan bir yaratanın vardır, ona tap. Hiçbir zarar ve faydası olmayan bu putlara tapınma" demiş. Bunun üzerine hizmetçi: "Eğer dediğin gibi ise, O, sana memleketinde rızkını vermeye kadirdir. Niçin bunca zahmet çekip ticaret için buraya kadar geldin" demiş. Hizmetçinin bu sözü üzerine Şakik kendine gelip zühd yolunu tuttu.

Başka bir rivayete göre ise, onun Zühdünün sebebi şu olmuştur: Halk kıtlıktan gam ve keder içinde bulunurken oynayıp eğlenen bir köle gördü. Şakik ona: "Bu sevincin nedir, halkın kıtlık ve kuraklıktan ne hâlde olduklarını görmüyor musun" diye sordu. Köle: "Bundan bana ne? Efendimin hasse bir köyü var, ihtiyacımız olan herşey ona o köyden geliyor"diye cevap verdi. Bu cevap karşısında Şakik kendine geldi ve: "Onun efendisinin bir köyü vardır.Bu efendi fakir bir yaratıktır. Böyle iken o, kendi rızkını düşünmüyor da

efendisi (Tanrısı) zengin olan bir müslümana, kendi rızkından endişe etmek yaraşır mı?" dedi.

Ben Ebû Abdirrahmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin)'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn b. Ahmed el–Attâr el–Belhî'den, o da Ahmed b. Muhammed el–Buhârî'den, o da Hâtim el–Esemm'den duymuş. Hâtim el–Esemm demiş ki: "Şakik b. İbrâhîm mal mülk sahibi (Zengin) idi. Gençlerle (Fityân) düşüp kalkar, yiğitlik ederdi. Ali b. İsâ b. Mahân da Belh emîri idi. Bu emîr av köpeklerini çok severdi. Köpeklerinden birini kaybetti. Bu iş,yanında bulunan bir adamın üzerine atıldı. Bu şüphe edilen adam da Şakik'in komşularındandı. Emîr onu arattı, fakat o, kaçıp Şakik'in evine sığındı. Şakik emîrin yanına gitti. Emîr'e: "Bu adamın yakasını bırak, çünkü köpek bendedir, üç güne kadar onu size teslim ederim" dedi. Bunun üzerine emîr o adamın yakasını bıraktı. Şakik yaptığı bu hareketini düşünerek geri döndü. Üçüncü gün olunca, Şakik'in arkadaşlarından o sırada Belh'te bulunmayan biri şehire dönerken yolda boynunda halka bulunan bir köpek buldu ve kendi kendine: "Bunu Şakik'e hediye ederim, çünkü o cömerttir, (Karşılığını verir)" diyerek köpeği getirdi. Şakik bir de baktı ki getirilen köpek emîrin köpeği değil mi? Sevindi ve onu emîre götürüp taahhüdünden kurtuldu. Tanrı da onu uyanıklık ile rızklandırdı. İçinde bulunduğu hâlden tövbe edip zühd yolunu tuttu.

Hâtim el–Esemm'den nakledilir, demiş ki: Şakik el–Belhî ile birlikte bir savaşta Türklerle savaşıyorduk. O gün kesilen başlardan, kırılan mızraklardan ve kesen kılıçlardan başka birşey görünmüyordu. Şakik bana: "Ey Hâtim! Nefsini nasıl buluyorsun, sen onun zifaf gecesinde karınla bulunduğun gibi buluyor musun?" dedi. Ben de: "Tanrı'ya yemin ederim ki öyle değil" dedim. Bunun üzerine o: "Tanrı'ya yemin ederim ki bu

gün ben onu zifaf gecesindeki gibi görüyorum" dedi ve başının altına kalkanını koyup saflar arasında uyudu, horultusunu bile duydum.

Şakik derdi ki, insanı tanımak istediğin vakit, Tanrı'nın ve insanların ona va'dettiği şeye bak, bu ikisinden hangisine kalbi daha çok güvenmektedir" dedi. Yine derdi ki, insanın takvası üç şeyde belli olur: Birşeyi alışında, bu şeyden kendini alıkoyuşunda ve sözünde.

EBÛ YEZÎD TAYFÛR B. İSA EL–BİSTÂMÎ

Dedesi sonradan müslüman olan bir mecûsî (Ateşe tapan) idi. (14) Bistâmîler Adem, Tayfur ve Ali adında üç kardeş idiler. Zâhid ve âbid kişilerdi. Ebû Yezîd hâl bakımından onların en ilerde olanı idi. Bir rivâyete göre, 261 h. (874 m.) yılında, diğer bir rivâyete göre ise, 234 h. (848–849 m.) yılında öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Hasan el–Fârisî'den, o da el–Hasan b. Ali'den duymuş. El–Hasan b. Ali demiş ki, Ebû Yezîd'den: "Bu ma'rifeti ne ile buldun" diye soruldu. O da: "Aç karın, çıplak bedenle" diye cevap verdi.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da, Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ammi'l–Bistâmî denilen bir uludan, o da babasından, babası da Ebû Yezîd'den duymuş. Ebû Yezîd demiş ki, otuz yıl mücahadeye çalıştım, fakat ilim ile ilme uymaktan (15) daha güç birşey bulmadım. Eğer bilginlerin ihtilâfı olmasaydı, tek içtihad üzre kalırdım. (16) Bilginlerin (Hakkımızda) ihtilâfı rahmettir, ancak yalnız tevhidde rahmet değildir. Denildiğine göre, Ebû Yezîd, Kur'anı tamamiyle ezberlemeden dünyadan gitmedi.

Bize, Ebû Hâtim es–Sicistânî anlattı. Ona da Ebû

Nasr es–Serrâc bildirmiş. O da Tayfur el–Bistâmî'den, o da Emmi'l–Bistâmî diye tanınan uludan, o da babasından duymuş. Babası demiş ki, Ebû Yezîd bana: "Bizimle kalk da, nefsini velilik ile teşhir eden ve zühd ile meşhur olup, maksadına ermiş bir kişi olan şu adamı görelim" dedi. Sonra ona gittik. O, evinden çıkıp mescide gidince kıble (Mihrap) tarafına tükürdü. Bunun üzerine Bâyezıd ona selâm vermeden dönüp gitti ve: "Bu adam, Tanrı'nın elçisinin (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) âdâbından bir edebi koruma hususunda kendisine güvenilir bir kişi değildir, nerede kaldı ki iddia ettiği şey hususunda kendisine güvenilsin" dedi. Yine aynı şahıs anlatmış. Ebû Yezîd demiş ki, yüce Tanrı'dan beni yemek ve kadın derdinden kurtarmasını diledim. Sonra da kendi kendime: "Bunu istemek, bana nasıl câiz olur ki, bunu Tanrı'nın elçisi (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) bile istememişti" dedim ve istemedim. Sonra her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, benden kadın derdini defetti. Hattâ şimdi o hâldeyim ki, önüme çıkan bir kadınla bir duvar arasında bir fark görmüyorum.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da el–Huseyn b. Ali'den, o da Amm'l–Bistâmî'den, o da babasından duymuş.Babası ona demiş ki, Ebû Yezîd'den hâlinin başlangıcını ve zühdünü sordum. O da: "Zühd için menzil yoktur" dedi. Ben de: "Niçin" dedim. Bunun üzerine o dedi ki, çünkü ben zühdde üç gün kaldım, dördüncü gün olunca ondan çıktım. İlk gün dünya ve dünyadaki şeylerden, ikinci gün âhiret ve âhiretteki şeylerden, üçüncü gün ise,Tanrı'dan gayrı ne varsa herşeyi terk ettim. Bunlara istek göstermedim.Dördüncü gün Tanrı'dan başka birşey kalmadı. Sonra hâtiften: "Ey Ebû Yezîd! Bizimle kalmaya tahammül edemezsin" diye bir ses geldiğini duyup öğrendim. Bunun üzerine: "İstediğim de

budur" dedim. Bu sefer birinin "Buldun, buldun" dediğini duydum.

Ebû Yezîd'e: "Tanrı yolunda karşına çıkan en şiddetli şey neydi" diye soruldu. O da: "Bunu tavsif etmenin imkânı yoktur" diye cevap verdi. Yine ona: "Karşılaştığınız şeyler içinde nefsinize en hafif geleni ne idi" diye soruldu. O da: "İşte bunu desem olur: Bir defasında nefsimi bir taate davet ettim, fakat o kabul etmedi. Bunun üzerine ben de onu bir yıl su içmekten men ettim" dedi. Ebû Yezîd demiş ki, otuz yıldan beridir ki namaz kılmaktayım, fakat her namaz kılışımda sanki ben bir mecûsiymişim gibi içimde bir inanç var, zünnarımı koparıp atmak isterim.

Ben, Muhammed b. el–Huseyin'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh b. Alî'den, o da Musa b. İsâ'dan duymuş. Musa b. İsâ'ya da babası anlatıp demiş ki, Ebû Yezîd demiş ki, kendisine havada bağdaş kurup oturma kerameti verilen bir adam gördüğünüzde, emir, yasak (Nehy), haddini muhafaza ve şeriatı nasıl yerine getirdiğini görünceye kadar ona aldanmayınız." (17) Ammi'l–Bistâmî, babasından şöyle nakletmiş: Ebû Yezîd, bir gece sur üzerinde her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'yı zikretmek için ribata (Hudut boylarına) gitti. Sabaha kadar orada kaldı. Hiç zikretmedi. Sebebini sordum. Bana: "Çocukluğumda ağzımdan çıkan bir kelime andım ve her türlü kusurdan arı duru olan yüce Tanrı'yı zikretmekten utandım" dedi.

EBÛ MUHAMMED SEHL B. ABDİLLÂH ET–TUSTERÎ

Sûfîlerin imamlarından biridir. (18)Zamanında amel- ve vera'da onun eşi ve benzeri yoktur. Keramet sahibi bir kişi idi. Hacca gittiği yıl, Zu'n–Nûn el–Mısrî ile görüştü. Bir rivâyete göre 283 h. (993 m.) de, diğer bir ri-

vâyete göre ise, 273 h. (983 m.) de ölmüştür. Sehl der ki: Üç yaşında bir çocuktum. Gece kalkıp dayım Muhammed b. Savvâr'ın namaz kılmasına bakardım. Dayım geceleri (Namaza) kalkardı. Çok defa bana: "Ey Sehl! Git de yat, kalbimi meşgul ediyorsun" derdi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Fath Yusuf b. Ömer ez–Zâhidî'den, o da Abdullâh b. Lu'lu'dan, o da Ömer b. Vâsil el–Basrî'den duymuş. O da Sehl b. Abdillâh'tan nakletmiş. Sehl b. Abdillâh demiş ki, bir gün dayım bana: "Seni yaratan Tanrı'nı zikretmez misin?" diye sordu. Ben de: "O'nu nasıl zikredeceğim" dedim. Dayım: "Yatağına girdiğin zaman dilini oynatmadan kalbinle üç kere, Tanrı benimledir, Tanrı beni görür, Tanrı benim şâhidimdir, de" dedi. Ben, bunu üç gece söyledim,sonra dayıma bildirdim. Bu sefer bana: "Bunu her gece yedi defa tekrar et" dedi. Bunu yaptım ve kendisine bildirdim. Bu sefer de: "Bunu her gece onbir defa tekrar et" dedi. Ben de tekrar ettim. Bunun üzerine kalbimde bir tatlılık hâsıl oldu. Bir yıl sonra dayım bana: "Sana öğrettiğimi muhafaza ve mezara kadar buna devam et, çünkü bu, dünyada ve ahirette senin işine yarar" dedi. Yıllarca bunu bırakmadım. Bundan dolayı sırrımda bir tatlılık buldum. Sonra bir gün dayım bana: "Ey Sehl! Tanrı'nın beraber bulunduğu, baktığı ve şâhit olduğu kimse Tanrı'ya isyan edebilir mi?İsyandan sakın" dedi. Ben halvet eder oldum. Sonra beni mektebe gönderdiler. Ben de gayretimin dağılmasından korkuyordum. Fakat öğretmene, günde bir saat yanına gidip ders aldıktan sonra geri dönmemi şart koşun" dedim. Sonra öğretmene gittim. Kur'ânı ezberledim. O sırada altı veya yedi yaşında idim ve yıl orucu (Savmu'd–dehr) (19) tutuyordum. Oniki yaşına basıncaya kadar da sadece arpa ekmeği yedim. Onüç yaşında bir çocuk iken içimde bir mes'eleye dair bir şüphe belirdi. Ailem-

den, Basra bilginlerinin içindeki bu şüpheyi gidermeleri için, beni Basra'ya göndermelerini istedim. Basra'ya geldim ve bilginlerine sualimi sordum. Fakat bilginlerin hiçbir içimdeki şüpheyi gideremedi. Sonra Ebû Hamîd Hamza b. Abdillâh el—Abâdânî diye şöhret bulan birine gitmek üzere Abâdân'a hareket ettim. Mes' eleyi ondan sordum. O, bana gereken cevabı verdi. Bir müddet onun yanında kaldım ve sözlerinden faydalandım, âdâbı ile edeblendim. Sonra Tuster'e döndüm. Gıdamı o derece azalttım ki bir dirhem mukabilinde alınan ve övütülüp ekmek yapılan bir ölçek arpaya inhisar ettirdim. Bir ratl arpanın onikide biri ile tuzsuz ve katıksız olarak her gece sahurları iftar ederdim. Bu bir dirhem bana bir yıl yeterdi. Sonra üç, beş, yedi ve yirmi gecede bir iftar etmeye karar verdim. Yirmi yıl bu şekilde yaşadım. Sonra yıllarca dünyayı gezmeye koyuldum ve tekrar Tuster'e döndüm. Burada bütün geceleri uyanık geçirirdim. (20)

Ben, Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da Ebu'l—Abbâs el—Bağdâdî'den o da İbrâhim b. Firâs' tan, oda Nuseyr b. Ahmed'den, o da Sehl b. Abdillâh' tan duymuş. Sehl b. Abdillâh demiş ki: Kulun, iktida etmeksizin, ister tâat, ister günah olsun işlediği her fiil nefsin hoşuna gider. İktida ile işlenilen her iş ise, nefs için azab olur.

EBÛ SÜLEYMÂN ABDURRAHMÂN B.ATİYYE ED—DÂRÂNÎ

Dârân, Şam köylerinden biridir. (21) Ebû Süleymân ed—Dârânî, 215 h. (830—831 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed ed—Dârî'den duymuş. Ona da İshâk b. İbrâhîm b. Ebî Hassân anlatmış. O da Ahmed b. Ebi'l—Havvârî'den, o da Ebû Süleymân ed—Dârânî'

den duymuş. Ebû Süleymân ed–Dârânî demiş ki, gündüzün iyi davranan geceleyin; geceleyin iyi davranan ise gündüzün mükâfatlanır. (22) Tanrı, şehveti terkte samimi olanın kalbinden şehveti silip götürür. Yüce Tanrı, nefsini şehveti terketmek suretiyle cezalandıran kimseden daha kerimdir.

Yine aynı kimselerden rivayet edildiğine göre, Ebû Süleymân demiş ki, dünya kalbe yerleşince, ahiret kalpten göç edip gider.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da el–Huseyn b. Yahya'dan, o da Ca'fer b. Nuseyr'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: "Ebû Süleymân ed–Dârânî derdiki, çok defa kalbime sûfî taifesinin nüktelerinden bir nükte düşerdi. Kur'ân'dan ve Peygamber'in sünnetinden iki âdil şâhit olmadan günlerce ona yüz vermezdim. Ve yine derdi ki, âmellerin en üstünü, nefsin istediğinin aksine hareket etmektir. Herşeyin bir alâmeti vardır. Yardımdan mahrum bırakılmanın alâmeti ise, ağlamayı terketmektir. Herşeyin pası vardır. Kalp nurunun pası ise, karnın doymasıdır. Seni Tanrı'dan alıkoyan ev halkından, maldan ve çocuktan neyin varsa, hepsi senin için uğursuzdur.

Ebû Süleymân dedi ki, soğuk bir gecede mihrabda idim. Soğuk canıma işledi. Bir elimi soğuktan sakladım. Ötekisi de uzanmış vaziyette kaldı. Sonra beni uyku bastırdı. Bu arada hâtiften bir ses: "Ey Ebû Süleymân! Biz şu uzanan elin içine kendi nasibini koyduk. Eğer ötekisi de böyle uzanmış olsaydı, ona da kendi nasibini koyardık" dedi. Bunun üzerine ben, ister sıcak olsun, ister soğuk, bir daha iki elimi çıkarmadan dua etmeyeceğime dair nefsim üzerine yemin ettim. (Yine) dedi ki, bir gece uyku yüzünden virdimden kalmıştım. Bir de baktım ki bir cennet hurisi bana: "Sen uyuyorsun, halbuki ben senin için beşyüz yıldan beri örtüler içinde beslendim" dedi.

Bize, Abdullâh b. Yusuf el–İsfehânî anlattı. Ona da, Ebû Amr el–Hevelestî, ona da Muhammed b. İsmâ'îl anlatmış. Ona da Ahmed b. ebi'l–Havârî nakletmiş. Ahmed b. Ebi'l–Havârî demiş ki: "Bir gün Ebû Süleymân'ın yanına gittim, ağlıyordu. Ona: "Seni ağlatan nedir?" diye sordum. O da: "Ey Ahmed! Nasıl ağlamayayım ki, gece kararıp gözler uyumak üzere kapandığı ve sevgili, sevgilisi ile halvete çekildiği, sevgi ehlinin diz çöktükleri ve yanaklarından göz yaşları akıp mihraplarına damladığı vakit her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı yukarıdan bakar ve: "Ey Cebrâ'il! zâtıma yemin ederim ki, kim benim sözümden (Kelâmımdan) lezzet alır ve beni anmakla (Zikr ile) dinlenirse, hiç şüphe yok ki, ben de halvetlerinde onları gözetler, iniltilerini duyar ağlamalarını görürüm. Ey Cebrâ'il! niçin onlara nidada bulunmuyorsun ki, bu ağlama nedir? Dostlarına eziyet veren bir sevgili gördünüz mü?Veya gece bastırdığı vakit, yaltaklanan bir kavmi muaheze etmek bana yakışır mı? Zâtıma yemin ederim ki kıyamet gününde onların bana, benim de onlara bakmam için kerîm olan yüzümden örtüyü kaldıracağım.

EBÛ ABDİRRAHMÂN HÂTİM B. UNVÂN

Buna Hâtim b. Yusuf el–Esemm denir. (23) Horasan şeyhlerinin ulularındandır. Şakik el–Belhî'nin talebesi ve Ahmed b. Hidraveyh'in üstadı idi. Denildiğine göre, o sağır değildi. Yalnız bir defa kendini sağır gibi gösterdiği için ona bu ad (Esemm) verildi.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, bir kadın gelip Hâtim'den bir mes'ele sordu. Fakat tesadüfen o sırada kadından bir ses çıktı (Yellendi) ve utandı. Bunun üzerine Hâtim: "Sesini yükselt, zira kulağım ağır işitiyor" dedi. Kadın da onu sağır sandı ve kendi kendine: "O, sesi işitmedi" diye sevindi. Bu hâdiseden sonra o Esemm–sağır adı

ile şöhret buldu.

Bize, Şeyh Ebû Abdirrâhmân es–Sulemî (Tanrı rahmet etsin) anlattı. O da Ebû Ali Sa'îd b. Ahmed'den, o da babasından, babası da Muhammed b. Abdillâh'tan,o da dayısı Muhammed b. el–Leys'ten, o da Hâmid el–Leffâf'tan, o da Hâtim el–Esemm'den duymuş. Hâtim el–Esemm demiş ki:

Hiçbir sabah yoktur ki,şeytan bana ne yiyor,ne giyiyor ve nerede oturuyorsun? demesin ve ben de: "Ölümü yiyor, kefeni giyiyor ve mezarda oturuyorum, demeyeyim." Yine aynı sıradaki kimselerin rivâyetine göre, Hâtim el–Esemm'e: "Birşey istemez misin?" diye sorulmuş. O da: "Ben akşama kadar âfiyet isterim" demiş. Bunun üzerine: "Her gün âfiyette değil misin?" diye sorulmuş. O da: "Afiyet günüm, Tanrı'ya isyan etmediğim gündü" diye cevap vermiş. Hâtim el–Esemm'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Savaşların birinde idim. Bir Türk beni yakaladı ve kesmek üzere yan üstü yatırdı. Fakat kalbim bununla hiç ilgilenmedi. Tanrı'nın hakkımdaki hükmü nedir diye bakıyordum. Türk beni kesmek için bıçağını çizmesinde ararken birdenbire serseri bir ok ona isabet edip öldürdü ve onu benden uzaklaştırdı.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum.O da Ebû Nasr Mansûr b. Muhammed b. İbrâhîm el–Fakih'ten, o da Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed Nuseyr'den duymuş. Ebû Muhammed Ca'fer b. Muhammed b. Nuseyr demiş ki: "Hâtim el–Esemm'den rivâyet edildiğine göre, o demiş ki, kim bizim bu mezhebe (Tasavvufa) girerse, nefsi için ölümden şu dört hasleti elde edinsin: Açlıktan ibaret olan beyaz ölüm (Mevtu'l–Ebyad), halktan gelen eziyeti sineye çekmekten ibaret olan kara ölüm (Mevtu'l–esved); heva ve hevese karşı gelmek için hâlis amelden ibaret olan kırmızı ölüm (Mevtu'l–ahmer) ve yama üzerine yama dikmek-

ten (Yani üstüste yama dikilmiş hırka giymekten) ibâret olan yeşil ölüm (Mevtu'l–ahder)'ü

EBÛ ZEKERİYÂ YAHYÂ B.MU'ÂZ ER–RÂZÎ EL–VÂİZ

Devrinde (İlim ve amelde) eşi benzeri yoktu. (24) Bilhassa recâ da dili (Yani sağlam sözleri) ve ma'rifette de görülmemiş bir ifade tarzı vardı. Rey'den Belh'e gitti. Orada bir müddet kaldıktan sonra Nisabur'a gelip, 258 h. (871172 m.)de orada öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ubaydullâh b. Muhammed b. Ahmed b. Hemdân el–Ukberî, o da Ahmed b. Muhammed b. es–Serî'den, o da Ahmed b. İsâ'dan, o da Yahyâ b. Mu'âz'dan duymuş. Yahya b. Mu'âz demiş ki, kendisinde vera olmayan bir kimse, nasıl zâhid olur? (25) Senin için olmayan şeyden sakın, sonra senin için olan şeyi de terket.

Yine aynı sıradaki kimselerin rivayetine göre, Yahyâ b. Mu'âz demiş ki, çok çok tövbe edenlerin açlığı tecrübe, zâhidlerin açlığı siyaset, çok doğru ve sâdık kişilerin açlığı ise, tekrimdir. Fevt (Kaybetme) mevt (Ölüm)'den beterdir. (26); çünkü, fevt Tanrı'dan, mevt ise, halktan ayrılmaktır. Zühd üç şeydir: Azlık (Mal ve mülkte), halvet (27) ve açlık. Nefsini, kendisi için daha iyi olan birşey ile daima meşgul etmekten daha büyük bir fayda yoktur. Rivâyet edildiğine göre, Yahyâ b. Mu'âz, Belh'te zenginliğin fakirliğe üstünlüğü hakkında konuşuyordu. Kendisine otuzbin dirhem verildi. Şeyhlerden biri: "Tanrı bu malı ona mübarek etmesin" dedi. O sırada o, Belh'e hareket etti. Yolda hırsızlar üzerine atılıp bu malı kendisinden aldılar.

Bize, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî anlattı. Ona da Ebu'l–Kasım Abdullâh b. el–Huseyn b. Bâlûye es–Su-

fî anlatmış. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den o da el–Huseyn b. Aleviyye'den, o da Yahyâ b. Muâz' dan duymuş. Yahyâ b. Mu'az demiş ki: Tanrı'ya gizlice hiyanet edenin perdesini (Ar ve namusunu) Tanrı açıkca yırtar (Yâni rezil eder.)

Ben Abdullâh b. Yusuf'tan duydum. O da Ebu'l–Huseyn Muhammed b. Abdilaziz el–Müezzin'den, o da Muhammed b. Muhammed el–Curcânî'den, o da Ali b. Muhammed'den, o da Yahyâ b. Mu'âz er–Râzî'den duymuş. Yahyâ b. Mu'âz demiş ki: Kötü insanları temize çıkarma (Tezkiye) senin için bir leke, onların seni sevmesi ise, senin için bir ayıptır. (28) Sana muhtaç olan, senin katında zelîl ve hakir olur.

EBÛ HÂMİD AHMED B. HİDRAVEYH EL–BELHÎ

Horasan şeyhlerinin ulularındandı. (29) Ebû Turâb en–Nehşebî ile sohbet etmiştir. Nisâbur'a gelip Ebû Hafs'i ziyaret etti. Ebû Yezîd el–Bistâmî'yi ziyaret etmek üzere Bistâm'a gitti. Fütüvvette şanı yüce idi. Ebû Hafs: "Himmette (Çalışma ve gayret etmede) Ahmed b. Hidraveyh'den daha yüce ve hâlde ondan daha doğru bir adam görmedim." dermiş. Ebû Yezîd de onun için: "Bizim üstadımızdır" dermiş.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan o da Muhammed b. Hâmid'den duymuş. Muhammed b. Hâmid demiş ki: Ahmed b. Hidraveyh'in yanında oturmuştum. O da can çekişmede idi. Yaşı doksanbeşi bulmuştu. Müritlerinden (Eshabından) biri ondan bir sual sordu. Ahmed b. Hidraveyh'in gözleri yaşardı ve: "Ey oğul! Doksanbeş yıldan beri çaldığım kapı işte şu anda açılmadadır. (Fakat) saadetle mi, yoksa talihsizlikle mi açılacağını (30) bilmiyorum. Cevap verme zamanı gelip çattı." dedi. Ahmed b. Hidraveyh'in yediyüz dinar bor-

cu vardı. (Öleceği sırada) alacaklıları da yanında idi.Onlara bakıp: "Ey Tanrım! Şüphesiz sen rehinleri mal sahipleri için bir teminat olmak üzere ihdas etmişsin.Halbuki şimdi, onlardan teminatlarını alıyorum. Onlara olan borcumu benim tarafımdan öde." diye dua etti. Tam bu sırada biri kapıyı çalıp içeri girdi ve: "Nerede Ahmed'in alacaklıları?" deyip borcunu ödedi. Ahmed de hemen ruhunu teslim etti (Tanrı rahmet etsin). Ahmed b. Hidraveyh 240 h. (854–855 m.) de öldü. Hidraveyh demiş ki: Uyku gafletten daha ağır değildir ve şehvetten de daha aşağı bir kulluk olamaz. Gaflet,üzerine yüklenmeseydi, şehvet seni yenemezdi.

EBÛ'L–HUSEYN AHMED B.EBÎ'L–HAVÂRÎ

Şam halkındandır. (31) Ebû Süleymân ed–Dârânî ve başkaları ile sohbet etmiştir. 232 h. (846–847 m.) yılında öldü. Cüneyd: "Ahmed b. Eb'i l–Havârî, Şam' ın fesliğenidir" (32) derdi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Ahmed el–Hâfız'dan, o da Sa'îd b. Abdilâzîz el–Halebî'den, o da Ahmed b. Ebi'l–Havârî' den duymuş. Ebu'l–Havârı demiş ki: Dünyaya bir arzu ve sevgi ile bakanın kalbinden Tanrı yakın ve zuhd nurunu çıkarıp atar. Yine aynı kimselerin sırası ile rivayetine göre, Ebu'l–Havârı demiş ki: Peygamber'in sünnetine uymaksızın bir amelde bulunanın ameli bâtıldır.Ve yine aynı kimselerin sırası ile rivayetine göre, Ahmed b. Ebu'l–Havârî demiş ki: Ağlamanın en makbulü, Tanrı rizası olmadan giden vakitlere ağlamaktır. (33) Yine demiş ki: Tanrı, kulu, gaflet ve kasvet (Taş kalpli olma) ten daha şiddetli bir belâya yakalatmadı.

EBÛ HAFS ÖMER B. MESLEMET EL–HADDÂD

Nisabur'un Buhara yolu üzerindeki kapısı civarında bulunan Kurdâbâd denilen köydendir. (34) İmamlardan ve seyyidlerden biridir. 260 9. (873–874 m.) den sonra ölmüştür. Ebû Hafs demiş ki, Humma ölümün habercisi (Berîdi) olduğu gibi, Tanrı'ya karşı baş kaldırmalar da kâfir olmanın habercisidir. Müridin, sema'ı sevdiğini gördüğün vakit, onda kahramanlıktan birşey kaldığını bil. İç terbiye güzelliği, dış terbiye güzelliği ile anlaşılır. Fütüvvet, adaletin yerine getirilmesi ve kendisi için adaleti istemekten vazgeçmektir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Hasan Muhammed b. Musâ'dan, o da Ebû Ali es–Sakafî'den, o da Ebû Hafs'tan duymuş. Ebû Hafs demiş ki: Fiil ve hâllerini dâima Kitab (Kur'an)ve Peygamberin sünneti ile ölçmeyen ve hatirelerini töhmetlendirmeyen kimseyi, erlerin defterine geçirme ve onlardan sayma.

EBÛ TURÂB ASKER B. HUSAYN EN–NAHŞEBÎ

Hâtim el–Esemm ve Ebû Hâtim el–Attâr el–Mısrî ile sohbet etmiştir. (35) 245 h. (859–860 m.) de ölmüş ve yırtıcı hayvanlar vücudunu parçalamışlar.

İbn el–Celâ, demiş ki: Altıyüz şeyhle sohbet ettim. İçlerinde dördü gibi birine rastlamadım. Bu dördün ilki Ebû Turâb en–Nahşebî'dir. Ebû Turâb demiş ki: "Fakirin azığı bulduğu şeydir (Yani ne bulursa yer), elbisesi, her ne olursa olsun vücudunu örten şeydir. Meskeni her neresi olursa olsun konduğu yerdir. Kul amelinde doğru olursa, o amelin tatlılık ve tadını, amel etmeden yani onu işlemeden önce bulur. Kul amelinde samimî ise, o amelin tatlılık ve tadını o işe giriştiği zaman bulur.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da büyük babası İsmâil b.Nuceyd'den duymuş. İsmâil b. Nuceyd demiş ki Ebû Turâb, dostlarından, tiksineceği birşey gördüğü vakit,gayretini arttırır, tövbesini yeniler ve: "Benim uğursuzluğum ile savulmuş oldukları hâle savuldular. (35) Zira âziz ve celil olan Tanrı: "Şüphesiz Tanrı, nefsinde olan imanı değiştirmedikçe, ona olan nimetini değiştirmez" (K., XIII, 11) buyurmuştur." dedi. Yine İsmâil b. Nuceyd dedi ki, ben Ebû Turâb'dan duydum. Müritlerine diyordu ki: Hanginiz yamalı bir elbise giyerse dilenir, hanginiz bir hankâh veya mescidde oturursa dilenir. Hanginiz halk işitsin diye Kur'an okursa dilenmiş olur. Yine ondan duydum, dedi ki: Benimle Tanrı arasında bir ahid vardır. Bu ahde göre, elimi, sakınacağım haram bir şeye uzatmayayım, uzatsam bile elim ona uzanmaya. Ebû Turâb, bir gün, üç gece iftar etmeyen müritlerinden birinin, bir kavunun kabuğuna elini uzattığını gördü. Ona: "Elini kavun kabuğuna mı uzatıyorsun.sen tasavvufa yaraşmazsın, pazara gidip çalış" dedi. Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Eb'ul–Abbâs el–Bağdâdî'den, o da Ebû Abdillâh el–Fârisî'den, o da Ebu'l–Huseyn er–Râzî'den, o da Yusuf b. el–Huseyn'den, o da Ebû Turâb en–Nahşebî'den duymuş. Ebû Turâb en–Nahşebî demiş ki, nefsim, benden sâdece bir defaya mahsus olmak üzere bir ekmek ve yumurtadan başka birşey istemedi. O da o sırada yolda idim. Bir köye gitmek üzere yoldan saptım. Köyde biri sıçrayıp bana asıldı ve: "Bu adam hırsızlar ile birlikte idi" dedi. Bunun üzerine beni yere yatırıp bağladılar ve yetmiş sopa vurdular. Sonra sofi bir adam beni tanıdı ve bağırarak: "Bu adam, Ebû Turâb en–Nahşebîdir" dedi. Beni serbest bırakıp özür dilediler. Sonra da biri

beni evine götürüp ekmek ve yumurta verdi. Kendi kendime: "Yetmiş sopadan sonra bunları ye!" dedim. İbn el–Celâ şöyle anlattı: Ebû Turâb nefsi hoş olarak Mekke'ye geldi. Kendisine: "Ey üstad! Nerede yemek yedin" diye sordum. O da: "Bir övün Basra'da, bir övün Nebâc'da, bir övün de burada" dedi.

EBÛ MUHAMMED ABDULLAH B. HUBEYK

Mutasavvıfların zâhitlerindendir. (36) Yusuf b. Esbât ile sohbet etmiştir. Aslen kûfelidir, fakat Antakya' da yerleşmiştir.

Ben Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Ferec el–Versânî'den, o da Ebu'l–Ezher el–Meyyâfarîkînî'den, o da Feth b. Şahraf'den duymuş. Feth b. Şahraf demiş ki: "Ey Horasanlı! Korunması lâzım gelen dört şey vardır: Gözün, dilin, kalbin, heva ve hevesin. Gözünü koru, onunla helâl olmayan şeye bakma. Diline dikkat et. Onunla kalbinde Tanrı'nın hoşuna gitmeyen şeyi söyleme. Kalbinde müslümanlardan birine karşı kıskançlık ve kin bulunmamasına dikkat et. Heva ve hevesini koru ki onunla kötü birşey istemeyesin. Sende bu dört haslet yoksa başına toprak, saç, zira sen talihsizsin. Şu sözler de onundur: Ancak sana yarın zarar verecek şeyden dolayı üzül ve ancak yarın seni sevindirecek birşey ile de ferahlan. Kulların Tanrı'dan ürkekliği (Vahşeti) halkın kalplerini onlardan ürkütür. Eğer onların rablarına ünsiyetleri olsa, herkesin de onlarla ünsiyeti olur. Havfın (Korkunun) en faydalısı, seni Tanrı'ya isyandan alıkoyan, bir daha eline geçiremeyeceğin şekilde kaybettiğin şey içinde duyduğun hüznü uzatanı ve seni arta kalan ömründe de düşünmeye sevkedenidir. Reca'nın en faydalısı, sana ameli kolaylaştırandır. Aslı ve esası olmayan birşeyi uzun zaman dinlemek, taatin tatlılığını söndürür.

EBU ALİ AHMED B. ÂSİM EL–ANTAKÎ

Bişr b. el–Hâris, es–Seriyyu's–Sakatî ve Hâris el–Muhâsibî'nin akranıdır. (37) Ebû Süleyman ed–Dârânî Ebû Ali Ahmed b. Âsim el–Antakî'yi, ferasetinin keskinliğinden ötürü, kalplerin casusu (Casusu'l–Kulûb)diye adlandırmıştır. Ahmed b. Âsim el–Antakî dermiş ki: Kalbinin iyi olmasını istediğin vakit, dilini tutmaktan medet um. Yüce Tanrı: "Mallarınız ve çocuklarınız, sizin için fitnedir."(K., VII, 25) demiştir. Halbuki biz fitnenin artmasını istiyoruz.

EBU'S–SERÎ MANSÛR B. AMMÂR

Merv'in Dandanakan denilen köyündendir. (38) Fakat Basra'da yerleşmiştir. Büyük vaizlerdendi Ebu's–Seriyy demiş ki: Dünya musibetlerine karşı sabrı tükenen kimsenin felâketi dinine dokunur. Kulun en güzel elbisesi, alçak gönüllülük ve kırık kalpliliği (İnkisarı), âriflerin en güzel elbisesi ise, takvadır. Nitekim yüce Tanrı: "Takva elbisesi daha hayırlıdır" (K., VII, 25) buyurmuştur.

Ebu's–Serriy Mansûr b. Ammâr'ın tövbesine şu hâdise sebep olmuştur: Yolda üzerinde bismillahirrahmanirrahîm yazılı olan bir kâğıt bulur. Ayak altında kalmasın diye onu kaldırıp başka bir yere koymak ister, fakat uygun bir yer bulamayınca kâğıdı yutar. Geceleyin rüyasında, kendisine sanki birini; "O kâğıt parçasına gösterdiğin saygıdan ötürü, Tanrı sana hikmet kapılarını açtı" dediğini duyar.

Ben Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Kas'dan, o da Ebu'l–Hasan eş–Şa'rânî'den duymuş. Eş–Şarânî demiş ki: Mansûr b. Ammâr'ı rüyada gördüm. Ona "Tanrı

sana ne yaptı?" diye sordum. O da dedi ki: Tanrı, bana, sen Mansur b. Ammâr mısın diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine Tanrı: "İnsanları dünyadan soğutup zühde teşvik eden sen değil misin?" dedi. Ben de! "Evet, yarabbi, benim. Fakat önce seni övmeden ve peygamberine selât ve selâm getirmeden, sonra da kullarına öğüt vermediğim bir toplantım olmamıştır" dedim. Bunun üzerine Tanrı: "Doğru söyledi. Yeryüzünde kullarım arasında beni yücelttiği gibi, gökte meleklerim arasında da beni yüceltmesi için, ona bir kürsü hazırlayın" dedi.

EBÛ SÂLİH HAMDÛN B. AHMED B. AMMÂRET EL–KASSÂR

Nisabur'ludur. (39) Nisabur'da melâmilik onun vasıtasiyle yayılmıştır. Selm el–Bârûsî ve Ebû Turâb en–Nahşebî ile sohbet etmiştir. 271 h. (884–885) yılında ölmüştür.

Hamdûn'dan: "Halka hitap etmek bir insana ne zaman câiz olur?" diye sordular. O da dedi ki: "Tanrının farzlarından bir farzın yerine getirilmesi ilminde taayyün ettiği veya bir insanın, yüce Tanrı'nın kendisini bid'atten kurtaracağını umduğu halde, bid'at içinde öleceğinden korktuğu vakit, câiz olur. Ve yine demiş ki: Kim kendi nefsinin, Firavun'un nefsinden iyi olduğunu sanırsa, kibir göstermiş olur. Bir bakışta kötüleri anladığını bildiğimden beri sultanın korkusu kalbimden çıkmadı. Sallanan bir sarhoş gördüğün vakit, rahatsız etmemek için ondan uzaklaş, çünkü belki sen de onun tutulduğu şeye tutulursun.

Abdullâh b. Munâzil dedi di: Ebû Sâlih (Hamdûn)'e "Bana bir öğütte bulun" dedim. O da: "Gücün yettikçe dünyaya ait birşey için kızma, gücün yeterse de yap" dedi. Hamdûn'un candan bir dostu öldü. Hamdûn da

başı ucunda bulunuyordu. Adam ölünce, Hamdûn kandili söndürdü. Orada bulunanlar: "Böyle bir zamanda kandilin yağını arttırırlar" dediler. Bunun üzerine o da: "Şimdiye kadar yağ onundu, şimdiden sonra da vârislerinin oldu" dedi. Hamdûn demiş ki: Selefin hâl ve hareketlerine bakan, kendi kusurunu ve Tanrı erlerinin derecelerine kavuşamayacağını bilir. Kendinde gizli kalması gereken şeyi hiç kimseye bildirme.

EBU'L–KASIM CÜNEYD B. MUHAMMED

Sûfilerin seyyidi ve imamıdır. (40) Aslen Nihavend' lidir. Doğup büyüdüğü yer Irak'tır. Babası şişe sattığı için el–Kavârîrî denilirdi. Ebû Sevr mezhebi üzere fakihti. Ebû Sevr'in huzurunda, yirmi yaşında bir delikanlı iken, etrafında bulunanlara fetva verirdi. Dayısı es–Seriyy, el–Hâris el–Muhasibi ve Muhammed b. Ali el–Kassab ile sohbet etti. 297 h. (909–910 m.) yılında öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Huseyn el–Bağdadî'den, o da el–Farganî'den, o da Cüneyd'den duymuş.

Farganî demiş ki:

Cüneyd'den: "Ârif, kimdir?" diye soruldu.

O da dedi ki:

"Ârif, sustuğun halde, senin sırrını söyleyen kimsedir."

Ben, Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) Duydum. O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den, o da Ebû Muhammed el–Cerîrî'den o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki:

"Biz tasavvufa lâf olsun diye değil, aç durmak, dünyayı terk etmek, alışılan ve hoşa giden şeyleri kesip at-

mak için sarıldık."

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû–Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Muhammed el–Cerîrî'den, o da Muhammed b. el–Hasan'dan, o da Ebu'n–Nasr el–İsbehânî'den, o da Ebû Ali er–Rudbârî'den, o da Cuneyd'den duymuş. Cüneyd bir adama: "Ma'rifeti anlat" demiş. O da: "Ma'rifet ehli, sevgilerden ötürü, amelleri bırakıp aziz ve celîl olan Tanrı'ya yaklaşanlardır" demiş. Bunun üzerine Cüneyd demiş ki, bu söz, amelleri alaşağı etmekten bahsedenlerin sözüdür ve bu, bence büyük bir günahtır. Durumu itibariyle, zina işleyen ve hırsızlık eden, bu sözü söyleyenden daha iyidir. Çünkü Tanrı'yı bilenler (Ârifler) amelleri Tanrı'dan alıp, onlarla birlikte Tanrı'ya dönerler. Eğer bin yıl yaşasaydım, yine taat ve ibadet amellerinden bir zerre bile eksiltmezdim, meğer ki benimle ameller arasında bir hâil çıkmasaydı. Evinde bir testiden başka şey bulunmayabilir. Bu takdirde testi yap, dünya ile meşgul olma. Peygamberin izini takip edenlerden başka halka bütün yollar kapalıdır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Ömer el–Enmâtî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Tanrı'ya sâdık bir insan, bir milyon yüzünü Tanrı'ya döndürse ve sonra ondan bir lâhza yüz çevirse, kaybettiği, nail olduğundan daha çok olur. Kim, Kur'an'ı ebzerlemezse, hadîsi yazmazsa, bu işte (Yani tasavvufta) ona uyulmaz, zira bizim ilmimiz kitap ve sünnete bağlıdır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Nasr el–İsbehânî'den, o da Ebû Ali er–Rudbarî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: Bizim yolumuz, Kitap (Kur'an) ve sünnet esaslarına dayanır, bizim şu ilmimiz Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) hadisi ile sağlamlaştırılmış-

tır.

Bize, Muhammed b. el–Huseyn haber verdi. O da Ebu'l–Huseyn b. Fâris'den, o da Ebu'l–Huseyn Ali b. İbrâhim el–Haddâd'dan duymuş. Ali b. İbrâhim el–Haddâd demiş ki: Ebu'l–Abbâs b. Şureyh'in meclisinde bulundum. Güzel bir ifade ile furû' ve usûlden bahsediyordu. Anlatışına hayran oldum. Benim hayranlığımı görünce: "Bunun bana nereden geldiğini bilir misin?" dedi. Ben de: "Onu kadı(Yani Şureyh) söylesin" dedim. Bunun üzerine o: "Bu, Ebu'l–Kasım el–Cüneyd ile birlikte oturmanın bereketi sayesindedir" dedi.

Cüneyd'den bu ilmi nereden elde ettin diye soruldu. O da: "Tanrı'nın huzurunda bu merdiven altında otuz yıl oturmamla elde ettim" dedi ve evindeki bir merdiveni gösterdi.

Ben üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Şöyle anlatıyordu: Cüneyd'in elinde bir tesbih görüldü ve kendisine: "Sen bu kadar şan ve şerefinle yine de elinde tesbih bulunduruyorsun" denildi. O da: "Beni rabbime ulaştıran bir yoldan ayrılmam" dedi.

Ben üstad Ebû Ali ed–Dakkak'an (Tanrı rahmet etsin) duydum. Şöyle anlattı: Cüneyd her gün dükkânına girer, dükkânın perdesini aşağı indirip, dört bin rekât namaz kıldıktan sonra evine dönerdi. Ebû Bekr el–Atavî dedi ki: Cüneyd'in yanında idim. Öleceği vakit Kur' ânı hatmetti, tekrar Bakara suresinden başlayıp yetmiş âyet okuduktan sonra öldü (Tanrı rahmet etsin).

EBÛ OSMÂN B. İSMÂ'İL EL–HÎRÎ

Rey'li olduğu halde Nisâbur'da otururdu. (41) Şahu'l–Kirmânî Yahyâ b. Mu'az er–Râzî ile sohbet etti. Şah el–Kirmânî ile Nisâbur'a geldi. Orada Ebû Hafs

el–Haddâd'ın yanında kaldı ve ondan icazet aldı. Ebû Hafs, kızını ona verdi. 298 h. (910 m.) de öldü. Ebû Osman, Ebû Hafs'ın ölümünden sonra otuz yıldan fazla yaşadı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Amr b. Hamdân'dan, o da Ebû Osman'dan duymuş. Ebû Osman demiş ki: "İnsanın kalbinde şu dört şey yerleşmeden imanı tamamlanmaz. Bunlar da, men', i'tâ (Verme), izzet ve zillettir."

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdurrâhman b. Abdillâh'tan, o da Ebû Osmân'ın arkadaşlarından birinden, o da Ebû Osmân'dan duymuş. Ebû Osmân demiş ki: Gençken bir müddet Ebû Hafs'ın sohbetine devam ettim. Bir defasında beni: "Yanımda oturma" diyerek sohbetinden uzaklaştırdı. Ben de sırtımı dönmeden, gözünden kayboluncaya kadar geri geri gittim. Kendi kendime, onun kapısı önünde bir çukur kazıp içine girmeye ve onun emri olmadan buradan çıkmamaya ahd ettim. Bunu görünce, beni kendi yakınları arasına soktu ve arkadaşlarının gözdesi yaptı.

Dünyada bir dördüncüsü olmayan üç kişi vardır: Nisâbur'da Ebû Osman, Bağdad'da el–Cüneyd, Şam'da Ebû Abdillâh b. el–Celâ'dır.

Ebû Osmân dermiş ki: Tanrı kırk yıldan beridir,beni tiksindiğim bir hâlde bırakmadı ve kızdığım bir hâle de uğratmadı. Onun bu sözünü ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Abdullâh b. Muhammed eş–Şa'rânî'den, o da Ebû Osmân'dan duymuş. Ebû Osmân'ın sağlık durumu değişince oğlu Ebû Bekr onun üzerindeki gömleği yırttı. Bunun üzerine babası gözlerini açıp: "Ey oğul! Bu hareketin, dışta peygamber'in âdetine aykırı, içte ise, iki yüzlülük alâmetidir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da

Muhammed b. Ahmed el–Melâmetî'den, o da Ebu'l–Huseyn el–Verrak'tan, o da Ebû Osmân'dan duymuş. Ebû Osmân demiş ki: Tanrı ile sohbet, iyi terbiye ve korkuya devam ile olur; Peygamber ile sohbet (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun), sünnetine uymak ve zahirî ilme sarılmak ile olur. Tanrı velileri ile sohbet, saygı gösterip hizmet etmekle olur, ev halkı ile sohbet, iyi huyla olur; kardeşlerle sohbet birbirinin hâlini sormakla, cahillerle sohbet ise, onlara dua etmek ve Tanrı'dan rahmet dilemekle olur.

Ben, Abdullâh b. Yusuf el–İsbehânî'den duydum. O da Ebû Amr b. Nuceyd'den, o da Ebû Osmân'dan duymuş. Ebû Osmân demiş ki: Peygamberin sünnetini nefsine emreden, söz ve iş bakımından hikmetle konuşur, nefsine heva ve heves emredenin sözünde ise, bid'at vardır. Nitekim: "Ona itaat ederseniz, kurtulursunuz" (K., XXIV, 54) buyurulmuştur.

EBU'L–HUSEYN AHMED B. MUHAMMED EN–NÛRÎ

Aslen Bagav'li olduğu hâlde Bağdad'da doğup büyümüştür. (42) Es–Seriyyu's–Sakatî ve İbn Ebi'l–Havârî ile sohbet etmiştir. Cüneyd'in akranındandır. 295 h. (906–907 m.) de ölmüştür. İyi ameli ve dili ile büyük bir şöhrete sahipti.

En–Nûrî demiş ki: Tasavvuf, nefse ait her türlü hazzı bırakmaktır. Zanamınızda çok kıymetli olan iki şey vardır: İlmiyle amel eden âlim, kendi gerçeklerinden bahseden ârif.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrâhman es–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den, o da el–Farganî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki: en–Nûrî öldüğünden beri, hiçbiri bana hakikat ve doğruluktan haber vermedi. Ebû Ahmed el–Megazilî de:

"En Nûrî'den daha çok ibâdet eden birine rastlamadım" demiş. Bunun üzerine kendisinden: "Cüneyd de değil miydi?" diye sorulunca o da: "Cüneyd de değildi" diye cevap vermiş. En–Nûrî demiş ki: Eskiden yamalı kumaşları incinin üzerine örterlerdi. Bugün ise, bunlar leşler üzerindeki gübreler hâline geldi. Denilir ki, Nûrî her gün evinden elinde bir ekmek olduğu hâlde çıkar ve onu yolda sadaka olarak verir, bir mescide girer, öğleye kadar namaz kıldıktan sonra çıkıp dükkânının kapısını açar, içeri girip oruç tutardı. Ev halkı onun, pazarda, pazar halkı ise, evinde yemek yediğini sanırdı. Başlangıcında yirmi yıl böyle kaldı.

EBÛ ABDİLLÂH AHMED B. YAHYÂ EL–CELÂ'

Aslen Bağdad'lı olup, Remle ve Şam'da oturmuştur. (43) Şam'ın en büyük şeyhlerindendi. Ebû Turâb Zu'n–Nûn, Ebû Ubaydillâh el–Yûsuf ve Ebû Yahyâ el–Celâ' ile sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. (Tanrı rahmet etsin). O da Muhammed b. Abdilazîz et–Taberî'den, o da Ebû Ömer ed–Dimaşkî'den, o da İbn el–Celâ'nın oğlundan duymuş.Oğlu demiş ki: "Anne ve babama, beni azîz ve celîl olan Tanrı'ya bağışlamanızı istiyorum, dedim. Onlar da: "Biz seni azîz ve celîl olan Tanrı'ya bağışladık" dediler.Bunun üzerine ben, bir müddet onlara gözükmedim. Eve döndüğüm vakit yağmurlu bir gece idi. Kapıyı çaldım. İçerden babam: "Kimdir o" diye seslendi. Ben de: "Oğlunuz Ahmed" dedim. O da: "Bir oğlumuz vardı, onu yüce Tanrı'ya bağışladık. Biz arabız, verdiğimiz şeyi tekrar geri almayız" deyip bana kapıyı açmadı.

İbn al–Celâ' demiş ki, yanında yermek ve övmek müsavi olan kimse zâhid, vakitlerinin başında farzları gözeten kimse âbid, her işi Tanrı'dan bilen ise, muvah-

hiddir (Yani birleyicidir). Muvahhid sâdece Tek olanı (Tanrı'yı) görür. İbn el–Celâ öldüğü vakit baktılar ki gülüyor. Doktor: "Ölmemiştir" diyerek nabzına baktı ve ölmüştür, dedi. Sonra yüzünü açıp bakınca: "O, ölü müdür, diri midir, bilmiyorum" dedi. Cildinin altında "   " şeklinde bir damar vardı.

İbn el–Celâ' demiş ki üstadım ile birlikte gidiyordum. Yolda güzel bir genç gördüm ve: "Üstadım, Tanrı'nın bu güzel yüze azap vereceğini zanneder misin?" dedim. O da: "O gence baktın mı? Baktınsa, bunun sonunu göreceksin". dedi. Bunun üzerine yirmi yıl Kur' ân–ı unuttum.

EBÛ MUHAMMED RUVEYM B. AHMED

Bağdad'lı olup, en büyük şeyhlerdendir. (44) 303 h. (915–916 m.) yılında öldü. Dâvûd (el–İsfehanî)'un mezhebi üzere fıkhla uğraşır bir mukri idi.

Ruveym demiş ki: Hakîm ve akıllı kişinin, kardeşleri hakkındaki hükümlerinde geniş davranması, kendi nefsi hakkındaki hükümlerinde ise sıkı olması lâzımdır. Zira, kardeşler hakkındaki müsamahası, ilmi;nefsini sıkıştırması ise, vera'ı icabıdır .

Ben Şeyh Ebû Abdirrahmân us–sulemî'den duydum: O da Abdu'l–Vâhid b. Bekr'den, o da Ebû Abdillâh b. Hafîf'ten duymuş. Ebû Abdillâh b.Hafîf demiş ki: Ruveym'den: "Bana bir öğütte bulun" diye bir istekte bulundum. O da: "Bu iş ancak can fedâ edilmekle olur. Eğer bunu yapamayacaksan, sûfilerin efsaneleri ile meşgul olma" dedi.

Ruveym demiş ki: Senin için, halktan her tabaka ile oturup kalkman, sûfilerle oturup kalkmandan daha iyidir, çünkü bütün halk, âdet ve törelere göre, sûfiler tâifesi ise, hakikatlere göre oturur. (45) Bütün halk, nefislerinden şeriatin dışını, sûfiler ise, nefislerinden gerçek

vera'a ve doğruluğa devamı yerine getirmesini dilediler. Her kim onlarla oturur ve onların gerçekleştirdiği ve vasıflandırdıkları hâllerden birinde onlara muhalefet ederse, Tanrı o kimsenin kalbinden iman nurunu yok eder. Yine demiş ki: Susamış bir hâlde Bağdad sokaklarından birinden öğle ile ikindi arası geçiyordum. Bir evden su istedim. Bir kız çocuk elinde bir testi ile çıktı. Beni görünce:"Sûfî gündüz su içer mi?"diye şaşkınlık gösterdi. O günden sonra bir daha gündüz iftar etmedim. Tanrı sana ilim ve ameli verse, sonra senden sözü (İlmi) alıp, ameli bıraksa bu nimettir, (46) senden ameli alıp ilmi bıraksa, bu büyük bir felâkettir, senden her ikisini de alırsa, bu en büyük bir felâket olur.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B. EL–FADL EL–BELHÎ

Aslen Belh'lidir. (47) Semerkand'de otururdu. Belhten çıkarıldı. Semerkand'e geldi ve orada öldü. Ahmed b. Hidraveyh ve başkaları ile sohbet etti. Ebu Osman el–Hırının ona karşı büyük bir meyli vardı. 319 h. (913 m.) yılında öldü.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ahmed b. Muhammed el–Ferrâ'dan, o da Ebû Bekr b. Osman'dan duymuş. Ebû Bekr Osman demiş ki: Ebû Osmân duymuş. Ebû Osmân el–Hîrî, Muhammed b. el–Fadl'a bir mektup yazıp: "Talihsizliğin alâmeti nedir?" diye sormuş. O da: Talihsizliğin alâmeti üçtür: İlimle rızklanıp amelden, amelle rızklanıp ihlâstan, salih kişiler ile sohbet ile rızklanıp, onlara gösterilecek saygıdan mahrum olmaktır" demiş. Ebû Osmân el–Hîrî, Muhammed b. el–Fadl'ın inasanların simsarı olduğunu söylerdi. (48)

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh er–Râzî'den, o da Muhammed b. el–Fadl'

dan duymuş. Muhammed b. el–Fadl demiş ki, müslümanlığın gitmesi şu dört çeşit insan yüzünden olacaktır: Bildikleri ile amel etmeyenler, bilmedikleri ile amel edenler, bilmediklerini öğrenmeyenler ve halkı öğrenmekten alıkoyanlar. Yine aynı kimselerin rivayetlerine göre, Muhammed b. el–Fadl el–Belhî demiş ki, Kâbe'ye ulaşmak için ve Kâbe'ye peygamberlik izlerini (Asâr) görmek için çölleri kat ettiği hâlde, nasıl olup da kalbine ulaşıp orada rabbinin izlerini görmek için nefsinden ve heva ve hevesinden geçmeyen kimseye şaşılır. Müridin dünyadan fazla birşey istediğini gördüğün vakit, bu hâlin onun yıldızının söndüğünü gösterdiğini bil. Muhammed b. el–Fadl'den: "Zühd nedir?" diye soruldu. O da: "Zühd, nefsini, aziz ve şerefli kılmak suretiyle, dünyaya, onu kusurlu bulan bir gözle bakıp yüz çevirmektir" diye cevap verdi.

EBÛ BEKR B. AHMED B. NASR EZ–ZAKKAK EL–KEBÎR

Mısır'ın ileri gelenlerinden olup, Cüneyd'in akranıdır. (50)

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da el–Huseyn b. Ahmed'den, o da el–Kettânî'den duymuş. El–Kettânî demiş ki: ez–Zakkak'ın ölümü ile fakirlerin (Dervişlerin) Mısır'a gelişlerindeki hüccet de koptu. Ez–Zakkâk: "Dervişliğinde takva ve perhiz ile bulunmayan kimse, haramın ta kendisini yer" demiş.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Abdulazîz'den, o da ez–Zakkak'tan duymuş. Ez–Zakkak demiş ki: "Benî İsrail çölünde onbeş gün kadar şaşkın bir vaziyette dolaştım. Yolu bulunca asker bir adam çıktı ve bana bir içim su verdi. Bu bir içim suyun

kasveti (Sertliği) otuz yıldır, kalbimden gitmedi.

EBÛ ABDİLLÂH AMR B. OSMAN EL–MEKKÎ

Ebû Abdillâh en–Nebâcî'ye mülaki olmuş ve Ebû Sa'îd el–Harrâz ve başkaları ile sohbet etmiştir. (51) Sûfilerin ulusu, tarikat ve usûlde de onların imamıdır. 291 h. (903–904 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzan' dan, o da Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed'den, o da Amr b. Osmân el–Mekkî'den duymuş. Amr b. Osman el–Mekkî demiş ki: Kalbinin tasavvur ettiği fikrine doğan güzellikten, ünsiyetten, ışıktan, nurdan, hayaletten, şahıstan, hayalden hatırına gelen ne varsa Tanrı bunların hepsinden münezzehtir. (Arı durudur). Yüce Tanrı'nın: "O'nun benzeri olmak şöyle dursun, benzeri gibisi de yoktur. O, hakkiyle işiten ve kemâliyle görendir" (K., XLII, 11) ve "O doğurmadı ve doğurulmadı. Hiçbir şey onun eşi benzeri (Dengi) değildir." (K., CXII, 3–4) âyetlerini duymadın mı? Yine aynı kimselerin rivâyetine göre Ebû Abdillâh b. Amr b. Osmân el–Mekkî demiş ki: İlim, (İnsanı iyilikler tarafına) çekici ve itici, Tanrının azabından korku ise, nefsi, günahı ve âsi olmayan terk etme tarafına sürücüdür. Nefs atı bu ikisinin (Yani ilim ve korkunun) arasında serkeşlik eder ve aldatır, hile yapar. Nefs atından sakın, onu ilim siyaseti ile güt ve korkunun tehdidi ile sür ki istediğin şey tamam olsun. Ve yine demiş ki: Vecd söze anlatılamaz, çünkü o, Tanrı'nın müminlerde bulunan bir sırrıdır.

SAMNÛN B. HAMZA

(Bir rivâyete göre) künyesi Ebu'l–Hasan, (Başka bir

rivayete göre ise) Ebu'l–Kasım'dır. (52) Es–Seriyy, Ebû Ahmed el–Kalânisî, Muhammed b. Ali el–Kassâp ve başkaları ile sohbet etmiştir. Şu beyti söylediği rivayet edilir:

"Senden başkasında benim nasibim olmadı. Sen beni ne ile dilersen imtihan et.

Bunun üzerine derhal idrarı tutuldu. (Bu hastalığın acısından dolayı) mektepleri dolaşıp: "Yalancı amcanıza dua edin" diyordu. Denilir ki, o belki bu beyitleri söyledi. Samnûn b. Hamza'nın yoldaşlarından biri diğerine dedi ki, dün gece rüyamda köyde idim. Üstadım Samnûn'un sesini işittim. Tanrı'ya dua ediyor, yalvarıyor ve bu hastalıktan şifa bulmasını diliyordu.Başka bir yoldaşı da dedi ki: Ben dün gece köyde falan yerde üstadım Samnûn'un Tanrı'ya dua ettiğini ve şifa dilediğini işittim. Bir üçüncü ve dördüncüsü de aynı şeyi söylediler. Samnûn bundan haberdar oldu, halbuki Tanrı, Samnûn'u bu hastalık ile imtihan etmişti. Kendisi bu hastalığa tutulduğuna memnun ve bundan dolayı telâşlanmıyordu. Bunun için hiç dua etmediği ve bu halinden hiç bahsetmediği hâlde, yukardakilerin söylediklerini duyunca, bundan maksadın kulluk terbiyesini gözetmek ve hâlini gizlemek için,telâşa kapılmak olduğunu anladı. Bunun üzerine mekteplerin etrafında dolaşmaya ve "Yalancı amcanıza dua edin demeye" başladı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Abbâs Muhammed b. el–Hasan el Bağdâdî'den, o da Ca'fer el–Huldî'den duymış.Ca'fer el–Huldî demiş ki:Bana Ahmed el–Megâzilî anlatıp dedi ki, Bağdad'da bir adam vardı. Fakirlere kırk bin dirhem dağıttı. Samnûn bana, ..ey Ebû Ahmed! Bu adamın yaptığı adağı gördün mü? Bizim hiçbir şeyimiz yoktur. Gel, biz de bir yere gidip, her dir-

hem başına bir rekât namaz kılalım" dedi. Bunun üzerine onunla birlikte Medayin'e gidip kırk bin rekât namaz kıldık. Samnûn zarif ahlâklı idi ve sözlerinin çoğu da Tanrı sevgisiyle ilgili idi. Şanı yüce bir kişi olup, denildiğine göre Cüneyd'den önce öldü.

EBÛ UBEYD EL–BUSRÎ

Şeyhlerin ulularındandır. (53) Ebû Turâb en–Nahşebî ile sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh b. Ali'den, o da ed–Dukki'den, o da İbn el–Celâ'dan duymuş. İbn el–Celâ demiş ki:Altıyüz şeyh gördüm,fakat şu dört şeyh gibisine rastlamadım: Zu'n–Nûn el–Mısrî, babam, Ebû Turâb en–Nahşebi ve Ebû Ubeyd el–Busrî. Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin)duydum. O da Muhammed b. Muammer'den, o da Ebû Zur'at al–Hasanî'den duymuş. Ebû Zur'at el–Hasanî demiş ki, Ebû Ubeyd el–Basrî, bir gün tapanı üzerinde buğdayı tapanlıyordu. Hacca da üç gün kalmıştı. Tam bu sırada kendisine iki adam gelip: "Ey Ebû Ubeyd! Hacca niyyetin yok mu?" diye sordu. O da: "Hayır" dedi ve sonra bana dönüp:"Şeyhin bu işe(Yani tayy–i mekâna) bu ikisinden daha çok gücü yeter" dedi.

EBU'L–FAVÂRİS ŞÂH B. ŞÜCÂ EL–KİRMÂNÎ

Hükümdar çocuklarındandı. (54) Ebû Turâb en–Nahşebî, Ebû Ubeyd el–Busrî ve bu tabakadan olan kimselerle sohbet etmiştir.Şanı yüce olan gençlerden biri idi. 300 h. (912–913 m.) yılından önce ölmüştür. Şâh Şücâ dedi ki, Tanrı korkusunun (Takvanın) alâmeti vera'dır; vera'nın alâmeti ise, şüpheli şeylerde durmaktır. (Yani onlardan sakınmaktır). Şâh el–Kir-

mânî yoldaşlarına derdi ki: Yalan söylemekten ve birine hiyanet etmekten sakının, ondan sonra ne isterseniz yapın.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Diyordu ki, "Ben büyük babam İbn en–Nuceyd' den duydum. İbn Nüceyd diyormuş ki, Şâh el–Kirmânî demiş ki, kim gözünü haramdan sakınırsa, nefsini şehvetlerden mahrum ederse, içini mürakabeye devam ile ve dışını da sünnete uymak ile bayındır hâle getirirse, aldanmaz (Yâni herşeyi olduğu gibi görür.)

YÛSUF B. EL–HUSEYN

Rey ve Cibâl şeyhlerindendir. (55) Zamanının ulu kişilerinden idi. Tasannu (Özenti) yu yıkmak hususunda eşi benzeri yoktu. Edip bir bilgindi. Zu'n–Nûn el–Mısrî, Ebû Turâb en–Nahşebî ile sohbet ve Ebû Sa'îd el–Harrâz ile arkadaşlık etmiştir. 304 h. (916–17 m.) ölmüştür.

Yûsuf b. el–Huseyn demiş ki, Tanrı'nın karşısına bütün günahlarımla çıkmam, bir zerre tasannu ile çıkmamdan daha çok hoşuma gider. Müridin boş şeyle uğraştığını gördüğün vakit, ondan birşey çıkmayacağını anla. Cüneyd'e de: "Tanrı sana nefis yemeğinin tadını tattırmasın; çünkü eğer ondan tadarsan ebediyyen iyilikten tad alamazsın" diye yazdı. Yine demiş ki, ben sûfîlerin felâketlerini gençlerle sohbette ve kendilerinin zıddı olan insanlarla düşüp kalkmakta ve kadınlarla arkadaşlık etmekte buldum.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B. ALÎ ET–TİRMİZÎ

Ulu şeyhlerdendir. (56) Mutasavvıfların ilimlerine (57) dair eserleri vardır. Ebû Turâb en–Nahşebî, Ahmed b. Hidraveyh, İbn el–Celâ' ve başkaları ile sohbet

miştir. Muhammed b. Alî et–Tirmizî'den: "Halkın sıfatı nedir?" diye soruldu. O da: "Apaçık bir aciz ve çok geniş bir da'vadır. (58) diye cevap verdi. Muhammed b. Alî et–Tirmizî demiş ki, kendi rey ve tedbirlerimizden olsun ve yazdığımdan birşey bana nisbet edilsin diye bir harf yazmadım. Fakat sıkılırsam yazmakla teselli bulurum.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. ÖMER EL–VERRAK ET–TİRMİZÎ

Belh'te yerleşti. (59) Ahmed b. Hidraveyh ve başkaları ile sohbet etmiştir.Riyazetlere dair kitapları vardır.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin), o da Muhammed b. Muhammed el–Belhî' den, o da Ebû Bekr el–Verrak'tan duymuş. Ebû Bekr el–Verrak demiş ki: Vücudunun uzuvlarını, onların istedikleri şeylerle hoşnut eden kimse, kalbine pişmanlık ağacını diker.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Bekr el–Belhî'den, o da Ebû Bekr el–Verrak'tan duymuş. Ebu Bekr el–Verrak demiş ki, tamaa: "Baban kimdir" diye sorulsa, "Takdir edilenden şüphedir" (60), eğer. "San'atın nedir" diye sorulsa, "Zillet ve hakaret elde etmektir", eğer "Gayen nedir" diye sorulsa: "Mahrumiyettir" diye cevap verir.

Ebû Bekr el–Verrak, yoldaşlarını (Müridlerini) seyahat ve dolaşmaktan men eder ve: "Her hayır ve bereketin anahtarı, iradetin gerçekleşinceye kadar iradetin bulunduğu yerde sabretmektedir. İradetin gerçekleşince de, ilk bereketler gözükmeye başlar" derdi.

EBÛ SA'ÎD AHMED B. İSÂ EL–HARRÂZ

Bağdad halkındandır. (61) Zu'n–Nûn el–Mısrî, en–Nebbâcî, Ebû Ubeyd el–Busrî, es–Seriyy, Bişr ve başkaları ile sohbet etmiştir. 277 h. (890–891 m.) yılında ölmüştür. Ebû Sa'îd demiş ki, dışı kendisinin zıddı olan her iç (Batın) batıldır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Abdillâh er–Râzî'den, o da Ebu'l–Abbâs es–Sayyâd'den, o da Ebû Sa'id el–Harrâz'dan duymuş. Ebû Sa'îd el–Harrâz demiş ki:Rüyamda iblisi gördüm. Bir tarafımdan geçiyordu. Benden kaçıyordu. Ona: "Gel" dedim. O da: "Sizinle ne işim var ki geleyim, zira siz, kendisi ile halkı aldattığım şeyi kalbinizden çıkarttınız" dedi. Bunun üzerine ben: "O şey nedir" diye sordum. O da: "Dünyadır" dedi ve benden uzaklaşırken dönüp: "Sizde, benden bir lâtifeden başka birşey yoktur" dedi. Ben de: "O lâtife nedir?" diye sordum. O da: "Gençlerle sohbet etmendir" dedi. (Yine) el–Narrâz: "Sûfiler ile sohbet ettikçe ettim ve aramızda hiçbir anlaşmazlık olmadı". dedi. Kendisinden "Niçin"diye sorduklarında, "Nefsime rağmen onlarla birlikte idim de ondan" diye cevap verdi.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B.İSMÂ'ÎL E–MAGRİBÎ

İbrâhim b. Şayban'ın üstadı, Ali b. Ruzeyn'ın talebesi idi. (62) 120 yıl yaşadı ve 299 h. (911–912 m.)yılında öldü. Nadir şanlı kişilerdendi. Yıllarca insanoğlunun elinin karıştığı şeyi yemedi. Kuru ot kökü yemeği âdet edinmişti. Ebû Abdillâh el–Magribî demiş ki, amellerin en yükseği, kalp ve uzuvlar arasında uygunluklar ile vaktin bayındır hâle getirilmesidir. Alçaklık itibari ile insanların en alçağı, bir zengine dalkavukluk

eden veya alçakgönüllülükte bulunan fakirdir. Değer ve şeref bakımından da insanların en ulusu, fakirlerin yanında kendisini alçak gören ve onlara saygı göstereni-dir.

EBU'L–ABBÂS AHMED B. MUHAMMED B.MASRUK

Tus halkındandır.(63) Bağdad'da yerleşmiş ve Hâris el–Muhâsibî, es–Seriyyu's–Sakatî ile sohbet etmiştir. (Bir rivayete göre) 299 h. (911–912 m.), başka bir rivayete göre ise, 298 h. (910–911 m.) yılında Bağdad' da ölmüştür.

Ahmed b. Masruk demiş ki: Kim kalbine gelen şeylerde (Tanrı'nın rızasını) gözetirse, Tanrı da, onu el ve ayaklarının sürçmesinden korur (Yâni el ve ayaklarının günah işlemelerini önler.) Mü'minlerin kutsal olan şeylerine saygı, yüce Tanrı'nın kutsal şeylerine karşı gösterilen saygı gibidir. Bu suretle hareket etmekle kul, gerçek takvanın bulunduğu yere ulaşır. Ma'rifet ağacı,düşünce suyu, gaflet ağacı cehalet suyu, tövbe ağacı pişmanlık suyu, sevgi ağacı (Kulun istediği ile Tanrı'nın aradığının) birbiri ile birleşmesi, biribirine uygun düşme suyu ile sulanır. İradet derecelerini sağlamlaştırmadan ma'rifet tamamında bulunduğun zaman, cehalet içindesin. (64) Tövbe makamını sağlamlaştırmadan iradet istediğin vakit, istediğin şeyden haberin yoktur.

EBU'L–HASAN ALİ B. SEHL EL–İSBEHÂNÎ

Cüneyd'in akranıdır. (65) Amr b. Osmân el–Mekkî alacağı sebebi ile Ali b. Sehl el–İsbehânî'ye geldi. O da Amr b. Osmân el–Mekkî'ye borcunu verdi. Borcu otuz bin dirhemdi. Ebu'l–Hasan Ali b. Sehl, Ebû Turâb en–Nahşebî ve o tabakadan olan şeylerle sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh et–Taberî'den, o da Ali b. Sehl'den duymuş. Ali b.Sehl demiş ki: Taat ve ibadetlere acele ile sarılman, başarı (Tevfik) alâmeti, muhalefetten (Asî olma ve günahtan) geri durman, riâyetin alâmeti, sırları gözetmen, uyanıklığın alâmeti, iddialar da (Yani kendinden çıkan şeyleri kendinden bilmen) beşerî bönlüğün alâmetidir. Sülûkünün başlangıcını sağlamlaştırmayanın (Sülûkünü, Kur'ân ve sünnete uydurmayanın) sonu iyi olmaz.

EBÛ MUHAMMED AHMED B. MUHAMMED B. EL–HUSEYN EL–CERÎRÎ

Cüneyd'in ileri gelen arkadaşlarındandır. (66) Sehl b. Abdillâh ile sohbet etmiştir. Cüneyd'den sonra onun yerine oturtuldu. Bu sûfilerin, ilimlerine vakıftı. Hâli yüce bir kişi idi.311 h. (923–924 m.b) yılında öldü.

Ben, Ebû Abdillâh eş–Şîrâzî'den duydum. O da, Ahmed b. Atâ el–Rûzbârî'den duymuş. Ahmed b.Atâ er–Rûzbârî demiş ki, Ebû Muhammed el–Cerîrî hubeyr (67) yılında öldü. Bir yıl sonra ona uğradım. Bir de baktım ki, dizleri göğsüne dayalı olduğu hâlde oturmakta ve parmağı ile de Tanrı'ya işaret etmektedir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Huseyn el–Fârîsî'den, o da Ebû Muhammed el–Cüreyrî'den duymuş. Ebû Muhammed el–Cureyrî demiş ki: Kimi nefsi yenerse, o,hevâ ve heves zindanında mahpus olarak şehvetlerinin hükmü altında esir olur ve Tanrı onun kalbini faydalı şeylerden mahrum eder. Yüce Tanrı'nın kelâmını dilinde sık sık tekrar etse de, ondan lezzet almaz ve onu tatlı bulmaz. Çünkü Tanrı: "Yeryüzünde haksız yere kibir gösterenleri âyetlerimi (Anlamaktan) döndüreceğim" (K., VII, 145) buyurmuştur. Yine demiş ki: Usulü gör-

mek, furu'u kullanmak ile, furu'u düzeltmek ise, onu usûl ile karşılaştırmakla olur. (68) Usûlü müşahade makamına ancak Tanrı'nın furu ve vasıtalardan ağırladığı şeyi ağırlamakla ulaşılabilir. (69)

EBU'L–ABBÂS AHMED B. MUHAMMED B. SEHL B. ATÂ' EL–ÂDEMÎ

Sûfilerin ileri gelen şeyhlerinden ve bilginlerindendir. (70) Harrâz onun şanını yüceltiyordu. Ebu'l–Abbâs, Cüneyd'in akranıdır. İbrâhîm el–Mâristâni ile sohbet etmiştir. 309 h. (921 m.) de ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Sa'îd el–Karşî'den, o da İbn Atâ'dan duymuş.İbn Atâ' demiş ki, şeriât edeblerini nefsine lüzumlu kılanın kalbini Tanrı ma'rifet nuru ile nurlandırır. Emirlerinde, işlerinde ve huylarında Tanrı'nın sevgili dostu (Peygamber)'na uymak makamından daha şerefli bir makam yoktur. En büyük gaflet, kulun azîz ve celîl olan rabbinden, onun emir ve yasaklarından, ona amel etmek edeplerinden gafletidir.

Ben, Ebû Abdillâh eş–Şîrâzî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdurrahman b. Ahmed es–Sûfî' den, o da İbn Atâ'dan duymuş. İbn Atâ demiş ki,senden her ne sorulursa onu ilim sahrasında (71) ara; eğer onu ilim sahrasında bulamazsan hikmet meydanında ara, orada da bulamazsan, tevhîd terazisi ile tart.Bu üç yerde de bulamazsan onu şeytanın yüzü çal.

EBÛ İSHAK İBRÂHÎM B. AHMED EL–HAVVÂS

Cüneyd ve en–Nûrî'nin akranıdır. (72) Tevekkül ve riyazette büyük nasibi vardır. 291 h. (903–904 m.) yılında Rey'de öldü. İshal hastalığına tutulmuştu. Boşalınca hemen kalkar, yıkanır, mescide gelir iki rek'ât na-

maz kılardı. Bir defasında yine gusl için suya girdi ve orada vefat etti.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da el–Havvâs'tan duymuş. İbrâhîm el–Havvâs demiş ki: Çok rivâyetlerle bilginlik olmaz. Bilgin, bilgisi az olsa da, ilme uyan (Yani ilmi ile hareket eden), onu kullanan ve Peygamberin sünnetlerinin arkasından gidendir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Ali b. Ca'fer'den, o da el–Ezdî'den, o da el–Havvâs'tan duymuş. El–Havvâs demiş ki, kalbin ilâcı beş şeydir: Üzerinde derin derin düşünerek Kur' ân okumak, karnı boş tutmak, geceyi ayakta geçirmek (Yani bütün gece namaz kılmak), seher vakti Tanrı'ya yalvarmak ve iyi kişiler ile oturup kalkmak.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B.MUHAMMED EL–HARRÂZ

Rey halkındandır. (73) Mekke civarında kalmıştır. Ebû Hafs ve Ebû İmrân el–Kebîr ile sohbet etmiştir. Vera' sahibi kişilerden idi. 310 h. (922–923 m.) yılından önce ölmüştür.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Nasr et–Tûsî'den, o da ed–Dukkî'den duymuş. Ed–Dukki demiş ki, Abdullâh el–Harrâz'ın yanına girdim. Dört gündür birşey yememiştim. Hemen: "Sizden biriniz dört gündür açtır. Açlık onun üzerinde bağırmadadır" dedi ve ilâve etti: Yaratılmış olan her bir nefis yüce Tanrı'dan umduğu şey karşılığında yok olsa ne olur, sen onu birçok şey mi görürsün? Yine Abdullâh el–Harrâz demiş ki, açlık zahidlerin, zikir ise, âriflerin yemeğidir.

EBU'L–HASAN BUNÂN B.MUHAMMED EL–HAMMÂLÎ

Aslen Vâsıt'lıdır. (74) Mısır'da oturmuştur ve 316 h. (928–929 m.) yılında orada ölmüştür. Çok ünlü ve kerametleri olan bir kişi idi. Bunân'dan: "Sûfîlerin en yüksek hâli nedir?"diye soruldu.O da: "(Tanrı'nın) tekeffül ettiği rızka güvenme ve Hakkın emrettiği şeyleri işlemek ve sırrı gözetmek, dünya ve âhireti terketmektir" diye cevap verdi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, el–Huseyn b. Ahmed er–Râzî'den, o da Ebû Ali er–Rûzbârî'den duymuş. Ebû Ali er–Rûzbârî demiş ki, Bunân aslanın önüne atıldı. (75) Aslan onu koklamaya başladı ve ona zarar vermedi. Hayvanın yanından çıkarılınca kendisine: "Aslan seni kokladığı vakit. kalbinde ne vardı?" diye sordular. O da: "Ben, bilginlerin yırtıcı hayvanların artıkları hakkındaki ihtilâflarını (76) düşünüyordum" dedi.

EBÛ HAMZAT EL–BAĞDÂDÎ EL–BEZZÂZ

Cüneyd'den önce öldü. (77) Onun arkadaşlarındandı. Es–Serî, el–Hasan el–Mesûhî ile sohbet etmiştir. Kıra'at bilgini ve fakih idi. İsâ b. Ebân'ın çocuklarındandı. Ahmed b. Hanbel (Güç) mes'eleler hakkında kendisine: "Bu mesele hususunda ne dersin" diye sorardı. Denilir ki, bir cuma günü vazederken rahatsızlanıp kürsüden düştü ve ikinci cuma günü öldü. Ölüm tarihi 289 h. (901–902) dir. Hakkın yolunu bilene, o yola girme kolay olur. Tanrı yoluna, Peygamberimize (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) işlerinde, hallerinde ve sözlerinde uymaktan başka kılavuz yoktur. Yine demiş ki: Kim üç şeyle rızklanırsa, âfetlerden kurtulur: Yetinen kalp ile boş karın, zühd ile birlikte daimî fakir-

lik, daimî zikirle tam bir sabır.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. MÛSA'L—VÂSITÎ

Aslen Horasan'da Fergana'dandır. (78) Cüneyd ve en—Nûrî ile sohbet etmiştir. Çok ünlü bir bilgindi. Merv'de oturdu ve 320 h. (932 m.) den sonra öldü. El—Vâsıtî demiş ki, havf ve reca, terbiyesizliğe engel olan iki yulardır.Yine demiş ki, taat ve ibadetlerin karşılığını ummak, Tanrı'nın ihsan ve lütfunu unutmaktır. Yine demiş ki, Yüce Tanrı bir kulunu rezil ve rüsva etmek istediği vakit, onu bu kokmuşlara ve bu çirkeflere atar.O bu sözü ile, gençlerle sohbet ve ülfeti kast etmiştir.

Ben, Muhammed b. el—Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr Muhammed b. Abdilazîz el—Mervezî'den, o da el—Vâsıtî'den duymuş. El—Vâsıtî (Tanrı rahmet etsin) demiş ki: O bâtıl topluluk, terbiyesizliklerini ihlâs telâkki ettiler, nefislerinin hırslarını inbisat saydılar, alçaklıklarını (Denaetlerini), celâdet haline getirdi, Hak yolunu görmez oldular ve içinden çıkılamaz bir yola girdiler. Onların ne müşahade ettikleri şeyde gelişen ve artan bir hayat ve ne de muhadaralarında temiz olan ibadet ve taat vardır.Konuşsalar,hiddet ve kızgınlık ile konuşurlar, hitab etseler, böbürlenme ile ederler ve nefislerinin istediği şeylere atılması ve yiyecek ve içeceğe olan hırsları içlerinde gizli olan hile ve kötülüklerini dışarıya vurur. Delilleri gördükleri hâlde gerçekten bâtıla gidenlere Tanrı lânet etsin.

Ben, üstad Ebû Ali ed—Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Merv'li bir çerçiden duymuş. Çerçi demiş ki, bir cuma günü, Vâsitî camiye giderken dükkânımın önüne uğradı. Birdenbire ayakkabısının tasması koptu. Ben: "Ey şeyh! ayakkabını tamire müsaade eder misin?" dedim.İzin verdi.Tasmayı diktim. Sonra: "Ayakkabımın tasmasının niçin koptuğunu biliyor mu-

sun?" diye sordu. Ben de: "Buyurun" dedim. O da: "Ben bu gün cuma için gusletmediğim ve sünneti terk ettiğimden dolayı koptu" dedi. Bunun üzerine ben: "Efendim, burada hamam vardır, gider misiniz?" dedim. O da "Evet" dedi. Kendisini hamama soktum, yıkandı.

EBÛ'L–HASAN B. ES–SÂ'İG

Adı, Ali b. Muhammed b. Sehl ed–Dineverî'dir. (79) Mısır'da oturdu ve orada öldü. Ulu şeyhlerdendir.Ebû Osman el–Magribî demiş ki, Ebû Ya'kub el–Nehrecûrî'den daha nurlu ve Ebû'l–Hasan b. es–Sâ'ig'den daha heybetli bir şeyh görmedim. 330 h. (941 m.) yılında ölmüştür. İbn es–Sâ'ig'den: "Hazırla, gayip nasıl istidlâl edilir" diye soruldu. O da: "Eşi benzeri olanın sıfatları ile eşin benzeri olmayanın zâtı nasıl istidlâl edilir?" dedi. "Müridin sıfatı" nedir diye sorulduğunda da: "Müridin sıfatı, yüce Tanrı'nın onlara yeryüzü dar gelmiş ve kalpleri gam ve kasavetle dolarak sıkılmış idi, (K., IX, 119) âyeti ile buyurduğudur"diye cevap verdi. Yine o demiştir ki, hâller şimşekler gibidir, kaldıkları vakit ise, nefsin sözü (Hâdîsi) ve mizacın kötülenmesidir.

EBÛ İSHAK İBRÂHÎM B. DÂVÛD ER–RAKKÎ

Şam'ın ulu şeyhlerindendir. (80) Cüneyd'in ve İbn el–Celâ'nın akranındandır. 326 h. (937–938 m.) yılına kadar yaşadı. İbrâhîm b. Dâvûd er–Rakkî demiş ki: Ma'rifet, her türlü tasavvurun dışında olarak Hakk'ın ispatıdır. Yine demiş ki, kudret apaçık meydandadır, gözler de açıktır, fakat kalplerin gözlerinin nurları zayıflamıştır. (82) Halkın en zayıfı, şehvetlerinin elinden âciz kalandır. En kuvvetlisi ise, onları terketmeye gücü

yetendir. Tanrı sevgisinin alâmeti, Tanrı'ya çok taat ve ibadet etmek ve O'nun Peygamberine uymaktır.

MİMŞÂD ED–DÎNEVERÎ

Sûfilerin ulularındandır. (81) 299 h. (911–912 m.) yılında ölmüştür. Mimşâd–i Dîneverî demiş ki: Müride lâyık olan şey, şeyhlerin hizmetini lüzumlu görmesi (Din) kardeşlerine hizmet etmesi ve şerîat adâbını kendi nefsinde korumasıdır. Ve yine demiş ki: Kendimde olan şeylerden boşalıp, kendisini görmek ve konuşmasından bana gelecek olan hâlleri beklemeden şeyhlerden hiçbirinin huzuruna çıkmazdım, zira kim şeyhin huzuruna kendi benlik ve varlığı ile çıksa, şeyhi görmenin ve onunla oturmanın ve sözünün bereketlerinden mahrum kalır.

HAYR EN–NESSÂC

Ebû Hamzet el–Bağdâdî ile sohbet etti ve es–Serî'e mülâki oldu. (82) En–Nûrî'nin akranıdır. Yalnız o uzun bir ömür sürdü, yüzyirmi yıl yaşadı. Şiblî ve el–Havvâs onun meclisinde tövbe ettiler. Mü'minler cemaatinin üstadı idi. Rivâyet edildiğine göre, aslen Samerralı olup adı Muhammed, babasının adı ise, İsmâildi. Hayr en–Nessâc diye adlandırıldı. Buna sebep de şu idi. Hacda Kûfe kapısında bir adam onu yakalayıp: "Benin kölemsin, adın da Hayr'dır" dedi. Hayr en–Nessâc da karşı koymayıp, itaat etti. Adam da onu ipek dokumacılığında çalıştırıyordu. Nessâc'a: "Hayr" diye çağırdığında o da "Buyur" diyordu. Bu adam dört yıl sonra Hayr en–Nessâc'a: "Hata ettim. Ne sen benim kölemsin, ne de adın Hayr'dır" dedi. Ve onu serbest bıraktı. Hayr en–Nessâc'da: "Bir müslümanın bana verdiği adı değiştirmem" dedi. Nessâc demiş ki,

Haf (Korku) Tanrı'nın bir kırbacıdır; Tanrı, terbiyesizliğe alışmış olan nefisleri, onunla terbiye eder.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Hasan el–Kazvînî'den, o da Ebu'l–Huseyn el–Mâlikî'den duymuş. Ebu'l–Huseyn el–Mâlikî demiş ki: Hayr en Nessâc öldüğü sırada yanında bulunan kimseden onun ne yaptığını sordum. O da: "Akşam namazı olduğu sırada, Hayr en–Nessâc bayıldı. Sonra ayılıp gözlerini açtı ve evin bir tarafına işaret etti ve: "Ey Azrail! dur, Tanrı seni affetsin. Sen de memur bir kulsun, ben de. Sana buyurulan şey (Can almak) fevt olmaz, ama bana buyurulan şey (Akşam namazı) fevt olur" dedi ve namaz kılmak için su isteyip abdest aldı, namaz kıldı, sonra da uzanıp gözlerini kapadı ve şehadet getirip öldü. Ölümünden sonra rüyada görüldü ve kendisinden: "Tanrı sana ne yaptı?" diye soruldu. O da: "Benden bunu sorma, artık ben sizin kokmuş dünyanızdan kurtuldum" dedi.

EBÛ HAMZAT EL–HORÂSÂNÎ

Aslen Nisâbur'un Mulk–âbâd mahallesindendir.(83) Cüneyd'in, Harrâzın, Ebû Turâb en–Nahşebî'nin akranıdır. Yasak edilen ve haram sayılan şeylerden çekinen bir dindardı.

Ebû Hamzat el–Horâsânî demiş ki: Ölümü daima anan kimseye, her baki kalan şey sevdirilir ve her fâni olan şey de düşman gösterilir. Yine demiş ki: Arifin dirliği, bir gün ile bir gününü savar, fakat bir dirliği de vardır ki, bir gün için bir gün vücuda getirir. Bir adam Ebû Hamzat el–Horâsânî'ye: "Bana vasiyette bulun" dedi. O da: "Önündeki sefer için, azığını hazırla" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, Ebu't–Tayyib el–Akkî'den, o da Ebu'l–Hasan el–Mısrî'den, o da Ebû Hamzat el–Horâsânî'den duymuş.

Ebû Hamzat el–Horâsânî demiş ki: Bir aba içinde her yıl bin fersah yol seyahat ederdim. Güneş üzerimde doğar ve üzerimde batardı. Her menâsikten sonra ihramdan çıksam tekrar ihrama bürünürdüm. 290 h. (902–903 m.) yılında öldü.

EBÛ BEKR DULAF B. HACDAR (CAHDAR) EŞ–ŞİBLÎ

Bağdad'da doğup büyümüştür. (84) Aslı Usruşana'dandır. Hâl, zerafet, ilim bakımından zamanının eşi benzeri bulunmayan bir kişisi idi.Mâlikîmezhebindendi. Seksenyedi yıl yaşadı ve 334 h.(945–946 m.) yılında öldü. Mezarı Bağdad'dadır. Şiblî, Hayr en–Nessâc'ın meclisinde tövbe edince, Demavend'e geldi ve: "Ben memleketinizin vâlisiyim, bana harac (Vergi) verin" dedi. Sülûkünün başlangıcında mücahedesi son derece idi.

Ben, üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, bana anlattıklarına göre, Ebû Bekr Dulaf uyumamak için gözlerine sürme yerine tuz sürerdi. Bu suretle uyku onu tutmazdı. Ömrünün sonunda, şerîate saygı hususunda Bekran el–Dîneverî'nin anlattığından başka birşeyi olmasa idi, yine de çok olurdu.

Ben, Ebû Abdirrahmân el–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el–Bağdadî'den duymuş.Ebu'l–Abbâs el–Bağdâdî demiş ki, Şiblî (Tanrı rahmet etsin) ömrünün son günlerinde şu beyti söylüyordu:

"İçinde kötülendiğim kaç yer oldu ki, orada aşiretimin içinde cezalandırıldım."

Şiblî ramazan ayına girince taatini arttırır ve: "Bu rabbimin yüceltt iği bir aydır. Onu ağırlayanların ilkiyim" derdi. Ben bunu üstadım Ebû Ali ed–Dakkak'tan

duydum. O da bunu Şiblî'den nakl ederdi.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B. MUHAMMED EL–MURTA'İŞ

Nisâbur'un el–Hire mahallesindendir. (85) Mulk–âbâd'dan olduğu da söylenir. Ebû Hafs, Ebû Osman ile sohbet etmiş ve Cüneyd'e mülâki olmuştur. Çok ünlü bir kişi idi. Eş–Şunuziyye mescidinde oturuyordu. 338 h. (949–950 m.) yılında Bağdad'da öldü. Murta'iş demiş ki: İrade, nefsi istediğinden alıkoymaktır. Yüce Tanrı'nın emirlerine yönelmek, kaza ve kaderden gelecek şeylere râzı olmaktır. El–Murta'iş'e: "Falan adam su üzerinde yürüyor" dediler. O da: "Bana göre, Yüce Tanrı'nın, kendisine heva ve hevesine karşı gelmek gücünü verdiği kimse, su üzerinde yürüyenden daha yücedir" dedi.

EBÛ ALİ AHMED B. MUHAMMED EL–RÛZBÂRÎ

Bağdad'lıdır. (86) Mısır'da oturmuş ve 322 h. (933–934 m.) yılında orada ölmüştür. El–Cüneyd, en–Nûrî ve aynı nesil (Tabaka)'den kimselerle sohbet etmiştir. Şeyhlerin en zarifi ve tarikatı en iyi bilenlerdendi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Ebu'l–Kasım ed–Dimaşkî'den duymuş. Ebu'l–Kasım ed–Dimaşkî demiş ki, Ebû Ali er–Rûzbârî'den: "Çalgı ve oyun aletlerini dinleyen ve bana helâldir, çünkü ben öyle bir dereceye ulaştım ki, hâllerin farklı oluşu bana tesir etmez, diyen kimsenin durumu" soruldu. O da "Evet, o ulaşmıştır, ama cehennem ateşine" diye cevap verdi. Kendisinden "Tasavvuf nedir"diye soruldu.O da:"Bütünü ciddiyet ve gayret olan bir yoldur (Mezheptir), ona hezliyattan bir şey karıştırmayın" diye cevap verdi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebû Ali er–Rûzbârî'den duymuş. Ebû Ali er–Rûzbârî demiş ki: Aldanmanın alâmeti, yaptığın kötülüğün sana güzel gözükmesidir ve hata ve sürçmelerine göz yumulacağını kurarak ve bunun da Tanrı'nın sana verdiği bastden ötürü olduğunu sanarak inabet ve tövbeyi terk etmendir. Er–Rûzbârî: "Tasavvufta üstadım Cüneyd, fıkıhta Ebu'l–Abbâs b. Şureyh, edebiyatta Sa'leb, hadiste İbrâhim el–Harbî'dir" dedi.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B. MUNÂZİL

Melâmilerin ulularından ve devrinin bir tanesi idi. (87) Çok miktarda hadis tespit etmiştir. 320 h. (940 m.) veya 339 h. (950 m.) yıllarında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Abdullâh el–Muallim'den, o da Abdullâh b. Munâzil'den duymuş. Abdullâh b. Munâzil demiş ki, Yüce Tanrı, ziyan ettirmeye yakalatmadan hiç kimse farzları ziyan etmez ve bidatlere de tutulmak üzere olmadan hiç kimse de sünnetleri ziyan etmek vebalini yüklenmez.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Ahmed b. İsâ'dan, o da Abdullâh b. Münâzil'den duymuş. Abdullâh b. Münâzil demiş ki: Vakitlerinin en üstünü, içinde nefsinin seni meşgul eden şeylerinden sıyrıldığın ve insanların da senin kötü zannından kurtulduğu zamandır.

EBÛ ALÎ MUHAMMED B. ABDİLVEHHÂB ES–SAKAFÎ

Zamanının imâmı idi. (88) Ebû Hafs, Hamdûn el–Kassâr ile sohbet etmiştir. Nisabur'da tasavvuf onunla

meydana çıkmıştır. 327 h. (938–939 m.) de ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebû Alî es–Sakafî'den duymuş. Ebû Alî es–Sakafî demiş ki, eğer bir insan bütün ilimleri kendisinde toplasa ve aşağı tabakadan halk ile sohbet etse, bir şeyhin veya bir imamın yahud da öğüt veren bir terbiyecinin nezareti altında riyazet çekmeden erler topluluğuna ulaşamaz ve kim kendisine ayıplarını ve nefsinin bönlüklerini gösteren bir üstaddan terbiye görmezse, amelleri düzeltmek hususunda ona uymak câiz değildir. Yine o (Tanrı rahmet etsin) demiş ki, bu ümmetin öyle bir zamanı gelecek ki, münafıka dayanmadan, mümine geçim mümkün olmayacaktır. Tuf yüz gösteren dünyanın şu meşgalelerine! sırtını çevirdiği için onun gam ve kederine! akıllı, birşeye meyletmeyendir; zira meylettiği şey meşguliyet haline gelir, sırtını çevrdiği vakit ise, hasret duyar.

EBÛ'L–HAYR EL–AKTA'

Aslen Magrib'lidir. (89) Tînat'ta yerleşmiştir. Kerametleri keskin bir sezişi (Feraseti)vardı.Çok ünlü bir kişi idi. 340 h. (951–952 m.) den sonra ölmüştür.

Ebû'l–Hayr demiş ki, edeb ve terbiyeye, farzları yerine getirmeye ve sâlih kişilerin sohbetine sarılmadan hiç kimse şerefli bir hâle ulaşamaz.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. ALÎ EL–KETTÂNÎ

Aslen Bağdad'lıdır. (90) Cüneyd, Harrâz, Nûrî ile sohbet etmiştir. 322 h. (933–34 m.) yılında ölünceye kadar Mekke'den ayrılmadı.

Ben, Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den duymuş.Ebû Bekr er–Râzî demiş ki, Kettânî saçı sakalı ağarmış bir şeyhe bak-

tı. Kendisinden bunun sebebi soruldu. O da: "Bu şeyh çocukluğunda Tanrı'nın hakkını zayi eden ve yaşlılığında da Tanrı'nın kendisini zayi ettiği bir insandır" dedi. Yine Kettânî demiş ki, şehvet şeytanın yularıdır. Bu yuları tutana şeytan kul olur.

EBÛ YAKÛB İSHÂK B. MUHAMMED EL–NEHRECÛRÎ

Ebû Amr el–Mekkî, Ebû Ya'kûb es–Sûsî, Cüneyd ve başkaları ile sohbet etmiştir. (91) Mekke'ye mücavir olduğu 330 h. (941–942 m.) yılında ölmüştür. Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebu'l–Huseyn Ahmed b. Alî'den, o da el–Nehrecûrî'den duymuş.El–Nehrecûrî demiş ki, dünya deniz, âhiret de sahildir. Takva gemi, insanlar da yolcudur.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Nehrecûrî'den duymuş. Nehrecûrî demiş ki, tavaf esnasında tek gözlü bir adam gördüm, "Senden sana sığınırım" diyordu. Ben de: "Bu nasıl dua" dedim. O da: "Bir gün bir kişiye baktım,çok hoşuma gitti, tam o sırada gözüme bir tokat indi ve gözüm aktı. Hâtiften de bir bakışına bir tokat, eğer arttırırsan, biz de arttırırız diye bir ses işittim" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Alî'den, o da Nehrecûrî'den duymuş. Nehrecûrî demiş ki, hâllerin en üstünü yakîn olanıdır.

EBÛ'L–HASAN ALÎ B. MUHAMMED EL–MÜZEYYİN

Bağdad halkındandır. (92) Sehl b. Abdillâh, Cüneyd ve aynı nesilden olan şeyhlerin yoldaşlarındandır. Mekke'ye mücavir olduğu sırada 327 h. (938–939 m.) yılında öldü. Vera'ı yüksek olan bir kişi idi.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Alî b. Muhammed el–Müzeyyin'den duymuş. Alî b. Muhammed el–Müzeyyin demiş ki, günahtan sonra günah, günahın cezası, iyilikten sonra iyilik, iyiliğin sevabıdır. Alî b. Muhammed el–Müzeyyin'den: "Tevhid nedir?" diye soruldu. O da: "Tevhid, senin yüce Tanrı'nın sıfatlarının, yaratıkların sıfatlarından ayrı olduğunu bilmendir. Tanrı, yaratıklarından, sıfatları ile ezeliliği bakımından ayrılır, nasıl ki yaratıklar da, sıfatları ile sonradan yaratılmış olmakla O'ndan ayrılırlar" dedi. Yine demiş ki, Tanrı kendisi ile yetinmeyeni halka, kendisi ile yetineni ise, halkı muhtaç eder.

EBÛ ALÎ EL–KÂTİB

Adı, el–Hasan b. Ahmed'dir. (93) Ebû Alî er–Rûzbârî ve Ebû Bekr el–Mısrî ve başkaları ile sohbet etmiştir. Hâli yüce bir kişi idi. 340 h. (951–952 m.)'den sonra ölmüştür.

El–Katib demiş ki, korku kalbe yerleşince, dil sâdece gerekli olanı söyler. Yine demiş ki, Mu'tezile, Tanrı'yı akıl bakımından tenzih etti, hataya düştü. Sûfiler ise, ilim bakımından tenzih ettiler ve görüşlerinde isabet ettiler.

MUZAFFER EL–KIRMÎSÎNÎ

Cebel şeyhlerindendir. (94) Abdullâh el–Harrâz ve başkaları ile sohbet etmiştir. Muzaffer el–Kırmîsînî demiş ki, üç çeşit oruç vardır: Ümidi azaltmak suretiyle ruhun, heva ve hevesin aksine hareket etmek suretiyle aklın, yemek ve haramdan sakınmak suretiyle de nefsin orucudur. Yine demiş ki, birlikte yolculuk edilen toplulukların en âdisi, ne şekilde olursa olsun, kadınlar top-

uluğudur. Açlık, kendisine kanaat yardım ettiği vakit, düşünce tarlası, hikmetin kaynağı, çabuk kavramanın canı ve kalbin kandilidir. Kulların en üstün amelleri, şimdiki vakitlerini korumalarıdır. Bu ise, bir işte kusur etmemeleri, haddi aşmamalarıdır. Bir filozof (Hakîm) den terbiye kabul etmeyen kimseden, mürid edeb elde edemez.

EBÛ BEKR ABDULLÂH B. TÂHİR EL–EBHERÎ

Şiblî'nin akranıdır. (95) Cebel şeyhlerindendir. Bilgin ve vera sâhibidir. Yusuf b. el–Huseyn ve başkaları ile sohbet etmiştir. 330 h. (941–942 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebû Bekr Abdullâh b. Tâhir'den duymuş. Ebu Bekr Abdullâh b. Tâhir demiş ki, kendisinde hiçbir arzuya sâhib olmamak, fakirlik icabıdır. Şayet bir arzu varsa ve onsuz olmayacaksa, bu kendine yeteni (Yani muhtaç olunanı) aşmaz.

Aynı kimselerin rivayetine göre, Ebû Bekr el–Ebherî demiş ki, Tanrı için bir mümin kardeşi sevdiğin vakit, onun dünya ile ilgisini azalt.

EBÛ'–HUSEYN B. BUNÂN

Soyunu Ebû Sa'îd el–Harrâz'a çıkartır. (96) Mısır şeyhlerinin ileri gelenlerindendir. Demiş ki, kalbinde rızk düşüncesi ayakta duran her sûfiye, amele sarılmak daha yakındır. Kalbin Tanrı'ya olan huzur ve sükûnunun alâmeti, Tanrı'nın elinde bulunanla, kendi elinde bulunandan daha çok sağlam olmasıdır. Haramdan çekindiğiniz gibi, ahlâk düşkünlüğünden de çekininiz.

EBÛ İSHAK İBRÂHÎM B. ŞEYBÂN EL–KIRMÎSÎNÎ

Zamanının ulusu idi. (97) Ebû Abdillâh el–Magribî, Havvâs ve başkaları ile sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, Ebû Zeyd el–Mervezî el–Fakîh'den, o da İbrâhîm b. Şeybân'dan duymuş. İbrâhîm b. Şeybân demiş ki, kim, işsiz güçsüz olur veya boş şeylerle uğraşmak isterse, değersiz şeylere sarılsın. Yine aynı adamların rivayetine göre, İbrâhîm b. Şeybân demiş ki, fenâ beka ilmi, birlik (Vahdaniyet) samimiyeti (İhlâsı), doğruluk kulluğu etrafında döner. Böyle olmayanlar, mugalâta yapanlar ve zındıklardır. En rezîl kimse, azîz ve celîl olan Tanrı'ya isyan edendir.

EBÛ BEKR EL–HUSEYN B. EL–ALİ B. YEZDÂNYÂR

Ermeniyelidir. (98) Tasavvufta kendine has bir yolu vardır. İlim ve vera sahibi bir bilgindi. Bâzı ârifleri, ortaya attıkları fikirleri (Itlakat) ve sözleri dolayısiyle inkâr ederdi. Yine demiş ki, insanlarla ünsiyetin tesiri altında iken, Tanrı ile ünsiyeti istemekten sakın, insanların yanında bir mevkii sevdiğin vakit de, Tanrı'nın yanında bir mevki istemekten sakın.

EBÛ SA'ÎD İBN EL–A'RÂBÎ

Adı Ahmed b. Muhammed b. Zeyyâd el–Basrî'dir. (99) Kâbe'ye mücavir olmuş ve 341 h. (952–953 m.) de orada ölmüştür. Cüneyd, Amr b. Osmân el–Mekkî Nûrî ve başkaları ile sohbet etmiştir. İbn–el–A'râbı demiş ki, en çok kayıp içinde olan, halka iyi muamele edip, kendisine şahdamarından daha yakın olana (Tanrı'ya) kötü amellerle görünendir.

EBÛ AMR MUHAMMED B. İBRÂHÎM EZ–ZECCÂC EN–NÎSÂBÛRÎ

Yıllarca Mekke'ye mücavir olmuş ve orada ölmüştür. (100). Cüneyd, Ebû Osmân, en–Nûrî, el–Havvâs ve Rüveym ile sohbet etmiştir. 348 h. (959–960 m.) yılında ölmüştür.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da diyordu ki, büyük babam Ebû Amr b. Nucayd'den duydum, dedi ki, Ebû Amr ez–Zeccâc'dan: "Farzları kılarken, ilk tekbirde niçin başkalaşıyorsun" diye soruldu. O da: "Ben farza doğrulukla başlamadığımdan korkuyorum. Kim, Tanrı uludur derse ve kalbinde Tanrı'dan daha büyük birşey olsa ve zamanla Tanrı'dan başkasını yüceltse, kendini kendi dili ile yalanlamış olur. Kim ulaşmadığı hâlde, hâlden bahis ederse,sözü,dinleyenler için kötülük olur ve kalbinde bir dâva doğar ve Tanrı da onu bu hâle ulaşmaktan mahrum eder. Zeccâc en–Nisâbûrî Kâbe'ye mücavir oldu. Kâbe'ye saygısından ötürü, orada hiç taharetlenmez idi. Bunun için haremin dışına çıkar orada bu işi yapardı.

EBÛ MUHAMMED CA'FER B. MUHAMMED B. NASÎR EL–HULDÎ

Bağdad'da doğup büyümüştür. (101) Cüneyd ile sohbet etmiştir. (Tarikatte) şeceresini ona bağlamıştır.Nûrî, Rüveym, Semnûn ve aynı kuşaktan olanlarla da sohbet etmiştir.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Ca'fer b. Muhammed'den duymuş. Ca'fer b. Muhammed demiş ki, kul, nefsinin lezzeti ile birlikte,Tanrı ile olan amelinin lezzetini almaz. Çünkü kılı kırk yaranlar, kendileri-

ni Tanrı'dan kesen ilgilerinden, bu ilgiler onları Tanrı dan kesmeden önce ayrılmışlardır.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh b. Şâzân'dan, o da Ca'fer'den duymuş. Ca'fer b. Muhammed demiş ki, kul ile varlık arasında gerekli olan, kulun kalbine takvanın yerleşmesidir. Takva kalbine yerleşince de oraya ilmin bereketi konaklar ve kuldan dünya sevgisi gider.

EBÛ'L–ABBAS ES–SEYYARÎ

Adı el–Kasım b. el–Kasım olup Mervli'dir. (102).El-Vâsıtî ile sohbet etmiştir. Bu sûfiler tabakası arasında câri olan ilimlere göre, tarikat şeceresi el–Vâsıtî'ye ulaşır. Bilgin bir kişi idi. 342 h. (953–954 m.) yılında ölmüştür. Ebû'l–Abbâs es–Seyyârî'den: "Mürid, nefsini ne ile itaat altına alır" diye soruldu. O da: "Emirleri yerine getirmeye ve yasaklardan çekinmeye sabr, iyi insanlarla sohbet ve fakirlere hizmet etmekle" diye cevap verdi. Yine demiş ki: Akıllı, Tanrı'yı müşahade etmekten hiç zevk almaz, çünkü Tanrı'yı müşahede, içinde tad olmayan bir fena (Yokluktur) dır.

EBÛ BEKR MUHAMMED B. DÂVÛD EL–DÎNEVERÎ

El–Dukkî diye tanınmıştır.(103) Şam'da oturmuştur. Yüz yıldan fazla yaşayıp, 350 h. (961–962 m.) yılından sonra Şam'da ölmüştür. İbn el–Celâ, ez–Zakkak ile sohbet etmiştir.

El Dukkî demiş ki, mide yemeği toplayan bir yerdir. Midene helâl attığın zaman, el ve ayaklarından iyi ameller hâsıl olur, şüphe attığın vakit, Tanrı'ya giden yol sana çatallaşır, kötü birşey attığın vakit ise, seninle Tanrı arasına bir perde çekilir.

EBÛ MUHAMMED ABDULLÂH B. MUHAMMED ER–RÂZÎ

Nisâbur'da doğup büyümüştür. (104) Ebû Osmân el–Hîrî, Cuneyd, Yûsuf b. el–Huseyn, Rüveym, Semnûn ve başkaları ile sohbet etmiştir. 353 h. (964 m.)yılında ölmüştür.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Abdullâh er–Râzî'den duymuş. Abdullâh er–Razî' den: "Nasıl oluyor da insanlar, kendi kusurlarını bildikleri hâlde, doğruya yönelmiyorlar" diye soruldu. O da: "Çünkü onlar ilimle (Sadece) övünmek için uğraşır,onu tatbik etmeye çalışmazlar. Dış görünüşlerle uğraşır,bâtının (için) edebleri ile uğraşmazlar. Bundan ötürü Tanrı onların kalplerini kör etmiş ve uzuvlarını ibadetten alıkoymuştur" diye cevap verdi.

EBÛ AMR İSMA'IL B. NUCEYD

Ebû Osmân ile sohbet etmiştir. Cüneyd'e mülâki olmuştur. (105) Şanı yüce bir kişi idi. Ebû Osmân'ın ölen yoldaşlarının sonuncusu idi. 366 h. (976–977 m.) de öldü.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, büyük babam Ebû Amr b. Nuceyd'den duydum. Diyordu ki bu ilimden hâsıl olmayan her hâlin zararı, faydasından çoktur. Kim,herhangi bir vakitte kendine farz olan farzlardan birini, kaçırırsa, Tanrı onu, bu farzın lezzetinden bundan sonra da mahrum eder.

Ebû Amr b. Nuceyd'den: "Tasavvuf nedir" diye soruldu. O da: "Tasavvuf, Tanrının emri ve yasağı altında sabretmektir" dedi. Yine demiştir ki, kulun felâketi, içinde bulunduğu hâlle nefsinden hoşnut olmasıdır.

EBÛ'L–HASAN ALÎ B. AHMED B. SEHL EL–BÛŞENCÎ

Horasan yiğitlerindendir. (106) Ebû Osman, Cerîrî, Ebû Amr ed–Dimaşkî'ye mülâki olmuştur. 348 h. (959–960 m.) yılında ölmüştür. El–Buşencî'den:"Mürüvvet (İnsanlık) nedir?" diye soruldu. O da: "Tekrim edilmiş kâtiplerdir" (K., LXXXII, 11) âyeti ile üzerine haram olan şeyi yapmayı bırakmandır"dedi.Bir adam ona: "Bana dua et" diye recada bulundu. O da: "Tanrı seni, senin kötülüğünden korusun" diye dua etti. Yine demiştir ki, imanın başlangıcı, sonuna bağlıdır.

EBÛ ABDİLLÂH MUHAMMED B. HAFÎF EŞ–ŞİRÂZÎ

Rüveym, Cerîrî, İbn Ata ve başkaları ile sohbet etmiştir. (107) 391 h. (1000–1001 m.) de ölmüştür, Uluların ulusu ve zamanının bir tanesi idi.

İbn Hafîf demiş ki, iradet eziyetin devam etmesini istemek ve rahatı terk etmektir. Yine demiştir ki, müride değersiz şeyleri irtikâp etmede ve tevilleri hoş görmede nefsine göz yummadan daha zararlı birşey yoktur. Ondan: "Kurb (Yakınlık), nedir" diye soruldu. O da: "Senin Tanrı'ya yakınlığın, uygunluklara sarılman ile, onun sana yakınlığı ise, bu hususta sana daima başarı vermesi ile olur" dedi.

Ben, Ebû Abdillâh es–Sûfî'den duydum. O da Ebû Abdillâh b. Hafîf'ten duymuş. Ebû Abdillah b. Hafîf diyormuş ki, sülûkümün başlangıcında bir rekâtta onbin defa: "De ki, Tanrı birdir..." (K., CXII, 1) âyetini ve bazan de bir rekâtta bütün Kur'ân–ı okuyor, bazan de sabahtan ikindiye kadar bin rekât namaz kılıyordum.

Ben, Abdullâh b. Bakûye eş–Şîrâzî'den (Tanrı rah-

met etsin) duydum. O da Ebû Ahmed es–Sagîr'den duymuş. Ebû Ahmed es–Sagîr demiş ki, bir gün bir fakir, şeyhin (Ebû Abdillâh'ın) yanına geldi. Ona: "Ben de bir vesvese vardır" dedi. Bunun üzerine İbn Hafîf: "Benim zamanımda sûfîler, şeytanla alay ederlerdi,halbuki şimdi şeytan onlarla alay ediyor" dedi. Yine Abdullâh b. Bâkûye eş–Şîrâzî demiş ki, ben Ebû'l–Abbâs el–Kerhî'den duydum. O da Ebû Abdillah b. Hafîf'ten duymuş. Ebû Abdillâh b. Hafîf demiş ki, nafileleri kılarken ayakta durmaktan zayıf düştüm. Oturarak namaz kılma, ayakta namaz kılmanın yarısı değerindedir." hâdisine uyarak evradımdan bir rekâta mukabil, iki rekât kılardım.

EBÛ'L–HUSEYN BUNDÂR B. EL–HUSEYN EŞ–ŞÎRÂZÎ

Usûlde bilgin ve hâl (Bakımından) da yüce idi. (108) Şiblî ile sohbet etmiştir. Errecân'da 353 h. (964 m.) yılında ölmüştür.

Bundâr b. el–Huseyn demiş ki, nefsinle çekişme, çünkü o senin değildir. Onu sâhibine bırak, istediğini yapsın. Yine demiş ki, bid'at ehli ile sohbet, Tanrı'dan yüz çevirmeyi miras bırakıyor. Ümit ettiğin şey için, istediğin şeyi terk et.

EBÛ BEKR ET–TEMESTÂNÎ

İbrâhîm ed–Debbâğ ve başkaları ile sohbet etmiştir. (109) İlim ve hâl bakımından zamanında tek idi. 340 h. (951–952 m.) yılından sonra ölmüştür.

Ebû Bekr et–Temestânî demiş ki, en büyük nimet, nefisten sıyrılıp çıkmaktır. Nefis, seninle Tanrı arasında en büyük bir perdedir.

Ben, Abdullâh b. Bakûye eş–Şîrâzî'den duydum.O

da Mansûr b. Abdillâh el–İsbehânî'den, o da Ebû Bekr et–Temestânî'den duymuş. Et–Temestânî demiş ki, kalb derlenince vakte bağlanır. Yine demiş ki, yol açık, Kitab (Kur'an) ve sünnet de arkamızda durmaktadır. Göç etmekte başta geldikleri ve Peygamber (Tanrının selât ve selâmı onun üzerine olsun) ile arkadaşlık ettikleri için sahabenin üstünlüğü mâlûmdur. Bizden kim,kitab ve sünnete arkadaş olursa, nefsini ve halkı garipser ve kalbi ile Tanrı'ya göç ederse o, isabetli bir doğrudur.

EBÛ'L–ABBÂS AHMED B. MUHAMMED ED–DÎNEVERÎ

Yûsuf b. el–Huseyn, İbn Atâ ve Cerîrî ile sohbet etmiştir. (110) Alim ve fâzıl bir kişi idi. Nisâbur'a gelip bir müddet orada kaldı.Halka vaaz veriyor ve Tanrı bilgisi (Ma'rifet) ile konuşuyordu. Nisâbur'dan Semerkand'e gitti. 340 h. (951–952 m.) den sonra orada öldü.

Ebû'l–Abbâs demiş ki, zikrin en aşağı derecesi Tanrı'dan başkasını unutmandır. Zikrin sonu ise, zikredenin, zikirde zikirden kaybolmasıdır. Yine demiş ki,zâhiri dil, bâtının hükmünü değiştirmez. Tasavvufun erkânını yıktı, yolunu bozdular. İhdas ettikleri bir takım adlarla onun manâlarını değiştirdiler. Tamaa ziyaret, edepsizliğe ihlâs, haktan ayrılmaya şath, kötü şeylerden tad almaya iyişey, heva ve hevese uymaya ibtilâ, dünyaya dönmeye vuslat adını verdiler. Halbuki sûfîler tayfasının yolu bu değildir.

EBÛ OSMÂN SA'ÎD B. SELÂM EL–MAĞRİBÎ

Asrında tek idi. (111) Ondan daha önce de bir benzeri gösterilemez. İbn el–Kâtib ve Habîb el–Mağribî, Ebû Amr el–Zeccâc ile sohbet etmiştir.En–Nehrecûrî,

İbn es–Sa'ig ve başkalarına mulâki olmuştur.

Ben, üstad Ebû Bekr b. Fûrek'ten duydum. Dedi ki, Ebû Osmân el–Mağribî'nin eceli yaklaştığı sırada yanında idim. Alî el–Kavvâl es–Sagîr de birşey söylüyordu. Ebû Osmân el–Magribî'nin durumu değişince Alî'ye susmasını işaret ettik. Şeyh gözlerini açtı ve: "Niçin Alî birşey söylemiyor" dedi. Ben de orada hazır bulunanlardan birine: "Bu durumda ben utanıyorum, siz ona ne hakkında dinlemek istediğini sorun" dedim. Onlar da ondan bunu sordular. O da: "Nerden dinletirse, dinletsin" dedi. Riyâzette büyük şöhreti vardır.

Ebû Osmân demiş ki, takva tam hududunda durmaktır. (117) Bu hududun ne gerisinde kalmadır, ne de onu aşma. Zenginlerin sohbetini fakirlerinkine tercih edenleri Tanrı kalb ölümüne uğratır.

EBÛ'L–KASIM İBRÂHÎM B. MUHAMMED EN–NASRÂBÂDÎ

Zamanında Horasan şeyhi idi. (112) Şiblî, Ebû Ali er–Rûzbârî ve Murta'iş ile sohbet etmiştir. 366 h. (976)977 m.) de Mekke'ye mücavir olmuş ve 369 h. (979–980 m.) de orada ölmüştür. Rivayetleri çok olan bir hadis bilgini idi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. En–Nasrâbâdî demiş ki, sana Hakk'ın çöllerinden birşey gözüktüğü vakit, onunla ne cennet ne de cehenneme yol bulursun. Bu hâlden döndüğün vakit, Tanrı'nın yücelttiğini yücelt.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. Dedi ki, En–Nasrâbadî'ye: "Bazı insanlar, kadınlarla oturuyor, sonra da, onlara bakarken içimde fena birşey yoktur, diyorlar" dediler. O da: "Cisimler baki kaldıkça emir ve nehy (Yasak) bakidir. Kul helâl ve haram kılmanın muhatabıdır. Şüpheli şeylere, ancak haram edi-

len şeylere saldıran kimse cesaret edebilir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. En–Nasrâbâdî demiş ki, tasavvufun esası, kitab ve sünnete sarılmak, heva ve hevesi, bid'atleri terk etmek, ululara saygıyı arttırmak, halkın özürlerini hoş görmek, virdlere devam etmek, ruhsatları kötüye kullanmayı ve yorumlamayı bırakmaktır.

EBÛ'L–HASAN ALÎ B. İBRÂHÎM EL–HUSRÎ EL–BASRÎ

Bağdad'da yerleşmiştir.(113).Hâli ve dili garip bir adam idi.Devrinin ulusu idi. (Tarikat) şerecesini Şiblî' ye bağlar 371 h. (981–892 m.) yılında Bağdad'da öldü.

Alî el–Husrî demiş ki, halk: "Husrî nafileye kail değildir" diyor. Halbuki gençliğimden beri benim virdlerim vardır. Bir rekât terk etsem, sitem altında kalırım. Kim gerçek olan birşeyde iddiada bulunursa, burhanların keşfinin şahitleri onu yalanlar.

EBÛ ABDİLLÂH AHMED B. ATÂ ER–RÛZBÂRÎ

Ebû Ali er–Rûzbârî'nin kız kardeşinin oğludur. (114) Devrinde Şam'ın ulusu (Şeyhi) idi. 369 h. (979–980 m.) yılında öldü.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Alî b. Sa'îd el–Masîsî'den, o da Ahmed b. Atâ'dan duymuş. Ahmed b. Atâ' er–Rûzbârî demiş ki, bir deveye binmiştim. Devenin iki ayağı da kuma saplandı. Bunun üzerine ben:"Tanrı celîl olsun" dedim. Aynı sözü deve de tekrar etti. Ebû Abdillâh er–Rûzbârî yoldaşlarını, ayak takımından ve tasavvuf ehlinden olmayan bir kimsenin evindeki dâvete çağırıldığı vakit, bu-

nu dervişlere bildirmez, önceden onlara birşey yedirir, yemeklerini bitirince haber verip alıp götürürdü. Bu suretle dâvet sırasında ağırlanmadan, ellerini dâvet yemeğine uzatmaları mümkün olmazdı. Ebû Abdillâh er–Rûzbârî, bunu, yalnız, halk bu sûfiler tayfası hakkında kötü bir zanda bulunmasın ve onlar sebebiyle günah işlemesinler diye yapardı.Denilirdi ki,bir gün Ebû Abdillâh er–Rûzbârî, dervişlerinin arkasından gidiyordu. âdeti onların arkasından gitmekti. Onlar da davete gidiyorlardı. Bir bakkal: "Bunlar herşeyi kendilerine mübah sayanlardandır" dedi ve haklarında ağzını açıp gözünü yumdu. Bu arada: "Bunlardan biri, benden yüz dirhem para borç aldı, getirip vermedi. Ben de nereden isteyeceğimi bilmiyorum" dedi. Dâvet edildikleri eve girince Ebû Abdillâh er–Rûzbârî, sûfilerin muhiplerinden olan ev sahibine: "Kalbimin rahat olması için, yüz dirhem para ver." dedi. Ev sahibi, hemen o anda bu parayı ona verdi. O da bir müridine: "Bu parayı filân bakkala götür ve de ki, bu parayı arkadaşlarımızdan biri borç almıştı. Geciktiği için özür diledi ve şimdi gönderdi. Özrünü kabul et" dedi.Adam gitti ve onun dediği gibi yaptı. Davetten dönünce bakkalın dükkânı önünden geçtiler. Bakkal: "Bunlar sözlerine güvenilir, dini bütün kişilerin başbuğlarıdır. Bunda hiç şüphem yoktur" diye onları övmeye başladı. Ebû Abdillâh er–Rûzbârî demiş ki, kötünün en kötüsü cimri sûfîdir.

Dinin cemâli, üstad İmam Ebu'l–Kasım (Kuşeyrî) (Tanrı ondan râzı olsun) dedi ki, bu, bu sûfîler zümresinin ulularından bir topluluğun anılmasıdır. Burada bunları anmaktan maksat, onların şerîate saygı göstermede birleştikleri, riyazete, dindarlığa girme ile vasıflandıkları, dinin törelerinden birşeyi bozmaksızın,sünnete uyma üzere olduklarını ve kim amel ve mücahededen sıyrılır, işini vera ve takva üzerine kurmazsa, iddia ettiği şeyde arı duru olan yüce Tanrı'ya iftirada bulu-

nacağı ve sapıtmış olacağı, böyle bir kimsenin hem kendini,hem de bâtıl şeylerine güvenip kendisine aldananları helâk edeceği hususunda birlik olduklarına dair bir uyurmadır.

Kavuştuğumuz ve yüzlerini görmediğimiz hâlde çağdaş olduğumuz zamanın dili sayılan, sözüne güvenilir, asrının bir tanesi Ebû Ali el–Hasan b. el–Ali ed–Dakkak, devrinde eşi benzeri bulunmayan Ebû Abdirrahmân es–Sulemî, Hareme mücavir olan Ebu'l–Hasan Ali b. Cahzam, Tabersitan'da şeyh Ebu'l–Abbâs el–Kassâr, Dinever'de Ahmed el–Esved, Nisâbur'da Ebu'l–Kasım es–Sirafî, yine Nisâbur'da Ebû Sehl el–Haşşab el–Kebîr, Mansûr b. Halaf el–Magribî, Ebû Sa'îd el–Mâlînî, Ebû Tahir el–Havzanî (Tanrı onların ve onlardan başkalarının ruhlarını kutlasın) gibi şeyhlere gelince, onları ansaydık ve durumlarını açıklamaya girişseydik, amellerinde hâllerinden sayılan hâl ve hareketlerinden şüphe edilmediği hâlde, kısaltmadaki maksadımızın dışına çıkmış olurduk. İnşallâh, bu risâlemizin birçok yerlerinde onların hikâyelerinden parça parça nakledeceğiz.

BÖLÜM

MUTASAVVIFLAR ARASINDA KULLANILAN TABİRLERİN YORUMLANMASI VE BU TABİRLERDEN BAŞKALARINA GÜÇ GELENLERİNİN AÇIKLANMASI

Bil ki, bilginlerden her zümrenin kendine mahsus sözleri ve tâbirleri vardır. Onlar bu söz ve tâbirleri kullandı ve bunlarla başkalarından ayrıldılar. Muhataplarının anlamalarını mümkün kılmak ve kullandıklarında maksatları olan mânaya vâkıf olmaları için bu tâbirler üzerinde anlaştılar. Bu mesleğin ehline (Yâni tâlibler ve sâliklere) kolaylaştırmak için bu sûfîler tâifesi de aralarında söz ve tâbirler kullandılar. Bu söz ve tâbirlerden maksatları ve istekleri, kendi nefisleri için olan mânaları ve sırları birbirlerine açıklamak, yollarına karşıt olanlardan o sır ve mânaları gizlemektir; hattâ aralarında kullandıkları sözler ve tâbirlerin delâlet ettiği mânalar, yabancılara müphem ve saklı da gelebilir. Sû-

fîler tâifesinin böyle davranmaları, sırlarını kıskanıp onları, bunlara ehil olmayanlar arasında yayılmaktan korumak içindir. Zira onların hakikatleri ve sırları, bir çeşit zorlanarak ve zahmet çekerek toplanmış ve bir çeşit gidip gelme ile değildir; belki de o hakikatler, her türlü kusurdan arı duru olan yüce Tanrı'nın, bir kavmin kalbine tevdi ve emanet ettiği mânalardır ve o, bu hakikatler için de bu kavmin sırlarının tertemiz olmasını istedi.

Biz burada bu tâbirleri açıklamakla, bu sözlerin mâna ve inceliklerine (Hakayıkına) vâkıf olmak isteyen ve sûfîler yoluna girenlerin ve onların sünnetlerine uyanların anlamasını kolaylaştırmak isteriz.

VAKT

Hakikat ehline göre, vakt, kendisine önceden tasarlanan bir işin vuku bulması bağlı olan gerçekleşmiş bir olaydır. Böyle olunca gerçekleşmiş olay önceden tasarlanan işin vaktidir. Meselâ, sen: "Ben, ay başında gelirim" dersin. O halde ay başında "Gelmen" tasarlanmış bir iştir, ay başı ise, gerçekleşmiş bir olaydır. Ay başı (Aynı zamanda) gelme vakti olur.

Ben, üstadım Ebû Ali ad–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, vakt, içinde bulunduğun şeydir: Eğer sen dünyada isen, vaktin dünya, öteki dünya (ukbâ) da isen, vaktin öteki dünyadır; sevinç (Sürûr) içinde isen,vaktin sevinç; hüzün içinde isen,vaktin hüzündür. O, bununla vaktin insana galebe çalan şeyden ibaret olduğunu anlatmak istedi. Bazan da vakit tâbiri ile, zamandan içinde bulunulan bir ânı kasd ederler;zira sûfîler vakit için: "İki zaman arası, yâni geçmiş ve gelecek gibi iki zaman arasıdır; sûfî de vaktin oğlu (İbn al–vakt) dur" derler. Onlar bununla, sûfî, geçmiş ve geleceğe asla iltifat etmeyip, olduğu hâlde bulunduğu

zaman içinde kendisine daha iyi olan ve lüzumlu bulunan ibadetlerden biriyle meşgul ve o anda kendisinden istenilen şeyle de kaimdir" mânâsını kasd ederler. Nitekim: "Fakir, geçmiş veya geleceği değil, içinde bulunduğu ânı düşünür" denilmiştir. Bunun için "Geçmiş zamanın elden çıkmış şeyleri ile uğraşmak, ikinci vakti (Yani içinde bulunulan vakti) elden çıkarmaktır" denir. Bâzan da vakitle kendi nefisleri için seçtikleri şey arada bulunmaksızın, Tanrı'nın tasarrufundan kendilerine isabet eden şeyi kasd ederler ve: "Filân, vaktin hükmü altındadır" derler. Yâni o, isteği (İradesi) dışında kendisine gayıptan görünen şeye (Hâle ve Tanrı'nın tasarruflarına) teslim olmuştur. (145) Bu, ancak onlarla yüce Tanrının onlar için bir emri veya şerîat hakkının iktizası olmadığı hâllerde olur; zira, emr edildiğinde şeyi kaybetmek, ondaki emri takdire bırakmak, işlediğin kusur neticesinde hâsıl olan şeyden dolayı endişe duymamak (Yâni günahlarını kayırmak) dinden çıkmaktır.Şu da sûfîlerin sözlerindendir:"Vakit kılıçtır", yâni o da kılıç gibi keser. Vakit de Hakk'ın yürüttüğü, icra ettiği şeyle galebe çalar. (146) Kılıcın yavaş dokunması yumuşak,hiddet ve şiddetle dokunması kesicidir. Yavaş yapışanı kılıç kesmez, hiddet ve şiddetle yapışanı elbette keser, kökü kazınır. Vakit de böyledir: Hükmüne (Yani Tanrı'nın kaza ve kaderine) teslim olan kurtulur, karşı gelen ise, tepetaklak yuvarlanır. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"Vakit kılıç gibidir. Sen kılıca yavaş yapışırsan, kılıcın dokunması da yavaş olur. Ona karşı sert davranırsan, iki ağzı da keser."

Vakit, kime yardım etti ise, onun için (Beğenilen şey) vakittir; kimi ezdi ise, onun için vakit istenilme-

yen kötü bir şeydir." (147)

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum, dedi ki, vakit bir törpüdür, seni aşındırır, fakat yok etmez. Yâni o,seni mahv ve yok etse idi, yok olduğun an kurtulurdun; (148) fakat o senden, senin bir kısmını alır, seni tamamiyle yok etmez. (149) Bu mânâda şu şiiri okuyordu:

"Her geçen gün benim ömrümün bir kısmını alıyor, kalbime miras bırakıp hasreti, sonra gidiyor."

Yine şu şiiri okuyordu:

"(Ben törpülenme vaktimde) derileri yanınca (Acıları tükenmesin diye) yeniden meydana gelen cehennemdekiler gibiyim) "150)

Aynı mânâda:

"Ölüp de rabata kavuşan ölmüş sayılmaz, sağ iken ölen, ölmüştür."

Vaktin hükmü altında olan akıllıdır. Eğer vakti sahv (Ayılma) olursa, kıyamı da şerîatle olur; vakti mahv (Silinme, yok olma) olursa ona galebe çalan hakikat hükümleri olur. (151)

M A K A M

Makam, kulun, âdab (Menzillerinden) dan konu elde ettiği şey ile vasıflanmasıdır. Kulun vasıflandığı şey,bir çeşit arama ve sıkıntıya katlanma ile ulaştığı ve onunla vasıflandığı halden ibarettir. (152) Buna göre, herkesin makamı içinde durduğu yerdir ve kendisi için riyazetle meşgul olduğu şeydir. Bunun da şartı, bulunduğu makamın şartlarını yerine getirmeden diğer bir makama yükselmemektir. Çünkü kanaati olmayanın tevekkülü, tevekkülü olmayanın teslimi, aynı şekilde tövbesi olma-

yanın, Tanrı'ya inâbet (Tanrı'ya yönelmesi, dönmesi), vera'ı olmayanın da zühdü doğru olmaz.al—Mukam mımin zammı ile ikamet (Eğleşme,durma) dır. (153).Tıpkı mudhalin idhâl (İçeri sokma),muhracın ihrâc (Dışarı çıkarmak) mânâsına geldiği gibi. Bir kimsenin bir makama konması, ancak Yüce Tanrı'nın onu bu makama yerleştirmesini görmesi ile mümkün olur ki, bu suretle işinin temelini sağlam bir kaideye oturtması temin edilmiş olsun.

Ben Ebû Ali ed—Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Dedi ki, el—Vâsitî, Nisâbur'a geldiği vakit, Ebû Osmân'ın müridlerinden: "Şeyhiniz size ne emrediyor" diye sordu.Onlar da:"Şeyhimiz bize tâate sarılmak ve tâatteki kusurlarımızı görmemizi emr ediyor" dediler. Bunun üzerine o: "Şeyhiniz size mecûsîliğin ta kendisini emr etmiş. Fiillerinizi yaratanı ve yürüteni görmekle bunlardan uzaklaşmayı emretmedi mi?" dedi. el—Vâsitî bu sözle onları yaptıkları tâatten dolayı gururlanmaktan korumayı kasd etti; yoksa kusur işleme duraklarında oturmalarını veya edeplerden birine halel gelmesini câiz görmelerini değil.

HÂL

Mutasavvıflara göre, hâl, kulun bir kasdı, bir çekme (Celb), bir cehit ve gayret sarf etmeksizin elde edilme olmaksızın kalbine gelen sevinç, hüzün, genişleme (Bast), daralma ve sıkılma (Kabz), şevk ve kararsızlık, heybet ve heyecan gibi rûhî hâllere denir.Hâller, Tanrı vergileridir; makamlar ise,kulun cehit ve gayreti ile elde edilmişlerdir. Hâller cömertliğin ta kendisi olan Tanrı'nın eseri, makamlar ise, bol bol cehit ve gayret sarf etmenin eseridir. Makam sahibi, makamına sağlamca yerleşmiştir; hâl sahibi ise, hâlden hâle yükselir.

(154) Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den: "Ârif kimdir?" diye soruldu. O da: "Ârif burada idi, gitti"dedi. Ululardan biri: "Hâller şimşek gibidir. Eğer onlardan birşey kalırsa hâl değil, nefsin sözüdür" dedi. Bâzıları da: "Hâller, isimler gibidir, yani kalbe girer girmez kaybolurlar" dediler ve şu şiiri okudular:

"Eğer çözülüp erimeseydi, hâlin adı hâl olmazdı. Her eriyen şey kaybolur. Nihayet bulacağı sırada gölgeye bak, uzayınca küçülmeye başlar."

Bir zümre de hâllerin kalma ve sürekliliğine işaret edip dediler ki, hâller sürekli olmaz ve birbiri ardı sıra gelmezlerse, levâ'ih ve bevâdih adını alırlar. Levâ'ih ve bevâdih sahibi daha hâllere ulaşmamıştır. Ancak bu sıfat sürekli olursa, hâl adını alır. İşte Ebû Osmân el–Hîrî diyor ki, Yüce Tanrı kırk yıldan beridir beni tiksinti duyacağım bir hâlde bırakmadı. O, bu sözü ile "Rıza"nın sürekliliğine işaret etmektedir. Rıza da hâllerden sayılır. Bu hususta hâllerin kalmasına(Bakasına)işaret edenin dediği doğrudur" demek yerinde olur. Bâzan hâl dedikleri mâna bir kimseye şirb (158) (Hazz) olur, o kimse onun içinde yetişir. Fakat şu hâl sâhibinin öyle hâlleri vardır ki, gelip kalmadan gidicidirler (Tevârıktirler). Gelip geçici hâller (Tevârık) devâmlı olmaz. Önceki hâller gibi devam ettikleri takdirde, bu hâllerden daha yüksek ve hoş bir yere yükselir ve ebedî olarak bu yükselmede devâm ederler.

Ben, Ebû Alî ed–Dakkâk'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun):"Kalbim örtülü, o derecede ki günde yetmiş defa yüce Tanrı'dan mağfiret dilerim" hadîsi hakkında diyordu ki, Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dâima bir hâlden diğerine yükselmekteydi. İçinde bulunduğu bir hâlden daha yükseğine

yükseldiği vakit, çok kere daha önceki hâline bakar ve onu içinde bulunduğu hâle nisbetle perde sayardı.Kendisinin hâlleri dâima artmada idi. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın takdir edilen lûtuflarının sonu yoktur.Mâdem ki Hakkın hakkı yüceliği ve izzetidir, madem ki O'na erişmek gerçekte imkânsızdır, o halde kul dâimî bir yükselme halinde bulunacaktır. (159) Kulun ulaşacağı bir hal ve mâna yoktur; ancak Yüce Tanrı'nın kudretinde (Bu hâl ve mânanın) üstünde bir mâna vardır ki, Tanrı, kulunu o hâl ve mânaya ulaştırabilir. "Ebrârın güzel işleri (Amelleri) mukarrebînin kötülükleridir. (160) sözü bu mânaya hamledilir. Cüneyd'den "Bu sözün mânası nedir?" diye sorulunca, o da cevap olarak şu şiiri okuyordu:

"Tavarık, gözükünce parlayan ışıklardır: Gizliyi açıklar, cem makamından haber verir. (161)

KABZ VE BAST

Kulun,haf ve reca hâlini geçtikten sonra ulaştığı iki hâldir.Kabz ârif için,müptedi müridin havfı değerindedir.Bast, ârif için müptedi müridin recası değerindedir. Kabz ile havf ve bast ile reca arasındaki fark şudur: Havf ancak gelecekte olacak birşeyden olur. Gelecekte olacak olan şey ise, ya sevilen birşeyin kaybolması veya sakıncanın âni hücumundan korkudur. Aynı şekilde reca da, ancak gelecekte güzel birşeyin olacağını ümit etmekle veya bir sakıncanın kaybolmasını ve mürid için tiksinilen birşeyden korunmasını imrenerek gözetlemekle hâsıl olur. Kabz'a gelince, o da,şimdiki zamanda (İçinde bulunulan zamanda) hâsıl olan mâna içinde kullanılır. Bast da aynı şekildedir. Havf ve reca sahibinin kalbi her iki hal (Havf ve reca)de de gelecek zaman ile ilgilidir. Kabz ve bast sahibi ise, mevcut olduğu vakitte (Acil) kendine birdenbire galebe çalan vârid (Ge-

len) ile vaktinin esiridir. Bundan sonra kabz ve bastın sıfatları, hâllerinin ayrılıkları nisbetinde birbirlerinden ayrılır.. Bazı vârid (162) (Gelen) de vardır ki, kabzı icap ettirir, fakat Tanrı tarafından gelen hâlin (Vârid) sahibinde, kendi hâllerine aykırı başka şeylere bir cevaz baki kalır ve o kabz sahibi bu hâlde diğer şeylerle ilgilenebilir; çünkü o adam tam olgunlaşmamıştır. (163) Bazı kabz sahibine vâridinden, başkasına cevazı yoktur (Yâni kendisini sadece kabz ilgilendirir.) Zira o adam kendi vâridi ile kendinden tamamiyle geçmiştir. (164) Nitekim bazıları: "Ben, tamamiyle kapalıyım, kabz hâli ile tutulmuşum" derler, yâni bende başka şeye cevaz yoktur. Aynı şekilde bast hâlinde bulunan bir kimsede bâzan öyle bir bast hâli olur ki, bunun sahibi halka sokulur, eşyanın çoğundan bir irkinti duymaz, içi genişler ve herhangi bir hâl ona tesir etmez, daima bir ferahlık içinde bulunur.

Ben, üstad Ebû Ali ad–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, onlardan (Sûfîlerden) biri Ebû Bakr al–Kahtî'ye geldi.Ebû Bakr al–Kahtî'nin bir oğlu vardı. Arkadaşları ile şakalaşıp eğleniyordu. İçeri giren adamın yolu da bu çocuğa uğradı. Çocuğun akranları ile gevezelik ettiğini görünce içlenip al–Kahtî' ye acıdı ve: "Bu zavallı şeyh, bu oğlanın sıkıntısına nasıl tutulmuş" dedi. Al–Kahtî'nin yanına girince onu,bu olanlardan haberi yokmuş gibi buldu ve hayret etti ve: "Ulu dağların tesir etmediği (Bu) kimseye canım feda olsun" dedi.Bunun üzerine al–Kahtî de: "Biz eşyaya kulluktan ezelde kurtulmuşuz" dedi. Kulun kabzinin en aşağı sebepleri şunlardır: Kulun kalbine kınamayı gerekli kılan veya uslandırmaya haklı olduğunu ima eden vâridin, kalpte zuhur etmesi ile orada mutlaka kabzı hâsıl olur. (165) Bâzan de bazı vâridlerin sebepleri Tanrı'ya yakın olmaya veya Tanrı tarafından bir çeşit lûtuf ile ikbale ve ferahlığa işarettir. Bu sebeple

kalpte bast hâsıl olur. Hulasa her kimsenin kabzı bastı, bastı da kabzı nisbetindedir. Bazan bir kabz olur ki,sebebi, kabz hâlinde bulunanı güç duruma sokar ve kalbinde sıkıntı (Kabz) hisseder, fakat bunun sebebinin ne olduğunu bilmez. Bu hâlde bulunan için çıkar yol, vakit geçinceye kadar boyun eğmektir.Çünkü eğer kabzı uzaklaştırmak için kendini zorlarsa veya kendi ihtiyarı ile kabzin vakti üzerine hücum etmeden önce onu karşılarsa kabzini arttırır. Ayrıca bu onun terbiyesizliğinden de sayılır. Vaktin hükmüne boyun eğilince kabz (Sıkıntı) kısa bir zamanda kaybolur. Çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı: "Kabz ve bast eder" (166) (K., II, 245) buyurmuştur. Bazan bast bilinmez. (167) Bu bast sahibini titretir ve kararsız bir hâle sokar. Sahibi için çıkar yol, sâkin olmak ve edebi gözetmektir. Çünkü bu vakitte kendisi için büyük bir tehlike vardır. O, (Tanrı'nın) gizli bir hilesinden sakınsın. Nitekim, sûfîlerden biri: "Bana bast'tan bir kapı açıldı da bir günah işledim. Bu yüzden makamımı kaybettim"dedi. Bunun için: "Yaygı üzerinde dur ve fazla ferahlılıktan (İnsibat) sakın" demişlerdir. Gerçeği bilen kişiler (Ehl–i tahkik), kabz ve bast hâllerini, kendilerinden Tanrı'ya sığınılan hâllerden sayarlar (168) Çünkü bu ikisi, gerçekte daha yüksek olanlara, kulun kendisini yok edip ölmesine nisbetle yoksulluk ve fakirliktir.

Ben, Ebu Abdirrahmân es–Sulemı'den duydum. O da el–Huseyn b. Yahya'dan,o da Ca'fer b. Muhammed'den,o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, Tanrı'dan korku, beni kabz; ondan reca ise, bast eder.Hakikat beni cem'eder, Hakk ise, beni farka götürür. (169) Hakk beni korku (Havf) ile kabz ettiği vakit, beni benden yok eder; reca ile bast ettiği vakit ise, beni kendime getirir. Hakikatle yok ettiği vakit, beni huzura getirir ve hakkla dağıttı vakit ise, bana başkasını gösterir ve beni kendimden gizler. Bütün bunlarda (Yüce Tanrı)be-

nim tutucum değil, hareket ettiricim; benim munisim değil, ürkütücümdür. Ben (Tanrının yanında) kendi huzurumla varlığımın tadını tadarım. Keşke, o, beni benden alıp bu hâlden faydalandırsaydı ve rahatlandırsaydı.

HEYBET VE ÜNS

Bu ikisi, kabz ve bastın üstündedir. (170) Nitekim, kabz, havftan ve bast ta reca'dan üstündür. Heybet kabzdan daha üstün, üns te basttan daha tamdır. Heybetin hakkı kaybolmadır. (171) Nitekim her korkak kendinden geçer. (172) Korkaklar, kendinden geçme farklarına göre birbirlerinden ayrılırlar. (173) Ünsün hakkı Hakk ile ayılmadır (Sahv) dir. Her ünsiyet peyda eden (Müste'nis) ayıktır. Ayrıca ünsiyet peyda edenler şirbde (Yâni haz ve nasiblerinde) ayrılıkları nisbetinde birbirlerinden ayrılırlar. Bunun için: "Ünsün en aşağı derecesi, üns sahibinin cehenneme atıldığı zaman bile, ünsünün bulanmamasıdır. (174) demişlerdir. Cüneyd (Tanrı rahmet etsin) dedi ki, es–Serî'den duymuştum, diyordu ki kul o dereceye ulaşır ki, yüzüne kılıçla vurulursa, farkına varmaz. Benim kalbimde de böyle olduğuna dair, şüpheden birşey vardı. Nihayet öyle olduğu bana aşikâr oldu.

Ebû Mukâtil al–Akkî'den nakledilmiştir, demiş ki, Şiblî'nin yanına girdim. Cımbızla kirpiğinden kılları yoluyordu. Ona: "Ey efendim! kendi nefsine yaptığın bu iş, benim kalbime işliyor" dedim. Bunun üzerine o: "Yazıklar olsun sana! hakikat bana açıktır. Ona gücüm yetmediği için nefsimi incitiyorum ki, belki elemi hissederim de hakikat benden gizlenir. Benim o hakikate gücüm yetmiyor."(175) dedi.

Heybet ve üns hâlleri büyük iseler de, gerçeği bilenler, kulun değişmesini içine aldıkları için onları eksik

sayarlar. Çünkü temkin ehlinin (176) halleri değişmenin üstündedir, değişmezler ve kendileri de bizzat varlık (Tanrı) ta yok olmuşlardır; onlar için ne heybet, ne üns, ne ilim ve ne de duygu vardır. (177) Ebû Sa'îd al–Harrâz'dan nakledilen şu hikâye meşhurdur: Demiş ki, bir defasında çölde seyahat ediyordum ve şu şiiri okuyordum:

"Çölde dolaşıyorum, hayretimden ben ve benim cinsimden insanların söylediklerinden başka kim olduğumu bilmiyorum."

Bu esnada hâtiften bir ses bana:
"Ey sebepleri varlığının en yükseği gören (178) ve yakın çöl ve insanlarla sevinen! eğer sen gerçekten varlık ehli olsaydın, arştan, kürsiden ve Tanrı'dan başka herşeyden kayıp olurdun. Belki de Tanrı ile ayakta durur, insanları da, cinleri de hatırlamaktan kurtulurdun" dedi. Kul bu hâlden daha yükseğine ancak varlık ile yükselebilir.

TEVÂCÜD, VECD VE VÜCÛD

Tevâcüd, vecde olgunluğu olmayan kimsenin bir çeşit kendi isteği ile vecdi istemesidir. Vecd sahibinin vecdi tam olsa, vâcid olur. Tefâ'ul babı çok defa, var olmayan bir sıfatı gösterir. (179) Nitekim şâir:

"Gözlerim küçük olmadığı hâlde onları küçültürüm. Tek gözlü olmadığım hâlde, tek gözümü kaparım" demiştir.

Sûfîlerden bir takımı: "Kendini zorlamayı tazammun ettiği ve hakikate uzak düştüğü için tevâcüd, sahi- ..ne iyi gelmez ve hakikatten uzaktır" (180), bir kısmı

da: "Tevâcüd bu mânaları bulmayı gözetleyen fakirlere câizdir" dediler. Bunların sözlerinin aslı Peygamber' in (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Ağlayınız ve eğer ağlayamazsanız, ağlar gibi görününüz" hadîsidir. Bu hususta Ebû Muhammed el–Cerîrî'nin (Tanrı rahmet etsin) şu meşhur hikâyesi nakledir: Kendisi demiş ki, Cüneyd'in yanında idim. İbn Masruk ve başkaları da orada idiler. Orada bir de kavvâl (Kaside okuyucu) vardı, okumaya başladı. İbn Masruk ve diğerleri ayağa kalktılar. Cüneyd oturuyordu. Cüneyd'e: "Ey efendim! sema için bir arzun yok mu?" diye sordum. Cüneyd de: "Ve görürsün dağları da yerlerinde duruyor sanırsın, halbuki onlar bulut gibi geçip gider." (K., XXVI, 88) diye cevap verdi. Sonra da: "Ey Ebû Muhammed! sema için bir arzun yok mu?" diye sordu. Ben de: "Ey efendim! sema yapılan ve içinde kendisinden saygı sebebiyle utanılan bir kişi bulunan bir yerde olduğum vakit, vecdimi nefsime haram ederim, yalnız kaldığım vakit de ona (Vecdime) izin veririm ve özenti ile vecd celb ederim" dedim. O bu hikâyede tevâcüdü açık bir şekilde ifade etti, Cüneyd de onun aleyhinde bulunmadı ve kubal etti.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, Tanrı, Ebû Muhammed'in vaktini sem'a'da ulular saygı gösterip sema etmemek için gözettiği edebinin uğurları sâyesinde korudu. Hattâ o: "Nefsimi vecdden mahrum ettim, yalnız kalınca onu serbest bıraktım ve tevacüd gösterdim" dedi. Zira vakit ve onun galebe çalması geçtikten sonra vecdi istediğin zaman serbest bırakamazsın. Fakat Ebû Muhammed el–Cerîrî ululara saygı göstermede doğru olduğu için vecdini yalnızken serbest bırakıncaya kadar, Tanrı ona vaktini korudu. Tevâcüd, zikredildiği gibi vecdin başlangıcıdır. Vecd ondan sonra gelir.

Vecd bir kasıt ve zorlama olmaksızın, kalbine rastla

yan ve sana gelen hâlden ibarettir. Bundan dolayı ulular: "Vecd tesadüfün, bulunmuşlar (Mevâcîd) ise, virdlerin meyvalarıdır. (181) dediler. Kim vazifelerini (İbadetlerini) arttırır ise, kendi hakkındaki Tanrı'nın ihsanlarını arttırmış olur.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, vâridat virdler vasıtasiyle elde edildiği için,kimin dışında virdi yoksa içinde vâridi de yoktur. (182) Içinde sahibinin tekellüf ve özentisinden birşey bulunan vecd, vecd değildir. Kul dış amellerinde zahmete katlansa, kalbinde ibadetlerinin tatlılığını gerekli kıldığı gibi, iç hükümlerinden cehit ve gayret ile elde ettiği şey de onun vecdini gerektirir. (183) Tatlılıklar amellerin meyvaları,vecdler ise,cehit ve gayretin neticeleridir. (184). Bulma (Vucûd) ise, vecd hâlini aştıktan sonra hâsıl olur. Hakk'ı bulma ancak beşerî vasıfların sönmesinden sonra mümkün olur. Çünkü hakikat sultanının gözükmesi yanında beşerî sıfatların bakası yoktur. (185) Ebu'l–Huseyn en–Nûrî' nin: "Yirmi senedenberidir, bulma ve kaybetme arasındayım. Rabbimi bulduğum zaman kalbimi, kalbimi bulduğum (Yâni kendime geldiğim) zaman da Rabbimi kaybederim" sözü, Cüneyd'in: "Tevhîd ilmi, vücuduna, vücudu da ilmine aykırıdır" sözünün mânasıdır. Bu mânada ayrıca şu şiiri söylemişlerdir:

"Cömertliğim, şuhûddan bana gözüken şey ile varlıktan (Vücuddan) kaybolmamdır."

Tevâcüd başlangıç, vücud ise, sondur. Vecd de, başlangıç ile son arasında vasıta (Büyük inci) dır.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, tevâcüd,kulun istiabını,vecd kulun (Aradığında) istiğrakını,vücud ise, kulun (Tanrı'nın zâtında) yok olmasını (İstihlâkini) gerekli kılar.Kul tıpkı önce denizi gören

sonra gemiye binen ve arkasından da boğulan insan gibidir. Bu hâlin sırası (186) şöyledir: Önce niyyet (Kasd)ler, sonra gelme (Vurud), sonra görme (Şuhûd), sonra bulma (Vucûd), sonra da sönme, dinme (Humûd) dir. Dinme, bulma miktarınca olur. Bulanın (Vücud sahibi) ayılma (Sahv) ve yok olma (Mahv) sı vardır. Onun ayılması, Hakk ile bekası, mahvı ise, Hakk ile yok olmasıdır. Bu ikisi, birbiri ardından daima gelir. Hakk ile ayılma galebe çaldığı vakit, kul Hakk ile hamle yapar ve O'nunla konuşur. Nitekim Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) (Bir) hadîs–i kutsîsinde: "Benimle duyar, benimle görür" (187) buyurmuştur.

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan duymuş. Mansûr b. Abdillâh diyormuş ki, bir adam eş–Şiblî'nin meclisine (Vaz halkasına) gelip, ondan: "Vücud (Bulma) un sağlamlık izleri vâcidlere (Vecd sahiplerine) belli olur mu?" diye sordu. O da: "Evet, o, bir nurdur. Bu nur kuvvetle istek ateşine yakın bir şekilde parlar ve onun izleri bedenler üzerinde ışıldar, (187) tıpkı İbn el–Mu' tez'in şu şiirinde dediği gibi:

"Kâse, onların ibriklerinden su yağdırdığı için, altından kadehin dibinde inci hâsıl oldu.

(Meclis halkı) Tanrı'yı her türlü kusurdan arı duru kılarak, üzümden bir ateş içinde sudan bir nurun bulunması işine şaştılar.

"O, Ad kavminin İrem'den tevarüs ettiği bir usare ve Kisrâ'nın atalarından kalan hazinesidir. (189)"

Ebû Bekr ed–Dukkî'ye: "Cehm ed–Dukkî semada sıçrarken bir ağacı tutup kökünden çıkardı" diye anlattılar. Ebû Bekr ed–Dukkî ile Cehm ed–Dukkî bir davette biraraya geldiler. Ebû Bekr ed–Dukkî'nin gözleri kapalı idi. (190) Cehm ed–Dukkî heyecan içinde dön-

meye koyuldu. Ebû Bekr ed–Dukkî: "Bana yaklaşırsa onu gösterin" dedi. Kendisi zayıf bir insandı. Cehm ed–Dukkî önünden geçip ona yaklaşınca orada bulunanlar "İşte budur" dediler. Bunun üzerine Ebû Bekr ed–Dukkî Cehm'in baldırından yakalayıp alıkoydu, Cehm kımıldayamadı ve: "Ey Şeyh! tövbe, tövbe" dedi. Ebû Bekr ed–Dukkî onu serbest bıraktı. Üstad İmam Kuşeyrî (Tanrı cemalini sürekli kılsın) dedi ki, Cehm'in sıçraması ve Ebû Bekr ed–Dukkî'nin de onun baldırını tutması Hak ile idi. Cehm, Ebû Bekr ed–Dukkî'nin hâlinin kendi hâlinden daha üstün olduğunu öğrenince, insafa gelip ona teslim oldu. Aynı şekilde kim Hak ile olursa, hiçbir şey ona güç gelmez. Fakat kendisine mahv galip gelende ne ilim, ne akıl, ne anlama ve ne de duygu kalır.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum,kendi isnadı (191) ile anlatıp diyordu ki, Ebû Ukkâl el–Mağribî Mekke'de dört yıl kaldı. Ölünceye kadar yiyip içmedi. Fakirlerden biri yanına gelip selâm verdi. Ebû Ukkâl de onun selâmını aldı.Yanına gelen adam: "Filânım" dedi. Ebû Ukkâl:"Sen filân mısın? nicesin ve halin nasıl, keyfin iyi midir?" dedi ve o anda hâlinden kayboldu (Yani kendinden geçti). Yanına gelen adam dedi ki, kendisine ikinci defa selâm verdim, o da benim selâmımı aldı, (Fakat) o sanki beni hiç görmemiş idi. Ben yine: "Filânım" dedim. O da: "Sen filân mısın, nicesin, sen ve hâlin nasıl, keyfin iyi mi?" dedi, ve sanki beni hiç görmemiş gibi yine kendisinden geçti. Bir defa daha böyle yaptım ve bu adamın gaib olduğunu (Yani kendinde olmadığını) öğrendim. Onu kendi haline bırakıp yanından ayrıldım.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da, Ömer b. Muhammed b. Ahmed'den, o da Ebû Abdillâh et–Turugandının karısından duymuş. Bu kadın demiş ki, kıtlık olup, insanlar açlıktan öldükleri sırada, Abu Abdillâh et–Turûgandî eve girdi ve "İki ölçek kadar

buğday bulunsun ha" deyip aklını kaçırdı. Yalnız namaz vakitleri kendine gelir, farzı kılar ve tekrar eski hâlini alırdı. Ölünceye kadar bu hâli geçmedi. Bu hikâye, bu adamın hakikat hükümlerinin galebe çaldığı sırada, şeriat adâbının korunmuş olduğuna delâlet eder. Bu, hakikat ehlinin sıfatıdır. (192) Sonra kendisini unutmasının sebebi de, müslümanlara şefkatinden ötürü idi. Bu, onun kendi hâlinde gerçekleşmesinin en kuvvetli alâmetidir.

CEM VE FARK

Cem ve tefrika sözü, sûfîlerin sözleri arasında çok geçer. Üstad Ebû Ali ed–Dakkak diyordu ki, fark, sana nisbet edilen, cem de senden zorla alınan hâldir. Onun bu sözünün mânası şudur: Kulun, kulluğunu yerine getirmekten elde ettiği ve beşerî hâllere yaraşan şey fark ve Hak tarafından mânaların yaratılmasından, lûtuf ve ihsanda bulunulmasından olan şey de cem'dir. Bu da cem'de ve farkta, onların (Sûfîlerin) en aşağı hâlleridir. Çünkü bu hâl, amelleri görmekte bulunur. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı kime kendi fiillerini taet ve muhalefetlerinden gösterirse, o kimse kulluk eden (Âbid) ile kulluk edilen (Mâbûd) arasındaki tefrika vasfı ile kuldur. Kime Tanrı, nefsinin fiillerinden verdiği şeyi gösterirse, o kimse abddır. Şâhid cem ile böyle olunca, kulun indinde halkın hâllerini ispat etmek tefrikadandır ve Hakk'ın hallerini ispat etmek cem niteliğindendir. (193) Kul için cem ve tefrika gereklidir. Çünkü tefrikası olmayanın kulluğu, cem'i bulunmayanın da mârifeti yoktur. "Ancak sana ibadet ederiz" (K., I, 5) âyeti ise, cem'e işarettir. (194) Kul her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'ya hâl dili ile hitab ettiği vakit, ya birşey isteyici, ya dua edici, ya övücü, ya şükredici, ya günahından dolayı özür dileyici, ya da yalva-

rıcı olarak tefrikada kalmış olur. (195) Kul sırrı ile,kendisi ile Mevlâsına münâcaatta bulunduğu şeye kulak verip, kalbi ile duysa,münâcaat ettiği hâlde,kendisi ile Mevlâsına nida ettiği şey ile rabbine hitab ederse, yahut mânasını tarif etse veya kalbine gösterse, cem şahidi iledir (Yâni o adama cem ehli denir.)

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, bir kavval, üstada Ebû Sahl es–Sa'lûkî'nin (Tanrı rahmet etsin) huzurunda:

"Ben sevinç ve eğlencemi sana verdim."

şiirini söyledi. Ebu'l–Kasım en–Nasrâbâdî de orada idi.Ebû Sehl: "Cehaletin ta'sı fethiledir" dedi."Ebu'l–Kasım en Nasrâbâdî'de: "Belki zamme iledir" dedi. Bunun üzerine Ebû Sehl: "Cem'in aynı daha tam değil midir?"(196)diye sordu ve Nasrâbâdî sustu.Ben bu şekilde Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. Bunun mânası şudur: Kim "Cehalet" kelimesinin ta'sını zamme ile okursa, kendi nefsinin hâlinden haber vermiş olur ve bunun sanki kendisinden olduğunu söyler. Kul, eğer "Cehalet" kelimesinin ta'sını fetha ile okursa, sanki bunun kendi çabası ile meydana geldiğinden arınıp, Tanrı'sına hitab ederek: "Tanrım, beni bununla özellendiren sensin. Bu, benim cehit ve gayretimle olmamıştır" demiş olur. Bu iki şekil okunuşun ilkinde iddia tehlikesi vardır. (197) İkincisi ise, kuvvetten arınmayı ve Tanrı'nın ihsan ve kudretini kabul etmek vasfını taşır."Ben kendi cehtimle sana ibadet ederim"diyenle "Lûtuf ve faziletinle sana şahadet ve ibadet ederim" diyen arasında çok fark vardır.

CEM'ÜL–CEM'

Bu, cem'in üstünde bir makamdır. Gerek cem'–de,

gerek cem'ül–cem'de insanlar, hâllerinin ve derecelerinin ayrılığı nisbetinde muhtelif olur. Bu kimsenin nefsini ve halkı ispat etmesi (Bunların varlığını tanıması) ve fakat bütün bunların Hak ile kaim olduklarını görmesi cem'dir. Halkı görmekten alıkonulması, kendi nefsinden koparılıp uzaklaştırılması ve hakikat sultanından (Tanrı'dan) gözüküp kendisini kaplayandan başka herşeyi duymaktan tamamiyle mahrum edilmesi ise, cem'ü'l–cem'dir. (198) Böyle olunca, tefrika başkalarını Tanrı ile görmek; cem'ü'l–cem' ise, tamamiyle yok olmakla hakikatlerin üstün geldiği sırada, azîz ve celîl olan Tanrı'dan başka şeyi duymak ve idrak etmekten fâni olmaktır. Bu cem'ü'l–cem' mertebesinden sonra değerli bir hâl daha vardır ki, bu hâle sûfîler ikinci fark derler. Bu hâl de kulun farzları yerine getireceği zamanlarda ayıltılmalıdır. (199) Bu da kulun, farzları vaktinde eda etmesi içindir. O hâlde kul, kul ile kula değil Tanrı ile Tanrı'ya döner ve bu hâlde kendi nefsinin her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın tasarrufunda olduğunu düşünür, Tanrı'nın kudreti ile zât ve aynının yaratıcısı ve Tanrı'nın ilim ve iradesi ile fiil ve hâllerini yürüten olduğunu görür. Sûfîlerden bazıları, cem ve fark sözü ile Tanrı'nın bütün yaratıkları üzerindeki tasarrufunu kast ettiler. Tanrı, zâtlarının yaratıcısı ve sıfatlarının yürütücüsü olmak hasebiyle, herkesi kendi taklip ve tasarrufunda birleştirdi. Sonra Tanrı onları çeşit çeşit yaratmakta birbirinden ayırdı. Bir bölüğüne saadet verdi, bir bölüğünü uzaklaştırdı, bir bölüğüne bedbaht etti,bir bölüğüne doğru yolu gösterdi, bir bölüğünü sapıttı ve kör etti,bir bölüğünü kendinden perdeledi, bir bölüğünü kendine doğru çekti, bir bölüğüne vuslatı ile dostluk gösterdi, bir bölüğüne tevfiki ile ikramda bulundu, bir bölüğünü kendi hakikatini isterlerken yok etti, bir bölüğünü ayılttı, bir bölüğünü mahv etti, bir bölüğünü kendine yaklaştırdı, bir bö-

lüğünü ortadan kaldırdı, bir bölüğünü yakına getirdi,bir bölüğünü huzura getirdi, sonra içirip sarhoş etti.Bir bölüğünü talihsiz edip düşürdü, sonra uzaklaştırıp göçürttü.O'nun yaptıkları saymakla tükenmez, anlatmakla ve anmakla bitmez.Cem' ve tefrikaya dair Cüneyd'e şu şiiri okudular:

"Kalbimde gerçek olarak seni bildim. Dilim sana dua ve niyazda bulundu. Böyle olunca biz bir mâna için birleştik, bir mâna için ayrıldık.

"Senin yücelik ve ululuğun, gözümün ucu ile bakmaktan seni kaybetti ise de, vecd seni bana bağırsağımdan, ciğerimden, böğrümden daha yakın etti. (200)"

Ve:

"Tanrı'nın âzameti zuhur edince kaybolurum. Hiç gelmemiş gibi tekrar hâle dönerim, Hak ile olurum (Cem' ve tefrika). Tek tekrar tevasul olur ve mesna'l–aded). (201)

FENA VE BEKA

Sûfîler, fena sözü ile yerinen sıfatların düşmesini, beka ile de kendisi ile övünülen sıfatların kalmasını kasd ederler. Kulda, bu iki kısımdan mutlaka biri bulunur ve yine malûmdur ki, bunlardan biri bulunmazsa, mutlaka öteki bulunur. Yerinen sıfatlardan fâni olan kişide,övünülen sıfatlar meydana çıkar. Yerinen sıfatlar kendisine galebe çalan kimsede ise, övünülen sıfatlar kaybolur.Bil ki, kulun kendisiyle vasıflandığı şey, fiiller, huylar ve hâllerdir. Fiilleri, kendi isteği altında bulunan tasarrufları, ahlâkî (Huyları) ise, içinde bulunduğu cibilletidir. (Yani yaratılışının icabıdır) Her ne kadar böyle ise de, âdeta sarılmak ile tedavi ve terbiye etmek suretiyle de-

ğişir. (202) Hâller ise, kul üzerine ilk olarak gelir, fakat onların sâflığı, amellerin temizliğinden sonradır. Bu bakımdan huylara (Ahlâka) benzerler; zira kul kalbi ile çalışıp ahlâkı elde eder ve hiddetini, kıskançlığını ve bunlar gibi kötü taraflarını kendinden uzaklaştırırsa, Tanrı da o kulun huylarını beğenmek ile onu hoşnut eder.. Aynı şekilde kul, kendi amellerini kendi gücünü harcamakla temizlemeye çalışırsa, Tanrı da onun hâllerini tamamiyle vermek suretiyle onu memnun eder.Kim şeriat dili ile yerinen fiillerini terk ederse (203), onun için şehvetlerinden fâni oldu denilir. Şehvetlerinden fâni olunca, niyyeti ve ibadetteki samimiyeti ile baki olur. Kim kalbi ile dünyaya sırtını çevirdi ise, onun için dünyayı istemekten fâni oldu denir; dünyayı istemekten fâni olunca da doğruluğu (204) ile baki kalır. Kim kötü huylarından kurtulursa, kalbinden kıskanmayı, bir kimseye karşı kin beslemeyi, cimriliği ve hırsı, kibir ve hiddeti ve kalbin ruunetinden bu gibilerini kovsa, o kimse için kötü huylardan fâni oldu denir; kötü huyundan fâni olunca da fütüvvet ve doğruluk ile kalır. Kim, hükümlerin tasarruflarında (205) kudretin akışını görürse, onun için halktan gelen hâdiseleri hesaba katmaktan fâni oldu denir. Başkalarından gelen tesirleri düşünüp kurmaktan (206) fâni olunca da, Hakk'ın sıfatları ile baki olur. Başkalarından ne bir ayn, ne bir iz, ne bir çizgi ve ne de bir artık göremeyecek kadar hakikat sultanının, kendisini kapladığı (Kendisine tecelli ettiği) kimse için halktan fâni, Hak ile baki oldu denilir.Kulun yerinen fiillerinden ve aşağılık hâllerinden fena bulması, hâl ve fiillerin yok olması (Onlardan kurtulması) ile olur. Kendi nefsinden ve halktan fâni olması, halkı ve nefsini duymasının kaybolması ile mümkündür. Nefsinden ve halktan fâni oldu denildiği zaman nefsi de, halk ta mevcuddur, fakat ne halktan ve ne de nefsinden haberi vardır ve onları hiç duymaz. Halbuki

nefsi de halkta mevcuddur, fakat kendi nefsinden ve halktan habersizdir, kendi nefsini ve halkı duymaz da. Sen, bazan, birinin, saltanat sahibinin ve sayılan bir kişinin yanına girdiğini görürsün. Bu adam, korkudan kendini ve meclis halkını ve hattâ sayılan kişiyi unutur. Dışarı çıktığı zaman, kendisinden: "O ulu kişinin yanında meclisin ileri gelenlerinden kim vardı? Ve o ulu kişinin hâli ve şekli ne idi?" diye sorulsa, hiçbir şey bildiremez. Nitekim yüce Tanrı: "Onlar (Kadınlar)Yusuf'u görür görmez, kendisini büyük bir varlık olarak tanıdılar. (Şaşkınlıklarından) ellerini kestiler" (K., XII, 31). Bu kadınlar insanların en zayıfı oldukları hâlde, Yusuf'u gördüklerinde , o insanken: "Bu insan değildir" ve melek değilken: "Bu melektir" dediler. Bu nihayet bir yaratığın, bir yaratıkla karşılaştığı sırada kendinden geçmesidir, ya her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'yı görmekle açılan kimseye ne dersin? Eğer o, kendi ve kendi cinsinden olanların farkına varmazsa bunda şaşılacak ne vardır? Cehaletinden fâni olan ilmi ile baki olur, şehvetinden fâni olan inabetiyle, dünya isteğinden fâni olan zühdü, arzusundan fâni olan Hakk'ın iradeti ile baki olur. Bu kimse bütün sıfatlarında böylecedir. Kul yukarıda zikredilen şeylerle kendi nefsinden fâni olunca fenâsından fâni olduğunu görmeyi de aşar.(207) Nitekim bu hâle işaret için, onlardan biri şu şiiri söylemiştir:

"Aşıklardan bir cemaat, insanların hiç bulunmadığı bir yerde hayrette kaldı. Bir cemaat de (Hakkın aşk ve sevgisinin) meydanında şaşkına döndü. Bunlar yok edildiler, sonra yine yok edildiler, sonra yine yok edildiler. Sonra da rablerine yaklaşmakta ibka olundular (Bırakıldılar)"

İlk fenâ (Yok olma), kulun, kendi nefis ve sıfatları-

dan fenasiyle Hakkın sıfatları ile kalmasıdır. İkincisi kulun Hakk'ı görmesiyle, Hakkın sıfatlarından da fenâ bulmasıdır. Üçüncüsü Hakk'ı görmekten de fena bulup Hakk'ın varlığı içinde yok olmasıdır. (208)

GAYBET VE HUZUR

Gaybet, kalbin, içine gelen (Vârid) şey sebebiyle hiss uğraştığı için, halkın hâllerinden cereyan edeni bilmesinden kaybolmasıdır. (209) Sonra sevabı düşünmekten veya cezayı hatırlamaktan bir vârid sebebiyle kendi nefsini ve başkasını duymaktan kaybolmasıdır. (210) Nitekim rivayet edilir ki er–Rebî b. Haysem,İbn Mes'ud'a (Tanrı ondan râzı olsun) gidiyordu. Bir demirci dükkânından geçti. Potada kızgın bir demir gördü ve bayıldı. Ertesi güne kadar ayılmadı. Ayılınca kendisinden bunun sebebi soruldu. O da: "Cehennem halkının Cehennemdeki hâlini düşündüm" dedi. İşte bu hâl, gaybet derecesini aşıp bayılma (Gaşyet) hâline gelmedir. Ali b. Huseyn'den rivayet edilmiştir ki, secdede bulunduğu sırada evine ateş düştüğü hâlde namazdan vazgeçmedi. Kendisinden niçin namazdan vaz geçmediği sorulunca, O: "Cehennem ateşi beni bu âteşi düşünmekten alı koydu" dedi. Çok defa kulun, kendini ve başkasını hissetmekten ve bilmekten gaybeti, yüce ve arı duru olan Tanrı tarafından kendisine açıklanan bir mânâ ile olur. Bundan sonra sûfîler hâlleri nisbetinde biribirlerinden ayrılırlar. Nitekim Ebû Hafs en–Nisâburî el–Haddâd'ın sulûkünün başlangıcında sanatını terk edişinin sebebine dair şu hikâye meşhurdur: Ebû Hafs dükkânında bulunduğu sırada, bir Kur'ân okuyucu, Kur'ân'dan bir âyet okudu. Ebû Hafs'in kalbine bir vecd geldi. Şuurunu kaybedip elini âteşe soktu ve ateşten kızgın demiri çıkardı. Çırağı bunu görüp: "Ey usta! bu ne hâldir?" dedi.Bunun üzerine Ebû Hafs,gözüken

keramete baktı ve sanatını terk edip, dükkânından ayrıldı.(211) Cüneyd oturmuştu ve karısı da yanında idi. Şiblî, yanına girdi. Cüneyd'in karısı örtünmek istedi. Bunun üzerine Cüneyd ona: "Şiblî'nin senden haberi yoktur, otur" dedi. Cüneyd Şiblî ağlayıncaya kadar daima konuştu. Şiblî ağlamaya başlayınca, karısına "Örtün (Yani kaç), çünkü Şibî gaybetinden ayrıldı" dedi.

Ben, Nisâbur (Veya Nesâ)'da müezzin olan Ebû Nasr el–Müezzin'den duydum. Bu zat temiz ve dini bütün bir kişi idi. Dedi ki: Nisâbur'da orada bulundukça Ebû Ali ed–Dakkak'ın meclisinde Kur'an okuyordum. Kendisi hacdan çok bahsediyordu. Sözleri kalbime tesir etti. Dükkânımı ve sanatımı bırakıp o yıl hacca hareket ettim. Ebû Ali ed–Dakkak da (Tanrı rahmet etsin) o yıl hacca hareket etti. Nisâbur'da iken ona hizmette bulunuyor ve meclisinde Kur'ân okumaya devam ediyordum. Bir gün çölde taharetlendi ve elinde bulunan testiyi unuttu. Testiyi ben aldım ve durak yerine dönünce onu yanına koydum. Bana: "Bunu getirdiğin için Tanrı seni iyilikle mükâfatlandırsın" dedi. Sonra da bana sanki hiç görmediği bir adam gibi baktı ve: "Seni ilk defa görmüşüm, sen kimsin?" dedi. Ben de: "Tanrı'ya sığınırım! Ben nice müddet senin meclisinde bulundum ve senin yüzünden yerimden ve malımdan ayrıldım ve ne kadar zamandır da seninle birlikte çölü kat ediyorum. Şimdi de seni ilk defa gördüm diyorsun" dedim.

Huzura gelince, huzur Hak ile hazır olmadır. Şöyle ki, kul halktan kaybolunca Hak ile hâzır olur. Hak ile hâzır olması, Hakk'ı anmanın kalbini kaplaması dolayısiyle Hak ile hazır gibi olması manâsındadır ve kul kendini yüce rabbinin huzurunda hisseder. Onun Hak ile huzuru, halktan kaybolması, Hakk'ı anmanın kalbini kaplaması dolayısiyle Hak ile hazır gibi olması

mânasındadır ve kul kendini yüce rabbinin huzurunda hisseder. Onun Hak ile huzuru, halktan kaybolması nisbetindedir. Eğer o, halktan tamamiyle kaydolursa, Hakk ile huzuru da o nisbette tam olur. "Filân hazırdır ve ondan habersiz değildir ve onu daima anmayı ihmal etmez" demektir. Sonra huzur sâhibi kul, huzurundaki derecesi nisbetinde Yüce Tanrı'nın kendisine mahsus kıldığı manâların keşfine mazhar olur. Bazan kulun, kendi nefsi ve halkın hâllerini his ve idrâk etmeye dönmesini de huzur kelimesi ile ifade edip, kul hâzır oldu denir. Bu manâda huzur, onun halk ile hâzır olmasıdır. Bundan önceki mânâda ise, onun Hakk ile hâzır olmasıdır. Huzur ehlinin gaybetteki hâlleri de birbirinden farklıdır. Bazıları vardır ki, gaybeti uzamaz, bazıları da vardır ki, gaybeti devam eder. (212) Nitekim nakledilir ki, Zu'n–Nûni'l–Mısrî, arkadaşlarından birini, Ebû Yezîd'in hâlini ve sıfatlarını öğrenip anlatması için Ebû Yezîd'e gönderdi. Adam Bistam'a gelince, Ebû Yazîd'in evini sordu ve içeri girdi. Ebû Yezîd ona: "Ebû Yezîd kimdir ve nerededir? Ben de onu arıyorum" dedi.Bunun üzerine adam Ebû Yezîd'in yanından çıkıp: "Bu, delinin biridir" dedi ve Zu'n–Nûni'l–Mısrî'ye döndü ve gördüğünü anlattı. Bunun üzerine Zu'n–Nûn ağladı ve: "Kardeşim Ebû Yezîd (Tanrı'ya) gidenlerle birlikte yüce Tanrı'ya gitti (213)"dedi.

AYILMA (SAHV) VE SARHOŞ OLMA (SAKR)

Sahv (Ayılma), gaybetten sonra duymaya ve idrâke kavuşmadır. Sekr ise, kuvvetli bir vârid ile kaybolmadır (Kendinden geçmedir) (214) Sekr bir bakıma gaybetten fazladır. Zira sekr sahibi, bazan sarhoşluğunda kendinden tamamen alınmadığı vakit, bast halinde bu-

lunur ve bazan da sekr hâlinde kalbinden eşyanın hazır bulunması düşüncesi düşer. Bu, vâridin, kendisini tamamiyle kendisinden almadığı kimsenin (Mütesâkir) hâlidir. Böyle bir kimseye eşyayı ihsas ve idrak için cevaz vardır. Bâzan da kulun sekri gaybeti aşacak kadar kuvvetli olur. Bâzan sekri kuvvetlendiği vakit, sekr sahibinin gaybeti, gaybet sahibinin hâlinden daha şiddetli olur. Çok defa gaybet sahibinin hâli, eğer sekrinde tam olmadığı hâlde mütesâkir (215) olursa, gaybette sekr sahibinden daha tam olur. Bâzan da gaybet havf ve recanın gerektirdiği bir nevi korku (rahbet) ve isteğin (Rağbetin) gerektirdiği şeyin kalblerine galebe çalması ile âbidler (İbadet edenler) ve mübtediler için olur (216) Sekr ise, yalnız vecd sahiblerinde olur. Kul, cemal sıfatı ile açıldığı vakit (217) kendinde sekr hâsıl olur, ruhunu sevinç ve kalbini de aşk kaplar. Bu mânâda şu şiiri söylemişlerdir:

"Senin ayılman benim sözümden ise, bu vaslın ta kendisidir. Senin sarhoşluğun, benim göz ucu ile bakmamdan ise içmek sana helâldir.

"Ne onun sakisi usandı, ne de içeni. Onun güzelliğinin şarabı aklı sarhoş eder.

"Halk kadehin dönmesinden, ben ise, kadehi döndürenden ötürü sarhoşum.

"Benim iki sarhoşluğum var. Halbuki arkadaşlarımın sarhoşluğu birdir. Beni onlardan ayıran da budur.

"Benim, biri yârin aşk ve sevgisinin, diğeri de vuslatının olmak üzere iki sorhoşluğum vardır. Böyle olunca ne vakit ayılma olur?"

Bil ki, ayılma (Sahv), sarhoş olma (Sekr) nisbetindedir. Sarhoşluğu Hak ile olanın ayılması da Hak ile, sarhoşluğu nefis hazzı ile karışık olanın, ayılması da nefis hazzı ile birlikte bulunur. Ayılmasında haklı ve samimî

olan, sarhoşluğu hâlinde de korunmuş olur. (218) Sarhoş olma ve ayılma hâlinde bulunanlar daima tefrika tarafına giderler. Hakikat sultanından bir alâmet belirdiği (Yâni Tanrı tecelli ettiği) vakit, kulun sıfatı mağlup ve yok olur. Bu mânada şu şiiri söylemişlerdir:

"Sabah Şarap yıldızı (Testisi) ile gözükünce sarhoş ve ayık eşit olur."

Yüce Tanrı: "Rabbi, dağa tecelli edince, dağı yerle bir etti ve Musa bayılıp yere yığıldı" (K., VII, 143) buyurdu. Musa, Peygamberliğine rağmen bayılıp yere yığıldı ve sağlamlık ve kuvvetine rağmen de dağ parçalanıp yerle bir oldu. Kul sarhoşluğu hâlinde hâl şâhidi ile, ayılmasında ise, ilim (Bilme) şâhidi iledir. (219) Şu kadar var ki, ayılmasında kendi tasarruf ile korunmuş olduğu hâlde,sekrinde kendisi sıkıntıya katlanmaksızın korunmuştur. Ayılma ve sarhoş olma zevk ve şerbden sonra gelir.

ZEVK VE ŞERB

Zevk ve şerb de onların (Sûfîlerin) dillerinde dolaşan sözlerdendir. Onlar bu ikisi ile, tecelli meyvalarını, keşif neticelerini ve vâridattan âni gelenleri ifade ederler. Bunların ilki, zevk (Tadmak), ikincisi şerb (İçmek), üçüncüsü ise reyy (Kanmak) tır. (220) Amellerinin saflığı, onlara mânaları tadmayı (Zevki), makamların hakkını vermeleri içmeyi (Şerbi), vuslatlarının devamı ise, "Reyyi" gerektirir. Zevk sahibi mütesakir (Cehid ve gayreti ile sarhoş) şerb sahibi sarhoş, reyy sahibi ise, ayıktır. Tanrı sevgisi kuvvetli olanın içmesi de daimî olur. Bu sıfat, onda daimî olursa, içme onda bir sarhoşluk miras bırakmaz ve o, Hakk ile ayık olur ve her hazdan fâni olup, üzerine gelen birşeye aldırmaz ve içinde

bulunduğu hâlden dönmez (221) İçi (Sırrı) temiz olanın şerbi bulunmaz ve gıdası şerb olan, şerbin yokluğuna dayanmaz ve onsuz kalmaz. Bu mânada şu şiiri söylediler:

"Kadeh aramızda süt annemizdir. Ondan tadmazsak yaşamayız.
"Rabbimi anıyorum (Hatırlıyorum) diyene şaştım. Ben unutur muyum ki, unuttuğumu hatırlayayım?
"Sevgiyi kadeh kadeh devirdim. Ne şarap tükendi ve ne de ben ona kandım."

Derler ki, Yahya b. Mu'âz, Ebû Yezîd el–Bistâmi'ye yazdı ki, burada biri vardır, aşktan bir kadeh içti, sonra bir daha susamadı.Bunun üzerine Ebû Yezîd de: "Senin halinin zayıflığına şaştım. Burada biri vardır ki kâinatın denizlerini bir yudumda içtiği hâlde, yine de ağzını açıp, fazlasını istemektedir" dedi. Bil ki yakınlık kadehleri, gaybdan sunulur ve bunlar, ancak âzad edilmiş sır sahibleri ve eşyanın kulluğundan kurtulmuş hür ruhlar önünde döner. (222)

MAHV VE İSBÂT

Mahv (Yok olma), alışılan (Mutad) sıfatların kaldırılması, isbât ise, kulluk hükümlerinin yerleştirilmesidir. Kim yerilen hasletleri hâllerinden uzaklaştırdı, onun yerine beğenilen fiil ve hâlleri getirdi ise, onda mahv ve isbât vardır.

Ben, üstad Ebû Ali ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum, diyordu ki, ululardan biri, birisine:"Neyi mahv, neyi isbât ediyorsun?" diye sordu. Adam sustu. Bunun üzerine bu ulu kişi: "Vaktin mahv ve isbât olduğunu bilmez misin? Kimin mahv ve isbâtı yoksa,o muattal ve ihmal edilmiştir." (223) dedi. Mahv üç kıs-

ma ayrılır: Görünürlerden (Bedenlerden) günahın mahvı, görünmezlerden (Kalplerden) gafletin mahvı, sırlardan illetin (Yâni Tanrı'dan başka şeyle meşgul olmanın) mahvı. Bedenlerden günahın mahvında, amelleri isbât, (Kalplerden) gafletin mahvında, makamların hakkını vermek, sırlardan illetin mahvında ise, vuslat vardır. (224) Bu, ibadete şartlanmış olan mahv ve isbâttır. (225) Fakat aslında her ikisi de Tanrı 'nın kudretinden meydana gelmişlerdir. Mahv, Tanrı'nın kulundan gizlediği, isbât ise, kulunda yaratıp gösterdiği şeyden ibarettir. Bu sebeple mahv ve isbât (Tanrının) iradesi ile sınırlandırılmıştır.Nitekim yüce Tanrı:"Dilediğini (Kendi kitabından) siler (Mahveder), dilediğini yazıp meydana çıkarır (İsbat eder)" (K., XIII, 39) buyurmuştur. Bu âyete: "Tanrı âriflerin kalplerinden kendisinden başkasının zikrini siler, müridlerin dillerine kendi zikrini yerleştirir" şeklinde mâna verilmiştir. Herkes için Tanrı' nın silmesi vardır ve isbâtı da o kimsenin hâline uygun şekildedir. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, kim kendini bir müşahadeden silersin,onu kendi Haklığının hakikati ile isbât eder. Tanrı, kendi hakikati ile olan isbatını kimden silerse, onu başkalarını müşahadeye gönderir ve tefrika vâdilerinde isbât eder. (226) Bir adam Şiblî'ye (Tanrı rahmet etsin): "Sen de ne var ki seni üzüntülü görüyorum. Sen Tanrı, ile, Tanrı da seninle değil midir?" diye sordu. O da: "Eğer ben onunla olsa idim, ben, ben olurdum; (227) halbuki ben O'nda mahv hâlindeyim"dedi. Tamamiyle yok olmak (Mahk), mahvın üstündedir. (228). Zira mahv, bir iz bırakır.Halbuki mahk, hiçbir iz bırakmaz. Sûfîler zümresinin himmetlerinin gayesi, Hakkın, kendilerini şahidlerinden (Yâni nefislerini müşahade etmekten)tamamiyle yok etmesi ve böyle yaptıktan sonra da kendilerine getirmemesidir.

Halk setr (Gizleme, örtme) in örtüsünde, haslar ise, daimî olarak tecelli içindedirler. (229) Hadîste: "Tanrı birşeye tecelli edince onu alçak gönüllü eder" denilmiştir. Binaenaleyh setr sahibi, kendi şuhudunun sıfatı ile, tecelli sahibi ise, ebedî olarak kendi alçakgönüllülüğü ile sabittir. (230) Setr hâli halk için bir işkence, haslar için ise, bir rahmettir. Çünkü eğer Tanrı, haslardan kendilerine keşfolan şeyleri gizlemez ise, hakikat sultanı yanında (Yâni tecelli ettiği vakit) tamamiyle silinip yok olurlar. Fakat Tanrı, gösterdiği gibi de onlardan gizler.

Ben, Mansûr el–Magribî'den duydum, diyordu ki fakirlerden biri arap kabilelerinden birine geldi.Bir genç onu misafir etti. Genç, fakirin hizmeti ile meşgul iken birdenbire bayıldı. Bunun üzerine fakir bunun sebebini sordu. Kendisine: "Bu gencin amcasının bir kızı vardır. Bu genç, bu kıza âşıktır. Kız kendi çadırında yürüdü. Genç de onun eteklerinden kalkan tozu görüp bayıldı" dediler. Bunun üzerine fakir kalkıp kızın çadırının kapısına geldi ve: "Yabancının yanınızda hürmet ve itibarı vardır. Ben bu genci işi hususunda şefaatçi olarak sana geldim. Onun senin aşkınla düştüğü hâline acı dedi. Bunun üzerine kız: "Sen aptalsın, o eteğimin tozunu görmeye güç yetiremedi, benim sohbetime nasıl dayanır" (231) dedi.

Bu sûfîler zümresinin alt tabakadaki kısmının (Yani olgunluk mertebesine ulaşmayanların dirliği ile yaşayışları tecellide, belâları ise, setr hâlindedir. Haslara gelince bunlar, akılları kaçırılmakla sessiz bir hayat tarzı arasındadırlar. (232) Tecelli olduğu vakit akılları gider, setr olduğu zaman ise, huzur ve sükûna kavuşarak dirlik içinde yaşarlar. Denildi ki yüce Tanrı'nın Musâ'ya: "Ey Musâ! sağ elindeki nedir?" (233) (K., XX, 17) de-

ın^si avunmasına vesile olan şeyi birdenbire duyması ile hâsıl olan keşfin kendisine tesirinden hâsıl olan hallerin bir kısmını ondan gizlemek içindir. Peygamber de (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Kalbimi bir perde bürür, hattâ ben günde yetmiş defa Tanrı'dan mağfiret (Örtmesini) dilerim" dedi ki, burada Tanrı' dan mağfiret dileme, setr'i aramadır. Çünkü "Gafr" de setr "Örtme" anlamındadır. Nitekim gafru's–savb (Elbiseyi örtme) ve miğfer (Başlık) mânası da bununla ilgilidir. Peygamber bu hadîsi ile sanki hakikatin dayanılmaz saldırmaları (Yâni Tanrı'nın tecellileri) karşısında kalbinin ċrtünmesini istedi, zira yaratık Tanrı ile kalamaz (Yok olur). Yine bir hadîste: "Tanrı yüzünü açarsa, ululuğunun nurları herşeyi yakar" buyurulmuştur." (234)

MUHÂDARA, MUKÂŞEFE MÜŞÂHEDE

Önce muhâdara, sonra mükâşefe, sonra da müşâhede (235) gelir. Muhadara, kalbin Hakk ile hazır bulunmasıdır. Kalbin hazır olması (Huzuru'l–kalb) bazan burhanın ve delilin ardı ardına gelmesi ile olur; Sâlik setr ve hicabın ötesindedir. Her ne kadar zikrin kuvvet ve kudretinin kaplaması ile hazır olursa da perde ve hicabdan kurtulmaz" (236) Bundan sonra mükâşefe gelir ki bu hâl açıklık sıfatı ile kalbin huzurudur. Şöyle ki bu hâl içinde kul, delil düşünmez, yol aramaz, zan ve şüphenin saiklerine sığınmaz ve gayb sıfatı (Yâni ilâhi sıfatlar) örtülü değildir. (237) Bundan sonra da müşâhede gelmektedir. Müşâhede, herhangi bir şüphe olmaksızın Hakkın vücududur. Sırrın (Kalbin) gökü,setr bulutlarından temizlenince şuhud (Müşâhede) güneşi, şeref borcundan doğar. (238) Müşâhedenin aslı Cüneyd'in şu anlattığıdır: Müşâhede Hakkı bulup, kendi-

ni tamamiyle yitirmektir.Böyle olunca muhâdara sahibi, delillerine bağlıdır; mükâşefe sahibi Tanrı'nın sıfatları ile genişlemiştir; müşâhede sahibi ise, Tanrı'dan başka herşeyden fâni olduğundan zatı ile atılmış (Mülka) dır.

Muhâdara sahibine aklı yol gösterir, mükâşefe sahibinin ilmi Tanrı'ya yaklaştırır, müşâhede sahibini ise, ma'rifet mahv eder. Ömer b. Osman el–Mekkî'nin (Tanrı rahmet etsin) müşâhedenin aslını açıklamak hususunda söylediği şu söze kimse birşey ilâve edemedi: Müşâhede hâlinde bulunan kulun kalbi üzerine, araya örtünme ve kesilme girmeksizin, tecelli nurları birbiri ardından gelir. Nitekim karanlık gecede şimşeklerin arası kesilmeksizin çakması farzedilse, karanlık geceler, şimşeklerin birbiri ardından çakması sebebi ile gündüz gibi olur. Bunun gibi kalp de tecellinin devamı ile daima gündüz olur, gecesi olmaz. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"İnsanlar karanlık içinde oldukları hâlde, benim gecem senin yüzünle gündüzdür."

Nuri dedi ki, kulun müşâhedesi, kendinde bir damarı kaldıkça tam sağlam olmaz. Sabah olunca kandile, muma ihtiyaç kalmaz.

Sufıler, müşâhede kelimesinin tefrikadan bir tarafa delâlet ettiğini sandılar; çünkü "Müfâale" babı bir işin veya hadisenin iki kişi arasında vuku bulduğunu göstermeye yarar. (238) Halbuki bu, bu fikri güdenin bir yanılmasıdır, zira her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın görünmesinde halk tamamiyle yok olur. Bu bakımdan müfâale babı tamamiyle bir işin iki kişi arasında olduğunu gerektirmez. Nitekim müfâale babından gelen sâfara =seyahat etti ve târaka= iki ayakkabıyı aynı ölçüde dikti ve benzerlerinde bir işin iki kişi arasın-

da vuku bulduğu meselesi yoktur. Bu hususta şu şiiri söylemişlerdir:

"Sabah olup ta kemale erince nurları ile yıldızların ışıklarını giderdi."

"Onlara öyle bir kadeh içirdiler ki, onu cehennem ateşine yuttursaydılar, cehennem ateşi en çabuk giden gibi uçardı."

O ne kadehtir ki, içenleri mahv ve yok eder ve kapar. Onları bırakmaz. Onlarda beşeriyet izlerinden en ufak birşey bırakmaz. Nitekim onlardan biri:

"Öyle gittiler ki onlardan hiçbir iz kalmadı." demiştir.

LEVÂ'İH,TEVÂLÎ VE LEVÂMİ'

Üstad (Ebû Ali el--Dakkak) (Tanrı ondan razı olsun) dedi ki: Bu tâbirler, mânaları birbirine yakın tâbirlerdir. Aralarında büyük bir fark yoktur. Bunlar, kalp ile ilerlemede yükselen başlangıçta bulunan kimselerin sıfatlarındandır. Onlarda, daha marifet güneşlerin ışıkları sürekli değildir. Bununla beraber, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, her an onların kalplerinin rızkını verir. Nitekim Tanrı: "Orada onların sabah akşam rızkları vardır." (K., XIX, 62) buyurmuştur. Kalplerinin gökü, haz bulutları ile karardığı vakit, içlerine keşfin açık sırları (Levâ'ih) gelir. Yakınlık ışıkları (Levâmi') parıldar ve onlar örtünme zamanlarında levâih'in birdenbire gelmesini beklerler. Onlar şâirin şu dediği gibidir:

"Ey parıldayan şimşek! gökün neresinden parlarsın."

Önce levâ'ih, sonra levâmi', sonra da tevâli gelir. Le-

vâ'ih, çakar çakmaz kaybolan şimşekler gibidir. Tıpkı şâirin şu dediği gibi:

"Bir zaman birbirimizden ayrı kaldık. Birbirimize kavuşunca da, selâm vermesi, vedalaşması oldu."

Yine bu mânada şu şiiri söylediler:

"O tıpkı ateş almaya gelen gibi ziyaret etti. Acele olarak kapının önüne geldi de içeri girmedi. İçeri girseydi ne kaybederdi."

Levâmi', levâ'ihten daha çok gözükür. Onun kaybolması ve gitmesi, levâ'ih kadar çabuk değildr.Bazan birkaç müddet kalır. Fakat onların hâlleri:

"Bakmaya doymayan göz ağlamadadır" ve:

"Göz onun yüzünün suyuna gitmiyor; fakat (Korkarım) ona doymadan bir rakip çıkar boğazında bırakır" gibidir.

Tevâlî parladığı vakit, seni senden alır, O'nunla birleştirir. Fakat gece askerleri üzerine saldırmadıkça tâli'in gündüzünün nuru (Sür'atle kaybolmasından dolayı) sabit değildir. Bu hâlde olanlar, örtünme ve açılma arasında bulundukları için rahat ve sızlanma arasındadırlar. (240) Tıpkı şu şiirde dedikleri gibi:

"Gece bizi eski ve siyah hırkası ile örter. Gündüz de bizi yaldızlı cübbesi ile bürür."

Tevâlî vakit bakımından daha kalıcı, kuvvet ve kudret bakımından daha kuvvetli, durmak bakımından daha devamlı ve (Kalpte olan) karanlığı daha fazla gideri-

ci ve töhmeti daha fazla uzaklaştırıcı ise de, kaybolmak tehlikesine mâruzdur. En yüksek derecede ve sürekli olarak durucu değildir. Hâsıl olmasının vakitleri çabuk kaybolucudurlar. Batmasının hâlleri de çoktur. Bu levâil, levâmi ve tevâliye ait mânalar da tesir bakımından birbirinden farklı olur. Şöyle ki, bu mânalardan bazısı kaybolsa ve gitse sahibinde bir iz bırakmaz. Tıpkı kayboldukları zaman sanki sürekli geceye sebep olan parlak yıldızlar gibi. Bazısı da vardır ki, kendisinden bir iz kalır; izi kaybolursa elemi kalır. Eğer nurları batarsa izleri kalır. Kendisinden bu hâl vücuda gelen kimse bu galebe çalmalar dinlendikten sonra, o mânanın bereket ışığı içinde yaşar. İkinci bir parlama oluncaya kadar onun dönmesini bekleyerek vaktini idare–i maslahat ile geçirir ve hâsıl olduğu zaman da bulduğu hâlleri ile yaşar.

BEVÂDİH VE HUCÛM

Bevâdih ansızın gayıptan kalbe gelen şeylere denir. Ansızın gelen bu hâl ya sevince, ya da hüzün ve kedere sebep olur. Hucûm ise, hiçbir cehit ve gayretin olmadan senin kalbine gelen şeydir. Bunun da, vâridin kuvvetli ve zayıf olmasına göre çeşitleri hakkında (Yâni gelen hâllerde) ihtilâfa düşülmüştür. Bevâdih ve hucûm farklı olur. Kullardan bazısı vardır ki, onu bevâdih değiştirir, hucûm ise, kendi hükmü altına alır (241) Nitekim denilmiştir:

"Zamanın değişmeleri (Zenginlik ve züğürtlük) onlara yol bulamaz. Büyük işlerin dizginleri onların ellerindedir."

TEMKÎN VE TELVÎN

Telvîn hâl sahibinin, temkîn ise, hakikat ehlinin sıfa-

tıdır. Kul Hakk yolunda oldukça telvîn sahibidir. Çünkü o, bir hâlde kalmayıp, bir hâlden ötekine yükselir ve bir sıfattan ötekine geçer, bir konaktan çıkar, baharda konulan bir yere yerleşir. Kavuşunca da makamında sağlamca tutunur. Bu hususta şu şiiri söylediler:

"Senin sevginde mütemadiyen konaklar aştım ki, normal insanların akılları, insanın oraya konmasına mâni oluyor." (243)

Telvîn sahibi sürekli olarak artmadadır. (244) Temkîn sahibi ise, vuslata erer ve sonra birleşir. (245) Birleşmenin alâmeti ise, temkîn hâlinde bulunan kimsenin kendisinden tamamiyle duygusuz (Bâtıl) hâle gelmesidir. (246) Ululardan biri: "Müritlerin seferleri, nefisleri yeninceye kadardır. Nefislerini yenince de kavuşurlar" dedi. Üstad Kuşeyrî (Tanrı rahmet etsin) dedi ki, bu ulu kişi, bu sözü ile insana ait hükümlerin bırakılması ile hakikat sultanının insanı kaplamasını kastediyor.Bu hâl, kulda sürekli olursa, o, temkin sahibidir. Şeyh Ebû Ali el--Dakkak (Tanrı rahmet etsin) diyordu ki, Musa (Selâm üzerine olsun) telvîn sahibi idi. Bu sebeple Tanrı'nın kelâmını dinlemekten döndü ve hâli kendisine tesir ettiği için de yüzünü örtmek ihtiyacını duydu.Peygamberimiz (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) temkîn sahibi idi. Bu sebeple gittiği gibi döndü; zira o gecede (Mi'rac gecesinde) gördüğü şey kendisine tesir etmedi. Bu hâle şahit olarak Yusuf (Selâm üzerine olsun) hikâyesini getirdi. Çünkü Yusuf'u gören kadınlar, ellerini kestiler. Buna sebep de, ansızın Yusuf'u görmekten kendilerine gelen hâldir. Halbuki Aziz'in karısı (Züleyha) Yusuf'a tutkunlukta hepsinden daha tam olduğu halde o günü kılı kıpırdamadı; çünkü o, Yusuf işinde temkîn sahibi idi. (247)

Kuşeyrî diyor ki, üzerine gelen şey ile kulun değiş-

mesi, iki şey sebebiyle, ya vâridin kuvvetli, veya sahibinin zayıf olması ile meydana gelir. (Aynı şekilde) kulun sükûneti de iki şey ile, ya kendi kuvveti veya kendine gelen hâlin zayıflığı ile olur.

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum diyordu ki, temkînin sürekli olmasının caiz olup olmadığına dair sûfilerin esasları iki şekilde çıkarılır. Bu ikisinden birine göre, temkînin sürekli olması imkânsızdır; çünkü Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Eğer benim yanımda bulunduğunuz hâlde kalsaydınız, mutlaka melekler sizinle el sıkışırdı" buyurmuş ve yine: "Benim Tanrı ile öyle bir vaktim vardır ki, azîz ve celîl olan rabbimden başka kimse oraya sığmaz" (248) hâdîsi ile kendine has bir vakitten bahsetmiştir. İkinci esasa göre ise, kulda hâllerin sürekli olması gerçektir; çünkü hakikat ehli, tevarık ile müteessir olma vasfını aşmıştır. Hadîsteki "Melekler sizinle el sıkışırdı" sözünde de, bu iş olmayacak bir olaya bağlanmıştır. Meleklerin el sıkışması, bidayet ehline tanınan değerin aşağısındadır ve böyle olduğu "Melekler yaptığını beğendikleri için kanatlarını ilim tâlibinin üzerine gererler" hadîsinden de anlaşılmaktadır. Peygamber: "Benim öyle bir vaktim" sözünü de sadece dinleyene göre söyledi; yoksa o, bütün hâllerinde gerçekle kaimdi. En doğru şudur ki, kul yükselmede oldukça, telvân sahibidir; hallerinde bir fazlalık ve eksiklik olduğu doğrudur. Kul beşerî sıfatlarını (Ahkâmı) arkada bırakırsa, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı da onu, nefsin hasta ettiği şeylere (Beşerî hâllere) göndermemek suretiyle temkîn sahibi yapar ve kul yerine ve liyakâtine göre, kendi hâlinde kararlı ve sabit (Temkîn sahibi) olur. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, ona lûtuf ve ihsanda bulunur; zira Tanrı'nın takdirleri sonsuzdur. Bu sebeple o, asıl kendi hâlinde ebedi olarak sabit olduğu hâlde, Tanrının fazla lûtuf ve ih-

sanı içinde mütelevvin ve belki de mülevvendir (209). Ayrıca içinde bulunduğu hâlden daha yükseğinde karar kılar, sonra onu da aşar; çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın takdirlerinin sonu yoktur. Ama şahidinden (Müşâhede ettiği şeylerin hepsinden) duygusu yok olan beşeriyetten tamamiyle kurtulur; zira beşeriyetin bir hududu ve sonu vardır. Kul bunların hepsinden, nefsinden, duygusundan ve aynı şekilde kâinatta olan herşeyden kaybolup sonra bu kayıp olma kendisi ile devam ederse, o mahvdedir. Bu hâlde, o kul için, ne temkîn, ne telvîn, makam ve hal vardır, o kul bu kaybolma (Gaybet) vasfı ile kaldıkça onun için ne teşrif ve ne teklif vardır, yeter ki, kendi cehidi olmaksızın üzerine yürütülen hâl ile evvelki hâline döndürülsün. Ve halk bu hâlde bulunan kimseyi gerçekte mutasarrıf (Seyir ve hareket edici) sanır. Halbuki hakikatte o, musarraf (Tasarruf edilen) dir. (250) Nitekim yüce Tanrı: "Onları uykuda oldukları halde uyanık sanırsın, onları sağa sola çeviririz" (K., XVIII, 18) buyurmuştur. Başarı Allahtandır.

KURB VE BU'D

Kurb (251) da ilk derece, Tanrı'nın taetine yakın olmak ve vakitlerinin süresince Tanrı'ya ibadet ile süslenmektir. Bu'd ise, kulun Tanrı'nın emirlerine aykırı hareket etmekle kirlenmesi ve O'na taatte bulunmaktan uzaklaşmasıdır. İlk bu'd (Uzaklaşma) Tanrı'nın tevfikinden uzak olmaktır. Bundan sonra gerçeği araştırmaktan uzak olmak gelir. Gerçekte bu'd, Tanrı'nın tevfikinden uzak olmaktır. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun), her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'dan haber vererek diyor ki, "Bana yakın olanlar, kendilerine farz kıldığımı yerine getirmekle bana yaklaşmadılar. Kul bana daima nafile namazları ile

yakın olur. o dereceye kadar ki, ben onu severim, o da beni sever. Ben onu sevince, onun gözü ve kulağı olurum. (Bu suretle) o, benimle görür ve benimle işitir. (252) "Kulun Tanrı'ya yakın olması (Kurbu), ilk önce farz olan şeylere imanı ve tasdiki ile, sonra da (Tanrının) ihsan ve tahkiki kula yakın olur. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın kuluna yakın olması (Kurbu) dünyada irfandan tahsis ettiği, âhirette ise, şuhud ve iyandan ikramda bulunduğu şey ile, bu ikisi arasında lûtuf iyilikleridir. Kulun Tanrı'ya yaklaşması ancak halktan uzaklaşması ile olur. Bu olanlar ile görünüşlerin hükümleri değil, kalplerin sıfatlarındandır. Her türlü kusurdan arı duru olan Hakk'ın yakın olması, herşeye ilim ve kudreti ile, mü'minlere lûtuf ve yardımı ile, velilere de kendilerine has olan dostluk (Te'nis) ile olur. Yüce Tanrı: "Biz ona sizden daha yakınız" (K., LVI, 85), "Nerede olursanız, O sizinle beraberdir"(K.,LVII, 4), "Üç kişi gizli konuşmaz ki o, dördüncüsü olmasın" (., LVIII, 7) buyurmuştur. Kim her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'nın yakınlığı ile gerçekleşirse, Tanrı'ya olan yakınlığında en yakını mürakabesinin devamı olur. Çünkü bu kulu önce takva, sonra gayret ve vefa, sonra da utanma bekçileri korur. Bu hususta şu şiiri söylediler:

"Sanki senin biri hatırımdan geçenleri, diğeri de, bakması ve söylemesi câiz olmayan şeylerden gözümü ve dilimi gözetleyen iki bekçi vardır.

"Gözlerim senden sonra kötüye giden birşeye bakmadı. Ancak o ikisinin bana baktığını söyleyebilirim.

"Ağzımdan, senden sonra başkasının bir lâfı çıkmadı. Ancak o ikisinin beni dinlediklerini söyleyebilirm.

"Senden sonra kalbime başkasının yâdı gelmedi. Ancak o ikisinin, dizginimi (Ondan) çevirdiklerini söyleyebilirim.

"Ne kadar sadık arkadaşlarım vardı ki, onlardan soğudum ve onlardan dilimi ve gözümü esirgedim.

"Onlardan ayırlamama sebep zübdüm olmadı. Ancak seni her yerde gördüm de ayıldım." (253)

Ululardan biri talebesinden birini, kendisine olan ilgisinden dolayı, diğerlerinden farklı tutuyordu. Arkadaşları (Diğer müritler) kendisinden bunun sebebini sordular. Bunun üzerine o da, onlardan her birine bir kuş verdi ve: "Bunu hiç kimsenin göremeyeceği yerde kesiniz"dedi. Diğerlerin her biri gidip boş bir yerde kuşu kesti. Bu gözde talebe de kuşu keslmemiş olduğu hâlde döndü. Şeyhi kendisinden, kuşu niçin kesmediğini sordu. O da: "Sen, bana kuşu kimsenin göremeyeceği bir yerde kesmemi buyurdun. Halbuki Tanrı'nın göremeyeceği hiçbir yer yoktur" dedi. Bunun üzerine Şeyh: "Bu sebeple onu size tercih ediyorum, zira bu, Hakk'tan gafil olmadığı hâlde, siz halkın sözünün tesiri altındasınız" dedi. Yakın olmayı (Kurbu) görme,yakın olma (Kurb) için bir perdedir. Kendisi için bir makam veya serbestlik gören kimse, bunlarla aldatılmıştır. Bundan dolayı: "Yüce Tanrı seni, kendi kurbundan,yani Hakk'a yakın olmayı görmekten alıkosun" dediler; zira kul, Tanrı'ya olan yakınlığı ile ünsiyeti, kendi kendine değer verdiğinin alâmetlerindendir; çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, her çeşit ülfetin ötesindedir ve hakikat yerleri de dehşet ve mahvı gerektirir. (254) Bazıları buna yakın şu şiiri söylemişlerdir:

"Sıkıntım senin içindir, fakat bu sıkıntıya aidırdığım yok. Yakınlığınız, uzaklığınız gibidir. O hâlde rahatım ne zaman olacak."

Üstad Ebû Alî ed—Dakkak (Tanrı rahmet etsin) şu şiiri sık sık okurdu:

"Aşkınız ayrılık, sevginiz ise, nefretle terk etmedir. Yakınlığınız uzaklaşma, barışınız savaştır." (255)

Ebu'l–Huseyn en–Nûrî, Ebû Hamza'nın müritlerinden birini gördü. Ona: "Sen, yakınlıktan dem vuran Ebû Hamza'nın müritlerinden değil misin? Gittiğinde ona de ki, Ebu'l Huseyn en–Nûrî sana selâm söyleyip dedi ki, içinde bulunduğumuz hâlde, yakınlığın yakınlığı, uzaklığın uzaklığıdır. (256) Zata yakınlıktan gerçek hükümdar olan Tanrı münezzehtir. Çünkü Tanrı,sınır ve bölgelerden, son ve nicelikten münezzehtir. Bir yaratık onunla birleşmez, kadîm bir hadis de ondan ayrılmaz. Samediyeti, bitişme (Vasl) ve son bulmanın üstündedir. (257) Zâtların yaklaşması olduğu hâlde, onun sıfatında yakınlık imkânsızdır. Tanrı'nın kullarına yakın olması üç türlüdür: Birincisi zâtı ile yakın olmak, ikincisi sıfatları ile yakın olmak, üçüncüsü fiilleri ile yakın olma. Hakk'ın na'tında ve sıfatında câiz olan yakın olma imkânsızdır. İmkânsız olan yakın olma zâtların yakın olması (Kurbu) dır. (258) Hakk'ın zâtında ve vasfında vâcib ve sâbit olan kurb, ilmi ile ve görmesi ile yakın olmasından ibârettir. (259) Hakk'ın vasfında ve na'tinde câiz olan kurb ise, kullarından dilediğini lûtuf ve ihsanına mahsus kılmasından ibârettir.

ŞERÎAT VE HAKİKAT

Şerîat, kulluğu gerekli kılan bir iştir. Hakikat ise, Tanrı'nın besleyiciliğini ve herşeye mâlik (Rubûbiyet) olduğunu görmektir. Buna göre, bir şerîat hakikatle kuvvetlendirilmiş değilse, makbul değildir. Şerîatle bağlı olmayan bir hakikat de elde edilmiş sayılmaz. (260) Şerîat (Tanrı tarafından) halka külfet için geldi hakikat ise, Hakk'ın tasarrufundan bir haber vermedir. (261) Şerîat O'na ibadet etmen, hakikat ise, O'nu gö-

mendir. Şerîat O'nun emrettiği ile kalkıp oturmak (262) hakikat ise, takdir ettiğini, gizlediğini ve açıkladığını görmektir.

Ben, üstad Ebû Alî ed—Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, "Ancak sana ibadet ederiz" (K., I, 5) âyeti şerîatı korumak için,"Ancak senden yardım dileriz" (K., I, 6) âyeti ise, hakikati ikrar içindir (263) Tanrı'nın emrini gerektirmesi bakımından şerîat de hakikattir. Aynı şekilde Tanrı'yı bilme, Tanrı'nın emri ile vâcib olması bakımından hakikat de şerîattir.

NEFES

Nefes, gayba ait lûtuflar ile kalbleri rahatlandırmadır. Nefes sâhibi, hâl sahibinden daha ince ve sâftır. Sanki vakt sâhibi müptedi ve nefes sâhibi ise, müntehidir. Hâl sâhibi de bu ikisi arasındadır. Böyle olunca hâller, ilerlemenin ortaları, nefesler ise, sonudur. Vakitler kalb sahiplerinin, hâller ruh erbabının, nefesler ise, sır ehlinindir. Demişler ki, ibadetlerin en üstünü, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı ile nefesleri saymaktır. (264) Tanrı kalbleri yarattı ve onları marifet ocağı yaptı. Onun arkasından sırları yarattı ve onları tevhide yer yaptı. Böyle olunca, marifete delâlet ve tevhide işaret etmeden çıkan her nefes ızdırar yaygısı üzerinde ölüdür ve ondan sahibi sorumludur. (265)

Ben Üstad Ebû Alî ed—Dakkak'tan (Tanrı rahmet etsin) duydum, diyordu ki, ârifin nefesi serbest çıkmaz (Yani ârif Tanrı'sız nefes almaz). Zira kendisine müsamaha edilmez. (266) Muhibb (Seven)in nefesten ayrılması lâzımdır. Çünkü eğer nefesi olmaz ise, (Nefesin terkine) takatı olmadığından yok olurdu.

Hâtır, insanların içlerine gelen bir hitaptır. Bu da bazan, bir meleğin, bazan da şeytanın atması ile,bazan da nefsin boş şeyleri olur ve bazan da Tanrı tarafından husûle gelir.Melekten gelen ilhâm,nefisten gelen hevâcis şeytandan gelen vesvâs, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı tarafından gelip kalbe atılan ise, hâtır adını alır. Bütün bunlar nefse ait söz cinsindendir. Melekten kalbe gelenin doğruluğu (Şerîat) ilmine uygunluğu ile anlaşılır. (267) Bunun için: "Şerîatın dışı, kendisine şahadet etmeyen (268) her hâtır bâtıldır" denilmiştir. Şeytandan gelenin çoğu (İnsanı) günah işlemeye teşvik eder. Nefisten gelenin çoğu da insanı şehvete uymaya veya kibre veyahut nefsin vasıflarına has şeylere sarılmaya sürükler. Ulular şu hususta aynı fikirdeler.Yiyeceği haram olan, ilhâm (269) ile vesvası (270) birbirinden ayıramaz. (271)

Ben, Şeyh Ebû Ali ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, rızkı belli olan, ilhâm ile vesveseyi birbirinden ayıramaz. (272) Doğru mücahadesi sâyesinde nefsinin hevâcisinden (Hile kötülüğünden) kurtulan kimsenin kalbinin beyanı mücahadesi nisbetinde olur. Ayrıca bütün ulular nefsin yalan, kalbin ise, doğru söylediği hususunda birleşmişlerdir.Ululardan bazısı:"Nefsin doğru, kalbin de yalan söylemez" dedi. Ruhun sana hitab etmesi için ne kadar çalışıp didinsen, hitab etmez (273) Cüneyd nefsin hevâcisi ile şeytanın vesveselerini birbirinden şöyle ayırdı: Nefs, senden birşey istediği vakit ısrar eder; bir müddet sonra da olsa muradına kavuşuncaya ve maksadı hâsıl oluncaya kadar peşini bırakmaz. O, ancak mücahadede doğruluk devam ederse seni bırakır. Nefs, sonra yine sana gelir. Şeytan seni bir günah ile seni vesveseye düşürür. Çünkü onun için bütün günahlar birdir. O yalnız daima günah işlemeye da-

vet edici olup maksadı sâdece bir günâha tahsis edici olup maksadı sâdece bir günaha tahsis edilmemiştir. (274) Denildiğine göre melekten gelen her hatıra, sahibi bazan uyar, bazan da karşı kor. (275) Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'dan gelen hatıra kulun bir karşı koyması olmaz. (276) Ulular ikinci bir hatır'dan bahsederler ve her ikisi de Hak'tan geldiği vakit, bunlardan ikincisi birincisinden daha kuvvetli midir? Veya eşit midir? (277) derler. Cüneyd'e göre ilk hatır, ikincisinden kuvvetlidir; zira bu hatır ikincisi ile kalınca, sâhibi düşünceye dalar, düşünce de ilme bağlıdır. (278) Bu suretle ilk hatırı terk, ikincisini zayıflatır. İbn Ata ise; "İkincisi daha kuvvetlidir. Çünkü o, kuvvetini ilki ile arttırmıştır. Son gelenlerden Ebû Abdillâh b. Hafîf'e göre de kuvvet bakımından her ikisi de birbirine eşittir;çünkü her ikisi de Hak'tan gelmiş olup birbirlerinden üstün tarafları yoktur. İkincisi gelince birincisi kalmaz. Çünkü izlerin kalması câiz değildir. (279)

İLMÜ'L–YAKÎN,AYNÜ'L–YAKÎN VE HAKKU'L–YAKÎN

Bunlar açık ve aşikâr olan bilgilerden ibarettir. Yakîn öyle bir bilmedir ki, buna sahip olan kimse, mutlak olarak bilinen şey hakkında şüpheye düşmez. (280) Yakîn tevkif (281) olmadığı için Tanrı'nın vasıfları için kullanılmaz. (282) İlmü'l–yakîn de yakîndir. Aynı şekilde aynu'l–yakîn ve hakku'l–yakîn de yakînin kendisidir. (283) Onların ıstılahlarına göre ise, ilmü'l–Yakîn burhan yolu (284) aynu'l–yakîn, açıklama yolu (285) ile elde edilir ve hakku'l–yakın de bizzat görme ile elde edilen bilgidir. Böyle olunca ilmü'l–yakîn akıl erbabına, aynü'l–yakîn ilim ve hakku'l–yakîn de ma'rifet sahiplerine mahsustur.Sözü açıklamada burada söylenenden başka yerlerde (286) varsa da, araştırıl-

ması burada zikr ve açıkladığımıza döner. Bundan dolayı biz bu bahsi sâlikleri uyarmak bakımından bu kadarla yetindik.

VÂRİD

Onların (Sûfilerin) sözleri arasında vâridât kelimesi çok geçer. Vârid, kulun cehit ve gayreti ile elde edilmeyen beğenilen hatırlardan kalbe gelen şeydir. Aynı şekilde havâtir cinsinden olmayan şey de vârid olabilir. Sonra bâzı vârid Hak'tan ve bazısı da ilimden gelir.Böyle olunca vâridât, havâtirden daha umumîdir; zira havâtir, bir çeşit hitab veya hitab mânâsını tazammun eden birşey ile özellenmiştir. Vâridat ise, bunun aksine sevinç vâridi, hüzün vâridi, kabz vâridi, bast vâridi ve bunlardan başka mânaların da vâridi olabilir. (287)

ŞÂHİT

Şâhid tâbiri de onların sözleri arasında çok geçer ve "Filân ilim, filân vecd, filân hâl şâhidi iledir" denir. Şâhid sözü ile insanın kalbinde hâzır olan şeyi kasd ederler. Kalbte hâzır olan şey, zikri insanda galebe çalan şeyden ibaret olup, o şey gözden kaybolsa da, sanki onu görür. Böyle olunca zikri sâhibinin kalbini kaplayan şey o kimsenin şâhididir. Üzerinde ilim galip olursa, o kimse ilim, vecd galip olursa, o kimse vecd şâhidi iledir denilir. Şâhidin mânası da hâzır demektir.O hâlde kalbinde hâzır olan herşey senin şâhidindir. (288) Şiblî'den: "Müşâhede nedir?" diye soruldu. O da: "Bizim için Hakk'ı müşahade nereden olur ki Hakk bizim şahidimizdir" dedi. O, Hakk şâhidi sözü ile kalbini kaplayan hâli, kendinde galip olan Hakk'ın zikri ile, bu zikirden dâima kalbinde hâzır olan hâli ifade etmek istedi. Kim kalbinde bir yaratığa ilgi duyarsa, ilgilendiği bu şey onun şâhididir" denilir. Bununla ilgi du-

yulan şeyin onun kalbinde hâzır olduğu kast edilir. Çünkü sevgi, sevilenin daima anılmasını ve kendini kaplamasını gerektirir. Uluların bazısı, bu iştikaka dikkat edip dedi ki, şâhid sözü, şahadet (Gözile görmek) ten gelir.Bir kimse, güzellik vasfı ile vâsıflanmış bir şahsa iyice baktığı vakit, bu şahsın beşeriyeti ondan düşerse bakması kendisini içinde bulunduğu hâlden meşgul etmezse, ve bu şâhidle sohbet etmesi herhangi bir şekilde kendisine tesir etmezse, nefsinin öldüğüne şâhiddir; müşahadesi tesir ederse, nefsinin kaldığına ve beşeriyetinin hükümleri ile kalkıp oturduğuna şâhiddir. Bu anlatılanlar onun lehine ya da aleyhine şahiddir.Peygamber'in (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) şu hadîsini de bu hâle hamlederler: "Mi'râc gecesinde, rabbimi en güzel surette gördüm "Yani o gece ben O'nu en güzel bir suret içinde gördüm. Bu suret beni yüce Tanrı'yı görmekten alıkoymadı. Belki de ben onu, surette sureti yapanı gördüm. O bu sözü ile, göz ile değil, ilim ile görmeyi kast etti.

NEFS

Birşeyin nefsi, lûgatte o şeyin kendisi, varlığı mânasına gelir. Sûfilere göre ise, nefis sözünden maksad, varlık veya konulmuş bir kalıp değildir. (289) Onlar nefis sözü ile, kulun çürük vasıfları, yerilen ahlâkı ve amellerini kasd ederler. Kulun çürük vasıfları (Kötü ve çirkin olan hâlleri) iki kısımdır: Bunlardan biri, günah işleme ve karşı gelme gibi kendi cehit ve gayreti ile husule gelendir. Diğeri de aşağılık huylardır ki bunlar aslında yerilmişlerdir. Bununla beraber kul uğraşır ve makamdan makama geçerse, mücahade ile bu kötü huylar âdeti vechile uzaklaşırlar. Nefsin gerektirdiği şeylerden olan ilk kısım, haram kılmak ve arıtmak (Tenzih) ile Tanrı tarafından yasak edilen şeylerden ibarettir. İkinci kısım

ise, huyların kötü ve aşağılık olanlarıdır. Bu zikr edilen ve açıklanan şey, ikinci kısmın toplu tarifidir. Bu ikinci kısmın içine aldığı hususlar ise, kibir, hiddet, kıskançlık, kötü huy ve tahammülsüzlük ve yerilen huylar ile bunlardan başkalarıdır. Nefis icaplarının en şiddetli ve zorlusu, kendisinden bir güzel şeyin çıkacağını kurmasıdır,yahut kendisinin bir değer ve şerefe lâyık olduğunu sanmasıdır. Bundan dolayı nefsin bu hâli Tanrı'ya gizlice bir ortak koşmaklıktan sayıldı. (290) Nefsi bırakmada ve kırmada huyların tedavisi, açlığa ve susuzluğa katlanmak, geceyi ibadetle uyanık geçirmek ve bundan başka kuvvetin düşmesini içine alan mücahedelerin şiddet ve zahmetini çekmekten daha tam ve güçtür. Aynı şekilde kötü ve çirkin huyların yeri olan nefsin,kalıba (Bedene) tevdi edilmiş bir lâtife olması da muhtemeldir.Nitekim beğenilen huyların yeri olan ruh da bu kalıba tevdi edilmiş bir lâtifedir. Insanların hepsi birbirinin hükmü altındadır ve hepsi bir insandır. Nefsi ile ruhun görünüşte lâtif cisimlerden olmaları (Birbirlerinden) ile şeytanın lâtif cisim olmada ortak oluşları gibi ayırt edilmelerine mâni değildir. Tıpkı melekler ile şeytanın lâtif cisim olmada ortak oluşları gibi. Nitekim göz görme, kulak duyma, burun koklama, ağız da tad alma yeri oldukları hâlde duyan, gören, tad alan, sâdece insan olan o bütündür. Bu söz doğru olduğu gibi, şu da doğrudur: Beğenilen vasıfların yeri kalb ve ruhtur. Yerilen sıfatların yeri de nefistir. Halbuki bu bütünden bir parça olduğu gibi, kalb de ondan bir parçadır, hüküm ve isim de bütüne aittir.

RUH

Ruhlar hakkında gerçeği bilen sünnet ehli arasında fikir ayrılığı vardır. Bunlardan bazıları, ruhun hayat olduğunu, bazıları da bu kalıplara konulmuş a'yân ol-

duğunu söylerler. Tanrı kalıplardan hayatı yaratmakla (Yaratma) âdetini yürüttü. Ruhlar bedenlerde durdukça insan hayat ile diridir. Ruhlar ise, kalıplara tevdi edilmiştir. Ruhların uykuda, yükselip bedenden ayrılmaları ve tekrar bedene dönmeleri vardır. İnsan ise ruh ve cesedden ibarettir. Çünkü her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, ruh ve cesedden birini, diğerinin hükmü altına sokmuştur ve her ikisi birlikte haşrolur. (291) Haşırda ise, sevap ve ceza her ikisi içindir. Ruhlar yaratılmıştır. Kim ruhun yaratılmadığından (Ezeliliğinden) bahs ederse, çok büyük hataya düşer. Haberler ruhun ince cevher hâlinde a'yân olduğunu gösteriyor. (292)

SIRR

Sırrın, ruhlar gibi kalıba tevdi edilmiş ince bir cevher (Lâtife) olması muhtemeldir. Sûfilerin esaslarına göre, sırrın müşahade yeri olması gerekir. Nitekim ruhlar sevginin, kalpler ma'rifetlerin yeridir. Dediklerine göre sırr, kendisine tepeden bakıp gördüğün şeydir.Sırrın sırrı (Sırru's—sırr) nı ise, Tanrıdan başka kimse bilmez. Sûfilerin müşterek görüşlerine ve esaslarının gereğine göre, sır ruhtan daha lâtiftir ve ruh ta kalpten daha şereflidir. (293) Dediklerine göre, sırlar, başkalarının (İzler ve kalıntıların) kulluğundan kurtulmuştur. Sırr sözü,hâllerde her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı ile kul arasında gizli tutulan ve konulan şeye ıtlak olunur. "Sırlarımız, bekâretimizdir. Hiçbir hayal kuranın hayali bu bekâreti bozmadı" diyen kimsenin sözü de buna hamledilir. Ve yine derler ki, hür kişilerin (Ahrâr) göğüsleri, sırların mezarlarıdır. Ayrıca "Eğer düğmem sırrımı bilse, onu koparır atarım" demişlerdir. Bizim bu kısaca bahsettiğimiz, kendilerine has sözlerde kullandıkları tâbirlerin açıklanmasına dair bölümler verecek, ondan sonra da Tanrı'nın faziletiyle kolaylataca-

ğı nisbette hallerini açıklayan bâbları anlatacağız, inşallah.

TÖVBE BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Ey mü'minler! hepiniz Tanrı'ya tövbe ediniz ki kurtulasınız" (K., XXIV, 31) buyurmuştur.

Bize Ebû Bekr Muhammed b. el–Huseyn b. Fûrek bildirdi. Ona da Ahmed b. Mahmud b. Harrâz, ona da Muhammed b. Fadl b. Câbir, ona da Sa'îd b. Abdillâh ona da Ahmed b. Zekeriyâ, ona da babası anlatmış.Babası demiş ki, Ben Enes b. Mâlik'ten duydum, diyordu ki, Ben de Tanrı'nın elçisinden (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) duydum Peygamber: "Günahtan tövbe eden, günahsız gibidir, Tanrı bir kulunu severse, günah o kula zarar vermez" (294) dedi. Ve sonra da: "Her hâlde Tanrı, hem çok tövbe edenleri sever, hem de çok temizlenenleri..." (K. II, 222) âyetini okudu. Kendisinden: "Ey Tanrı'nın elçisi! tövbenin alâmeti nedir?" diye sorulduğunda o da: "Pişmanlık ve nedamettir" (295) diye cevap verdi.

Bize, Alî b. Ahmed b. Abdân el–Ahvâzî anlattı.Ona da Ebu'l–Huseyn Ahmed b. Ubayd es–Saffâr, ona da Muhammed b. Fazl b. Câbir, ona da el–Hakem b. Mûsa, ona da Hassân b. Ubayd, ona da Ebû Atike, ona da Turayf b. Süleyman, ona da Enes b. Mâlik anlatmış. Enes b. Mâlik demiş ki, Peygamber (Tanrının selât ve selâmı onun üzerine olsun) "Tanrı'nın en çok hoşuna giden şey, tövbe eden bir gençtir" dedi. Tövbe, sâliklerin menzillerinin ve tâliblerin makamlarının ilkidir.Tövbe, aslında Arapçada "Geri dönmek" anlamına gelir.Nitekim "Tövbe etti", yani "Döndü" demektir. Böyle olunca tövbe şerîatte yerilen şeyden, övülen ve beğenilen şeye dönmektir. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun) de: "Pişmanlık tövbedir" bu-

yurdu. Kelâmcılar (Mütekellimler): "Tövbe ancak üç şeyle sağlam olur: Şeriate aykırı olan şeyleri yapmaktan pişmanlık duymak, günah işlemeyi derhal bırakmak ve gelecekte, işlemiş olduğu günahların benzerlerini tekrar işlememeye karar vermek. Bunlar, tövbenin sağlam olması için gerekli olan esaslardır" dediler. Sünnet ehli esaslarına vâkıf kişiler ise, yukarıdaki hadîste geçen "Nedamet tövbedir" sözünü "Nedamet, sâdece tövbenin en büyük kısmını gösterir" şeklinde anladılar. (296) Nitekim yine Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): Hacc Arafat'tır" sözünde "Haccın temel direklerinin en büyüğü Arafat'tır; yani orada durmaktır" anlamına gelir. Yoksa haccın Arafat'ta durmaktan başka bir esası yoktur" demek değil, belki haccın en büyük esaslarından biri, Arafat'ta (Arife günü) durmaktır demektir. Aynı şekilde "Nedamet tövbedir" hadîsinde de tövbenin en büyük temel direği, pişmanlıktır" demektir. Hakikat ehlinden bir kimsenin: "Tövbenin tahkikinde nedamet kâfidir; çünkü nedamet son iki esası da arkasından sürükler" demesi, günahının benzerinde ısrar eden veya onun benzerini işlemeye karar vereni pişman saymak asla mümkün olmadığı (297) içindir.

(Buraya kadar anlatılanlar) kısaca ve toplu bir şekilde tövbenin mânasından ibarettir. Tövbenin geniş bir şekilde açıklanması suretiyle ise mânası şudur: Şüphesiz tövbenin sebep, sıra ve bölümleri vardır. Buna göre bunların ilki, kalbin gaflet uykusundan uyanması ve kulun üzerinde bulunduğu kötü hâli görmesidir. (298) Kul, bunların hepsine, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı'dan kalbine gelen yasaklara Tanrı'nın tevfiki ile kalp kulağını vererek ulaşır. Çünkü hadîste: "Her müslüman erkeğin kalbinde Hakkın bir vâizi vardır ki bu vâiz daima ona va'z ve nasihat eder" denilmiştir ve yine hadîste: "İnsanın bedeninde bir et parçası vardır ki

o iyi olduğu vakit,bütün beden iyi olur; o bozuk olduğu vakit, bütün beden de bozulur" denilmiştir. İşte bu et parçası kalbtir.Kul, kalbi ile, yaptığı şeyin kötülüğünü düşünür ve içinde bulunduğu kötü işleri görürse, kalbinde tövbe ve kötü ameli terk etmek isteği doğar. Her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, kararını düzeltmek, iyi bir şekilde dönmesini ve tövbe sebeplerine hazırlanmasını sağlamakla ona yardım eder. Tövbe sebeplerinin ilki, kötü arkadaşlardan ayrılmaktır.Çünkü kötü arkadaşlar, kendisini bu maksattan (299) uzaklaştırmaya teşvik ederler,bu kararın doğruluğunu bozarlar. Tövbenin bu ilk derecesi de ancak, kulun tövbeye karşı isteğini artıran, havfini ve recasını kuvvetlendiren şeyden kati karar verdiğini tamamlamaya yarıyan sâikleri çoğaltan müşahadeye devam etmekle kusursuz olur. Bu suretle içinde bulunduğu kötü işler üzerindeki ısrarının düğümü kalbinden çözülür. (300) Bunun üzerine yasak edilen şeylerin gelip gitmelerine müsaade etmeyip, nefsinin dizginini şehvetlerden çevirerek günahdan derhal ayrılır. Gelecekte de ona benzer bir günaha dönmemek kararını sağlamlaştırır. Eğer niyetine göre gider ve kararının gereğini yerine getirirse, o doğruluğu başarmış olur. Eğer tövbesini bir veya birkaç defa bozarsa, iradeti onun tövbesini yenilemeye teşvik ederse —ki bunun benzerleri çok olur— bu gibilerin tövbeden ümitlerini kesmemeleri lâzımdır; çünkü her müddet tahdidi (Ecel) için yazılmış bir yazı vardır.

Ebû Süleyman el—Dârânî'den nakledilmiştir. Demiş ki, bir halk vâizinin meclisine gitmiştim. Sözleri kalbime tesir etti. Kalktığım vakit kalbimde onun sözlerinden birşey kalmamıştı. Meclisine ikinci defa geldim ve sözlerini dinledim. Bu sefer sözleri yola kadar kalbimde kaldı ve sonra kayboldu. Üçüncü seferimde ise, bu sözler evime kadar kalbimde kaldılar. Bu sebeple evde, saz âletlerini kırdım ve Tanrı yoluna koyuldum. Bu hikâyeyi Yahyâ b. Mu'aza anlattılar. Dedi ki,

bir serçe, bir turnayı avladı. Yahyâ b. Mu'az serçe sözü ile bu halk vâizini, turna sözü ile de Ebû Osmân ed–Dârânî'yi kast etti.

Ebû Hafs el–Haddâd'dan nakledilmiştir. Demiş ki, birçok defalar demircilik sanatımı bırakıp, tekrar başladım. Sonra sanatım beni bıraktı. Bir daha ona dönmedim. Nakledilir ki, Ebû Amr b. Nuceyd halinin başlangıcında Ebû Osmân ed–Dârânî'nin meclisine gitti. Ebû Osman'ın sözleri onun kalbine tesir etti ve tövbede bulundu. Sonra kendine bir gevşeklik geldi ve Ebû Osman'ı gördüğü vakit ondan kaçıyor, vaaz meclisine de devam etmiyordu. Bir gün Ebû Osmân yolda karşıdan geliyordu. Ebû Amr onu görünce başka bir yola saptı. Ebû Osman da onu takip etti. Ona ulaşıncaya kadar arkasını bırakmadı. Ona kavuşunca: "Ey oğlum! ancak masum olman şartı ile seni sevenle arkadaşlık etme. (301) Yalnız Ebû Osman, bu gibi hâllerde sana faydalı olur" dedi. Bunun üzerine Ebû Amr bu hakları ona helâl edip, bunlardan kurtulmasına göz yumarlarsa, onlarla helâllaşmaya gayret etsin; yoksa kalbi ile imkân nisbetinde hak sahiplerinin haklarından sıyrılmaya karar vermeli ve candan bir yalvarış ile Tanrı'ya dönüp, hak sahiplerine dua etmelidir.

Tövbe edenlerin kendi hasletlerinden olan sıfat ve hâlleri vardır. Bunların hepsi, tövbenin sağlamlığının şartı tövbe edenlerin sıfatlarından olduğu için, tövbeden sayılır. Tövbenin mânasına dair uluların sözleri buna delâlet eder:

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, tövbe üç kısımdır: İlki tövbe, ortası iâbe ve sonuncusu evbe'dir.Ebû Alî ed–Dakkak böylece tövbeyi başlangıç,evbeyi son ve inâbeyi de bu ikisinin ortası kabul etmiştir.Buna göre,ceza korkusu ile tövbe eden herkes tövbe sahibi; sevap tamah ederek tövbe eden inâbe sahibi, sevap arzusu veya ceza kor-

kusundan dolayı değil, Hakk'ın emrini gözeten herkes de tövbe sahibidir.(302) Yine denilir ki, tövbe müminlerin sıfatıdır. Nitekim Tanrı: "Ey müminler! Hepiniz Tanrı'ya tövbe ediniz ki..." (K., XIV, 31)buyurmuştur. İnâbe veliler ve mukarrabînin sıfatıdır. Nitekim Tanrı: "...ve ona yönelmiş bir yürekle geldi" (K., L, 33) buyurmuştur. Evbe ise, peygamberlerin sıfatıdır. Nitekim Tanrı: "(Süleyman) ne güzel bir kuldur ki, o tövbe ile rabbine aşırı derecede dönendir" (K., XXXVIII,30,40) buyurmuştur.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahman es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ca'fer b. Nuseyr'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, tövbenin üç mânası vardır: İlki, nedamet; ikincisi, Tanrı'nın yasak ettiği şeye dönmeyi terke karar vermek; üçüncüsü ise, zulümleri gidermeye çalışmak. (303) Sehl b. Abdillâh ise: "Tövbeyi sallantıya bırakmayı terk etmektir" (304) dedi.

Ben, Muhammed b. Huseyn'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Abdillâh el–Kuraşî'den, o da Cüneyd'den, o da el–Hâris'ten duymuş. Hâris demiş ki, ben asla "Ey Tanrım! ben senden tövbe istiyorum" demedim; fakat "Senden tövbe isteği istiyorum" dedim.

Bize Ebû Abdillâh eş-Şîrâzî anlattı. O da Ahvaz'da Ebû Abdillâh b. Muslih'den, o da İbn Zîzî'den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, bir gün es–Serî'nin yanına girdim. Onu değişmiş buldum ve: "Neyin var?" diye sordum. O da dedi ki, bir genç bana gelip tövbeyi sordu. Ben de: "Tövbe günahını unutmamandır" dedim. Genç itiraz etti ve: "Hayır, belki tövbe günahını unutmandır" dedi. Bunun üzerine ben de: "Benim kanaatim de gencin dediği gibidir" dedim. Bunun üzerine es–Serî: "Niçin böyle dersin?" dedi. Ben de: "O hâlde niçin, Tanrı, ben cefa hâlinde olsam, beni ve-

fa hâline götürse, sefâ hâlinde cefâyı anmak cefâ değil midir?" dedim. Bunun üzerine es–Serî sustu:

Ben, Ebû Hâtim es–Sicistanî'den duydum. O da Ebû Nasr es–Serrâc'dan duymuş. Serrâc demiş ki, Sehl b. Abdillâh'dan: "Tövbe nedir?" diye soruldukta o: "Tövbe günahını unutmamandır" dedi. Aynı şey Cüneyd'den soruldukta o da: "Günahını unutmandır" dedi. Sehl b. Abdillâh, tarifiyle, bazan lehlerinde, bazan da aleyhlerinde bulunan müridlerin ve itiraz edenlerin hallerini, Cüneyd ise, kılı kırk yaranların (Muhakkiklerin) tövbesini kasdetti ki, bu sonuncular, Tanrı'nın uluIuk ve yüceliğinden kalplerine galebe çalan şey ile Tanrı'yı anmadaki süreklilikleri dolayısiyle günahlarını hatırlamazlar. Bu tıpkı: "Tövbe nedir?" diye soruldukta Rüveym'in: "Tövbe, tövbeden tövbe etmektir" şeklinde verdiği cevap gibidir. (305)

Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den: "Tövbe nedir?" diye soruldu. O da: "Halkın tövbesi günahlardan, hasların tövbesi gafletten olur" dedi. En–Nûrî de: "Tövbe, azîz ve celîl olan Tanrı'dan başka herşeyden dönmedir" dedi.

Ben, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. es–Sufî'den duydum. O da Abdullâh b. Alî b. Muhammed et–Temîmî'den duymuş. Abdullah b. Muhammed et–Temîmî: "Günahlardan tövbe edenle, gafletlerden tövbe eden ve iyilikleri görmeden tövbe eden kimse arasında fark vardır" (306) demiş. El Vâsıtî: "İçten gelen samimi tövbe (307) sahibinde günahdan gizli ve açık hiçbir iz bırakmaz. Tövbesi samimî olan akşam ve sabah nasıl olur diye düşünmez.

Ben şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Muhammed b. İbrahim b. el–Fazl el–Haşimî'den, o da Muhammed er–Rûmî'den, o da Yahyâ b. Mu'az'dan duymuş, Yahyâ b. Mu'az: "Ey Tanrım! Ben tövbe ettim bir daha günaha dönmem" demiyorum. Günahları terketmeyi de üzerime almam; zira zayıflığımı

ve âcizliğimi biliyorum. Bundan sonra "Belki günahı tekrar etmeden ölürüm" diyorum" demiş. Zu'n–Nûn da: "Günahı kökünden sökmeden yapılan istiğfar çok yalan söyleyenlerin tövbesidir" dedi.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den, o da İbn Yezdânyâr'dan duymuş. İbn Yezdânyâr demiş ki, kul Tanrı yolculuğuna hangi esas üzerine çıkar? diye soruldu. Ben de (O da): "Çıktığı şeye (Günaha) tekrar dönmemek. Gideceğinden başkasını gözetmemek, arındığı herhangi bir mülâhazadan sırrını korumak üzere gider" dedim. Bunun üzerine: "Bu (Anlattıkların) malından çıkıp uzaklaşan kimsenin durumudur. Ya yokluktan çıkıp uzaklaşanın durumu nasıl olur?" diye soruldu. Ben de: "Gelecekteki tatlılık, geçmişteki acılığın karşılığıdır" dedim. El–Buşencî'den: "Tövbe nedir?" diye soruldu. O da: "Günahı hatırladığın zaman ondan bir tad almaman tövbedir" dedi. Zu'n–Nûn da: "Tövbenin aslı bu kadar genişliğine rağmen, kararın kalmayacak derecede senin üzerine dar olmasıdır. Sonra nefsin de seni sıkar. Nitekim yüce Tanrı kitabında: "Yeryüzü o kadar genişliği ile beraber onlara dar gelmiş. Vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihayet Tanrı'nın hışmından yine Tanrı'dan başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anladılar da, sonra Tanrı onları da eski hallerine dönsünler diye tövbeye muvaffak kıldı" (K.IX, 118) buyurmuştur.

İbn Ata da: "İki tövbe vardır dedi: İnâbe tövbesi,isticâbe tövbesi. İnâbe tövbesi, Tanrı'nın cezalandırmasından korkarak, kulun tövbe etmesidir. İsticâbe tövbesi de, kulun Tanrı'nın kereminden utanarak tövbe etmesidir. Ebû Hafs'dan: "Tövbe eden niçin dünyaya kızar?" diye sordular.O da:"Çünkü dünya bir evdir, tövbe eden adam günah işlemeye orada koyuldu" dedi. Bunun üzerine kendisine yine: "Dünya, Tanrı'nın tövbe ile kula

ikramda bulunduğu bir evdir" (308) denildi. O da "Günahkâr, günahını gerçek olarak bilir, halbuki tövbesinin kabul edilmemesinden dolayı korku içindedir. (309)" dedi. El—Vâsıtî'de: "Dâvûd (Tanrı'nın selâmı üzerine olsun)'un şevk ve sevinci ile içinde bulunduğu tâatin tatlılığı, kendisini uzun bir hüzne attı ve o ikinci halinde (Yâni hüzün vaktinde) ki vaziyeti, heyecan ve tâatin lezzetini görme, kendinden gizlendiği herhangi bir vakittekinden daha tam ve yüksekti" demiş. Sûfilerden biri de: "Yalancıların tövbesi, dilleri ucundadır, yâni estağfirullahtır" dedi. Ebû Hafs'tan: "Tövbe nedir" diye soruldu. O da: "Kul için tövbede birşey yoktur;çünkü tövbe Tanrı'dan gelir, kuldan değil" (310) dedi. Denilmiştir ki, her türlü kusurdan arı duru olan Tanrı, Adem'e: "Ey Adem! Senin zürriyetine yorgunluk, eziyet ve sıkıntı ile tövbeyi miras bıraktım. Bu sebeple, içlerinden senin duan ile bana dua edene sana icabet ettiğim gibi, icabet eder, cevap veririm. (311) Ey Adem! Tövbe edenleri, kendimle müjdelenmiş olarak güler vaziyette ve duaları da makbulüm olduğu hâlde mezarlarından mahşere getiririm" diye vahiyde bulunmuştur. Adamın biri: Râbi'a'ya: "Çok günâh işledim. Tövbe edersem. Tanrı günâhlarımı bağışlar mı?" diye sordu.O da: "Hayır, belki o seni bağışlar da tövbe edersin"dedi. Bil ki, yüce Tanrı: "Tanrı hem çok tövbe edenleri sever hem de çok temizlenenleri.." (K., II, 222) buyurmuştur. Günahının farkına varıp ta hata ettiği hakkında tam bir bilgisi olan, ve tövbe ettiği vakit, tövbesinin kabul edilmesinden şüphesi bulunan ve bilhassa Tanrı'nın sevgisine lâyık olmanın, Tanrı katında kabul edilmenin şartı ve günahkârın da kendi evsafında Tanrı aşkının alametini bulmak derecesine vasıl olmak için aradaki mesafe de çok olduğunu bilen kimse üzerine tövbe vacip olur. Bir günah işlediği vakit, kulun tövbenin icaplarından olan kırılmaya devam etmesi, günahtan sıyrılması ve istiğfara sarılması lâzımdır. Nitekim: "Eceli ge-

linceye kadar (İyi amellerinin kabul edilip edilmemesinden dolayı) korkuya bürünmesi lâzımdır" demişlerdir. Azîz ve celîl olan Tanrı: "Söyle! Eğer Tanrı'yı seviyorsanız bana uyun ki Tanrı da sizi sevsin" (K.,III, 31) buyurmuştur. İstiğfara devam, Peygamber'in (Tanrı' nın selât ve selâmı üzerine olsun) sünnet ve âdetindendir. Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı onun üzerine olsun): "Kalbim örtünsün diye, günde yetmiş kere Tanrı'dan mağfiret dilerim" buyurmuştur.

Ben, Ebû Abdillâh es–Sûfî'den duydum. O da Huseyn b. Ali'den, o da Muhammed b. Ahmed'den, o da Abdullah b. Sehl'den, o da Yahya b. Mu'az'dan duymuş. Yahyâ b. Mu'az: "Tövbeden sonraki bir günah, önceki yetmiş günahtan daha kötüdür" demiş.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ebû Abdillâh er–Râzî'den, o da Ebû Osman'dan duymuş. Ebû Osman: "Şüphe yok ki, onlar bize dönerler." (K., XXXVIII, 25) âyetindeki "İyâbuhum" sözünü "Rucû'uhum – dönüşleri" şeklinde açıkladıktan sonra "Emirlere karşı koymalarda dolaşmaları devam etse de" dedi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Amr el–Enmâtî' den duymuş. Ebû Amr el–Enmâtî demiş ki, Vezir Alî b. İsâ, etrafında büyük bir alay olduğu hâlde atına binmişti. Yabancılar: "Bu kimdir? Bu kimdir?" demeye başladılar. Yolda duran bir kadın: "Ne zamana kadar bu kimdir? Bu kimdir? Diyeceksiniz. Bu, Tanrı'nın gözünden düşüp, gördüğünüz hâle tutulmuş bir kuldur" dedi. Alî b. İsâ (323) kadının bu sözünü duydu ve makamına dönüp vezirlikten çekildi, Mekke'ye gidip, orada kaldı ve öldü.

MÜCÂHEDE (313) BÖLÜMÜ

Yüce Tanrı: "Bizim yolumuzda savaşanları doğru yolumuza sevk ederiz. Tanrı iyilik edenlerle birliktedir." (K., XXIX, 69) buyurmuştur.

Bize, Ebu'l–Huseyn Alî b. Ahmed el Ahvâzî anlattı. Ona da Ahmed b. Ubeyd es–Saffâr, ona da el–Abbâs b. el–Fadl el–İskaatî, Ona da İbn Kâsib, ona da Uyeyne bildirmiş. O da Ali b. Zeyd'den, o da Ebû Nusraten, o da, Ebû Sa'îd el–Hudrî'den nakletmiş. Ebû Sa'îd el–Hudrî demiş ki, Peygamberden (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun): "Savaşın (Cihâdın) en üstünü hangisidir" diye soruldu. O da: "Zâlim bir sultanın yanında adalet sözün söylemektir" buyurdu ve Ebû Sa'îd'in gözleri yaşardı.

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki, dışını mücahede ile süsleyenin içini, kalbini Tanrı müşahede ile süsler. (314)Yüce Tanrı: "Yolumuzda savaşanları doğru yolumuza sevk ederiz" (K., XXIX, 69) buyurmuştur. Bil ki, sulûkünün başlangıcında mücahede sahibi olmayan, bu yolda bir koku alamaz." (315)

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Osmân el–Magribî'den duymuş. Ebû Osman el–Magribî: "Mücahedeye sarılmadan bu yolda kendisine birşey açıldığını veya keşf olduğunu sanan kimse hata içindedir."

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmet etsin) duydum. Diyordu ki, sülûkünün başlangıcında ayakta durması olmayanın, sonunda oturması da olmaz. Sûfilerin: "Hareket berekettir" sözü için de:"Dış hareketler, iç hareketleri gerektirir" diyordu.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Ahmed b. Alî b. Ca'fer'den,o da el–Huseyn b. Alûye' den duymuş. El–Huseyn b. Alûye demiş ki: Ebû Yezîd

dedi ki:Oniki yıl nefsimin demircisi (316)beş yıl da kalbimin aynası oldum. Bir yıl ikisi arasına baktım, bir de belimde bir zünnarın göründüğünü görmeyeyim mi? Bu zünnarı kesmek için de oniki yıl çalıştım. Sonra bakınca, bir de ne göreyim, bu sefer de içimde bir zünnâr görülmektedir. Bunu kesmek için beş yıl çalıştım.Nasıl kestiğime bakıyordum.Sonra bana keşf olundu, halka baktım ve onları ölü gördüm ve üzerlerine dört tekbir getirdim. (317)

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebu'l–Abbâs el Bağdadî'den, o da Cafer' den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, es–Serî'den uydum, diyordu ki, ey gençler topluluğu! Benim yaşıma gelmeden çalışıp gayret ediniz, yoksa siz de benim gibi zayıflar ve ibadette kusur edersiniz. Bu sırada gençler ibadette es–Serî'nin yanına gelmiyorlardı. Yine es–Serî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî' den, o da Abdülazîz el–Necrânî'den, o da el–Hasan el–Kazzâz'dan duymuş. El–Hasan el–Kazzâz diyormuş ki, bu iş (Tasavvvuf ilmi) üç şeye dayanır: Birincisi, ancak çok zaruret olduğu vakit yemek, ikincisi, uyku iyice bastırmadan uyumamak, üçüncüsü, zaruret olmadıkça konuşmamak.

Yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum, o da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Muhammed b. Hâmid'den, o da Ahmed b. Hidraveyh'den, o da İbrahim b. Edhem'den duymuş. İbrahim b. Edhem demiş ki,insan sâlih kişiler derecesine ancak şu altı çetin ve sarp yolu aştıktan sonra ulaşabilir: Bunlardan birincisi, nimet kapısını kapayıp, şiddet (Sıkıntı) kapısını açmak, ikincisi, izzet kapısını kapayıp, zillet kapısını açmak, üçüncüsü rahat ve huzur kapısını kapayıp, zillet kapısını açmak, üçüncüsü rahat ve huzur kapısını kapayıp, çalışıp didinme kapısını açmak, dördüncüsü uyku kapısını kapayıp, uyumamak kapısını açmak, beşincisi, zen-

ginlik kapısını kapayıp, fakirlik kapısını açmak, altıncısı emel kapısını kapayıp, ölüme hazırlık kapısını açmaktır. (318)

Ben şeyh Ebû Abdirrâhman es–Sulemî'den duydum. O da büyük babası Ebû Amr b. Nuceyd'den duymuş. Büyük babası: "Nefsi kendisine iyi görünene, dini çirkin görünür" demiş.

Yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Alî er–Rûdbârî'den duymuş. Ebû Alî er–Rûdbârî: "Sûfi beş gün aç kaldıktan sonra, açım derse, onu pazara zorlayın ve kazanca sevk edin" (319) demiş.

Bıl ki, mücahedenin aslı ve esası (Nefsi) alıştığı şeylerden kesmek ve her vakit için isteğinin aksine teşvik etmektir. Nefsin, (Kendini iyilikten alıkoyan) iki sıfatı vardır. Birincisi,şehvette ısrar etmek, ikincisi tâat ve ibadetlerden kaçınmak.Nefis heva ve heves atına binip serkeşlik ve azgınlık ettiği vakit, onu takva yuları ile durdurmak, emredilenleri yerine getirmemek için ayak diredigi, serkeşlik ettiği vakit de, onu isteği hilâfına sevk etmek icab eder. Kızgınlığı anında iki ayağı üzerine kalktığı vakit de, onun haline dikkat etmek lâzımdır. Kızanın kuvveti (Saltanatı), iyi huyla kırılır, ateşi de şefkatle diner,ahmaklığının şarabını tatlı bulduğu vakit, sadece kendi övünülecek şeylerini göstermekten ve kendine bakanlara süsünü göstermekten memnun olur. Bu takdirde, böyle bir nefis sahibinin, değersizliğini, aslının hasisliğini ve amellerinin çirkinliğini, hatırlamakla nefsini zillet cezasına uğratması ve kırmızı lâzımdır. Halkın cehit ve gayreti, amellerin yerine getirilmesi,hasların maksadı ise, hallerin temizlenmesidir. Çünkü, açlığa dayanma ve uyumamak çok kolaydır. Halbuki, huyları tedavi etmek ve nefsin mânasızlıklarından sıyrılmak çok zordur.

NEFSİN ÂFETLERİNİN ANLAŞILMASI GÜÇ ŞEYLERİ

Bunlardan biri, halkın, övülmeyi tatlı bulmaya meyletmesidir. Çünkü, ondan bir yudum içen gökleri ve yerleri kirpikleri üzerine yüklenir. (320) Bunun da alâmeti, bu meşrebi kendisinden ayrıldığı vakit, halinin tembellik ve gevşekliğe müncer olmasıdır.(321) Ululardan biri, uzun yıllar,kendi mescidinde cemaatin ilk safında namaz kılıyordu. Bir gün, mühim bir sakınca onu erkenden mescide gitmekten alıkoydu. Bu sebeple, namazını cemaatin son safında kıldı. Bundan sonra bir müddet gözükmedi. Kendisinden bunun sebebi soruldu. O da: "Şu kadar yıl kıldığım namazları kaza ettim (Kıldım). Bana öyle geliyordu ki, bunda Tanrı'ya samimi idim. Halbuki bir gün mescide gitmekten gecikmem, halkın beni son safta görmesinden utanmama sebep oldu. Bundan bütün ömrüm boyunca olan sevincimin halkın beni ilk safta görmelerinden meydana geldiğini anladım. Bunun üzerine de namazlarımı kaza ettim.

Ebû Muhammed el–Murta'iş'ten rivayet edilmiştir. Demiş ki, aç ve susuz olarak şu kadar haccettim. Bütün bu hacların, hazzımla karışık olduğu bana malûm oldu. Şöyle ki: Bir gün annem benden kendisine bir testi su vermemi istedi, bu da bana ağır geldi. Bundan nefsimin haclarda itaat etmesinin, kendisi için bir haz elde edildiği için olduğunu anladım; zira nefsim eğer hazlardan yok olmuş olsaydı, şerîatçe hak olan birşey ona zor gelmezdi. İhtiyar bir kadın vardı. Hali sorulduğunda cevap olarak dedi ki, gençliğimde nefsimde haller bulurdum, bunları vecid ve hal sanırdım. (322) Yaşlanınca kaybolmalarından onların gençlik kuvvetinden olduğunu anladım. Halbuki ben o halleri velilerde olan hallerden sanmıştım. (323)

Ben, Ebû Alî ed–Dakkak'tan duydum. Diyordu ki,

ululardan bu hikâyeyi duyup da bu ihtiyar kadına acımayan ve: "O, insaflı bir kadındı" demeyen olmadı.

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Muhammed b. Abdillâh el–Şâdan'dan, o da Yusuf b. el–Huseyn'den, o da Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den duymuş. Zu'n–Nûni'l–Mısrî demiş ki, Tanrı, bir kuluna, kulun nefsini zelil ve hakir göstermekten daha kıymetli bir ağırlamada bulunmadı. Bir kulunu da, kendine (Kula) nefsini zillet ve hakirliğini göstermekten daha çok zelîl etmedi. (234)

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum, O da Muhammed b. Abdillâh er–Râzî'den, o da İbrâhim el–Havâss'dan duymuş. İbrâhîm el–Havvâs: "İşlediğim hiçbir iş beni korkutmadı" demiş. (325)

Yine ondan duydum.O da Abdullâh er–Râzî'den o da Muhammed b. el–Fadl'den duymuş. Ahmed b.el–Fadl demiş ki, rahat nefsin isteklerinden kurtulmadır. (326)

Ben, Şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Ebû Alî er–Rûdbârî'den duymuş. Ebû Alî er–Rûdbârî: "Halka felâket üç şeyden gelir: Birincisi mizac sakatlığından, ikincisi, alışılana sarılmadan, üçüncüsü arkadaşlığın bozulmasından"demiş.Kendisinden"Alışılan şeye (Âdet) sarılma nedir?" diye sorulduğunda: "Harama ve arkadan kötülemeye kulak verip onları dinlemektir" diye cevap vermiş. "Arkadaşlığın (Sohbetin) bozulması nedir?" diye soruldukta: "Şehvet nefsinde her uyandığında ona uymandır" demiş.

Yine şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da en–Nasrâbâdî'den duymuş. En–Nasrâbâdî demiş ki, senin zindanın nefsindir. Ondan çıktığın vakit ebedi olarak rahat içinde yaşarsın.

Yine ondan duydum. O da Muhammed el–Ferrâ' dan, o da Ebu'l–Huseyn el–Verrak'dan duymuş. Ebu'l

Huseyn b. el–Verrak demiş ki: Ebû Osman el–Hîrî'nin mescidinde, sülûkumüzün başlangıcında esaslarımızın en büyüğü, bize, haberimiz olmadan geleni fakirlere dağıtırdık. Bilinen birşey ile geceyi geçirmezdik. (327)Bizi istemeyerek karşılayana nefsimiz için intikam beslemez,hattâ ondan özür dilerdik,ona alçakgönüllülük gösterirdik.(328) Kalplerimizde, birini hakir görme duygusu hâsıl olunca, hemen o kimsenin hizmetine koşar,bu duygu, kalplerimizden gidinceye kadar ona iyilikte bulunurduk.

Ebû Hafs: "Nefsin tamamı karanlıktır. Bu karanlığın kandili, sırrı ve kandilinin nuru ise, Tanrı'nın muvaffak kılması (Tevfiki) dır. Buna göre, sırrında Tanrı'nın tevfiki kendisine arkadaşlık etmeyen kimsenin tamamı karanlıktır" demiştir.

Üstad İmâm Kuşeyrî diyor ki: Ebû Hafs'ın "Kandili sırrıdır" sözünün mânası şudur: O, bu sözü ile Tanrı ile kul arasındaki sır olup bu da kulun ihlâsının yeridir. Kul sırrı ile kendi kuvvet ve kudretinden arınmak için, hâdiselerin, nefsi ile nefsinden değil, Tanrı ile (329) olduğunu, sonra da, Tanrı'nın onu muvaffak kılması ile nefsinin kötülüklerinden kurtulduğunu bilir. Kime Tanrı'nın muvaffak kılması erişmezse, ilmi, ona ve rabbine fayda vermez. Bu sebeple ulular: "Sırrı olmayan (Günah işlemede) ısrar edicidir" demişler. Ebû Osmân da: "Nefsinden herhangi birşeyi hoş gören kimse, nefsinin ayıbını göremez. Nefsinin ayıbını ancak her ân onu kötü bir zan altında tutan görür" demiştir. Ebû Hafs ise, ayıbını bilmeyeninkinden daha çabuk yok olma yoktur (330) Çünkü günahlar kâfir olmanın habercisidirler"demiş. Ebû Süleyman: "Nefsimden iyi bulduğum her ameli reddettim" demiş. Es–Serî'de: "Zengin komşulardan, pazarlarda Kur'an okuyanlardan ve emirlerin bilginlerinden sakınınız (331) demiştir. Zu'n–Nûn el–Mısrî demiş ki, "Halka fesat altı şeyden geldi: Birincisi

âhiret amline olan niyyetin zayıflığından, ikincisi, bedenlerinin şehvetlerin rehini olmasından, üçüncüsü, ölümlerinin yakın olmasına rağmen açgözlü olmalarından, dördüncüsü halkın rızasını, Tanrı'nın rızasına tercih etmelerinden beşincisi, heva ve heveslerine uymalarından, dördüncüsü halkın rızasını, Tanrı'nın rızasına tercih etmelerinden beşincisi, heva ve heveslerine uymalarından ve Peygamberin (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) sünnetini arkaya atmalarından, altıncısı ise, selefin birçok övünülecek hâllerini gizleyip, onların küçük günahlarını kendileri için hüccet ve delil saymalarından.

HALVET VE UZLET (332)

Bize, Ebu'l–Hasan Alî b. Ahmed b. Abdân anlattı. Ona da Ahmed b. Ubayd el–Basrî, ona da Abdülaziz b. Mu'aviyye, ona da el–Ka'nabî, ona da Abdulaziz b. Ebî Hâzım anlatmış. O da babasından, o da Ba' cat b. Abdillâh b. Bedri'l–Cuhenî'den, o da Ebû Hureyre'den rivayet etmiş.Ebû Hureyre demiş ki,Peygamber (Tanrı'nın selât ve selâmı üzerine olsun) dedi ki,bütün insanların geçimlerinden en iyisi, Tanrı yolunda atının dizginine sarılan, düşman tarafından bir korku veya korkunç bir ses duyarsa atının sırtında (Bu seslerin geldiğini) tahmin ettiği yerlerde ölümü ve öldürmeyi isteyen veyahutta şu tepelerden bir tepe üzerine veya şu vâdilerden bir vâdi içinde sürüsü arasında namazını kılan, zekâtını veren, ölünceye kadar rabbine kulluk eden ve ancak iyilikle insanlardan olabileceğine kanısı olanın geçimidir. (333)

Üstad (Kuşeyrî) dedi ki, halvet safvet ehlinin sıfatı, uzlet ise vuslat alâmetlerindendir. Müridin, sülûkünün başlangıcında kendi cinslerinden olanlardan bir tarafa çekilmekten (Uzletten), sülûkünün sonunda da, Tanrı

ile ünsiyetinin gerçekleşmesi için halvetten ayrılmaması gerekir. Kul uzleti seçerken, kendinin halkın şerrinden kurtulacağına değil, halkın kendi şerrinden kurtulacağına inanmalıdır. Çünkü bu iki inanıştan birincisi, yâni halkın şerrinden kendinin kurtulmasına inanması, kendine halkın üstünde bir meziyet görmesinin, ikincisi, yâni halkın, onun şerrinden kurtulmasına inanması ise, kendi nefsini küçük görmesinin neticesidir. Kendi nefsini küçümseyen, alçak gönüllü; başka birinin üstünde kendine bir meziyet gören ise, mütekebbirdir. Râhibin biri görüldü ve kendisine: "Sen râhib misin?" diye soruldu. O da: "Hayır, belki ben bir köpeğin bekçisiyim; çünkü nefsim, halkı ısıran bir köpektir. Ben halkın selâmeti için onu aralarından çıkardım" dedi. Adamın biri, sâlih kişilerden birine uğradı. Bu zât, elbisesi, bu adama dokunmasın diye onu topladı. Adam: "Elbisem pis değil, niçin onu bana dokunmaktan sakınıyorsun." dedi. Bunun üzerine şeyh: "Elbisemin pis olduğunu sandığını düşündüm de, kendi elbisem değil, seninki pis olmasın diye onu topladım" diye cevap verdi.

UZLETİN ÂDÂBI

Kulun, şeytanın kendisini vesveseleri ile heva ve hevesine uydurması için, ilimlerden (Akaid ilminden) tevhid akdini sağlamlaştıran şeyi elde etmesi, (334) sonra işinin sağlam bir temele dayanması için de şerîat ilimlerinden farzını yerine getirecek bilgiyi kazanması uzletin âdabındandır. (335) Gerçekte uzlet, yerilen hasletlerden uzaklaşmadır. Böyle olunca uzletin tesiri, vatanlardan uzaklaşmada değil, yerilen sıfatların değişmesindedir. Bu sebeple "Ârif kimdir" diye sorulduğunda: "Ârif (Aynı yer ve anda) bulunan ve ayrı olan kimsedir. Yani ârif halk ile birlikte olduğu halde, sırrı ile

onlardan ayrıdır. (336)

Ben, üstad Ebû Alî ed–Dakkak'dan (Tanrı rahmetetsin) duydum, diyordu ki, halkın giydiğini giy, yediğini ye ve fakat sırrın ile onlardan ayrı ol. (337) Yine ondan duydum, diyordu ki, bana bir insan geldi ve: "Sana çok uzak yoldan geliyorum"dedi. Ben de: "Bu tasavvuf ilmi, mesafeleri kat etmek, yolculukların sıkıntısına katlanmak ile elde edilmez. Nefsinden bir adım ayrıl, maksadın hâsıl olur" dedim. Ebû Yezîd'den rivayet edilmiştir, demiş ki, Rabbimi rüyamda gördüm. Ona: "Seni nasıl bulurum" diye sordum. O da: "Nefsinden bir adım ayrıl ve gel"diye buyurdu.

Ben, şeyh Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Osmân el–Mağribî'den duymuş. Osmân el–Mağribî demiş ki, halveti sohbete tercih eden kimsenin, rabbinin zikrinden başka bütün zikirlerden, rabbinin rızasından başka bütün isteklerden ve nefsinin bütün istediklerinden boşalması lâzımdır. Kendinde bu vâsıf olmayan kimseyi, halveti, bir kötülük veya bir belâ içine atar. "Halvete çekilme, teselli saiklerini toplar" denilmiştir. Yahyâ b. Mu'âz demiş ki, halvetle, halvette Tanrı ile olan ünsüne bak. Eğer ünsiyetin halvet ile ise, halvette ünsiyetin Tanrı ile ise, bütün yerler, sahralar ve çöller sana müsavidir. (Yâni nerede olursan ol, rabbin ile halvettesin).

Ben, Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'dan, o da Muhammed b. Hâmid' den duymuş. Muhammed b. Hâmid demiş ki, bir adam Ebû Bekr el–Varrâk'ı ziyarete geldi. Dönmek istediği vakit, Ebû Bekr el–Varrâk'a: "Bana nasihatte bulun" dedi. Ebû Bekr el–Varrâk ta: "Dünya ve âhiretin iyiliğini halvet ve azlıkta (Az yemede), şerrini ise, çoklukta (Çok yemede) ve halka karışmaklıkta buldum" diye öğütte bulundu.

Yine Muhammed b. el–Huseyn'den duydum. O da

Mansûr b. Abdillâh'dan, o da el–Cerîrî'den duymuş.El Cerîrî'den: "Uzlet nedir?" diye sorulmuş. O da: "Uzlet, kalabalığa girmen, seni sıkıştırmamaları için sırrını koruman, nefsini günahlardan uzaklaştırman ve kalbinin Hakk'a bağlı olmasından ibarettir" demiş. "Uzleti seçen için izzet hâsıl olur" (338) denilmiştir. Sehl de: "Halvet ancak helâl yemekle; helâl yemek de ancak Tanrı'nın hakkını (Emrini) yerine getirmekle eksiksiz olur" demiştir. Zu'n–Nûn da: "İnsanı halvetten daha fazla ihlâsa teşvik eden birşey görmedim" (339) demiştir. Ebu Abdillâh er–Ramlî: "Arkadaşın halvet, yemeğin açlık, sözün münâcat olsun. Böyle yaparsan (Tanrı yolunda) ya ölür, ya da ölmezden önce Tanrı'ya ulaşırsın" demiştir. Zu'n–Nûn demiş ki, Halvet ile halktan gizlenen, halktan Tanrı ile gizlenen gibi değildir. (340)

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ca'fer b. Huseyn'den,o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, uzlete katlanmak, onun eziyetini çekmek, kalabalığa karışmanın boyun eğmesinden daha kolaydır. (341) Mekhûl dedi ki, insanlara karışmakta hayır varsa, uzlette de selâmet vardır. Yahyâ b. Mu'âz da: "Vahdet aşırı derecedeki sâdıkların dostudur" demiş.

Ben, Ebû Ali ed–Dakkak'dan duydum. O da Şiblî' den duymuş.Şiblî:"Ey halk! İflâs etmekten sakınınız!" demiş. Halk da: "Ey Ebû Bekr Şiblî! İflâsın alâmeti nedir?" diye sormuş. O da: "Halk ile ünsiyet, iflâs alâmetlerindendir" diye cevap vermiş. Yahyâ b. Ebî Kasîr: "Kim halka karışırsa, ona eyvallah eder. Eyvallah edince de halka iki yüzlülükte bulunur" dedi. Şu'ayb b. Harb de dedi ki, Kûfe'de Mâlik b. Mes'ud'un yanına girdim. Evinde yalnızdı. Kendisine: "Yalnızlığından ürkmüyor musun?" diye sordum. O da: "Tanrı ile bu-

lunmaktan ürken hiçbir kimse görmedim" (342) dedi.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Amr el–Anmâtî' den, o da Cüneyd'den duymuş. Cüneyd demiş ki, kim dininin selâmette olmasını, beden ve kalbinin rahat etmesini isterse, halktan uzaklaşsın. Çünkü bu zaman ürkülecek bir zamandır. Bu zamanda yalnızlığı seçen akıllıdır.

Ben, yine Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da Ebû Bekr er–Râzî'den, o da Ebû Ya'kup es–Sûsî'den duymuş. Ebû Ya'kub es–Sûsî demiş ki, insanlardan uzaklaşmaya ancak kuvvetlilerin (Dinde kuvvetlilerin) gücü yeter. Bizim gibiler için, halkla birarada bulunmak uzletten daha faydalıdır; zira halk birbirinin amelini görerek, amel eder.

Ben, Ebû Abdirrahmân es–Sulemî'den duydum. O da, Ebû Osmân Sa'îd b. Ebî Sa'îd'den, o da Ebu'l–Abbâs ed–Dâmeganî'den duymuş. Ebu'l–Abbâs ed–Dâmeganî demiş ki, Şiblî bana nasihat edip dedi ki, yalnızlığa sarıl ve ismini, kavminden sil ve ölünceye kadar da kıbleye yönel.

Bir adam, Şu'ayb b. Harb'e geldi. Şu'ayb b. Harb ona: "Niçin geldin?" diye sordu. Adam da: "Seninle beraber bulunmak için" dedi. O da: "Ey kardeş! İbadet Tanrı'ya ortak koşmakla olmaz. Tanrı ile ünsiyeti olmayanın, hiçbir şey ile ünsiyeti olmaz" dedi.

Nakledilmiştir ki, sûfilerden birine: "Seyahatinde seni en çok şaşırtan ne oldu?" diye sordular. O da, Hızır'ın bana rastlaması ve benden sohbet talep etmesi oldu ve ben tevekkülüm bozulur diye korktum. Onlardan birine: "Burada, senin ünsiyet peyda ettiğin birşey var mı?" diye soruldu. O da: "Evet dedi ve elini koynunda bulunan Mushafına uzatıp, onu çıkardı ve işte budur dedi. Bu hususta şu şiiri söylediler.

"Kitaplarım etrafımdadır. Onlar yatağımdan ayrılmaz. İçlerinde ben, sır saklayanım diyen için şifa vardır."

Biri Zu'n–Nûni'l–Mısrî'den: "Uzletim ne zaman sağlam olur"diye sordu. O da: "Nefsin uzlete dayandığı vakit" (343) diye cevap verdi. İbn el–Mübârek'ten: "Kalbin ilâcı nedir?" diye soruldu. O da: "Kalbin ilâcı, halk ile az karşılaşmaktır" dedi. Denilmiştir ki, Tanrı kulu, günah zilletinden tâatin izzetine nakletmek istediği vakit, onu yalnızlıkla dost eder, kanaatle zengin eder ve kendisine nefsinin ayıplarını gösterir. Kendisine bunlar verilmiş olan kimseye dünya ve âhiretin en iyi şeyi verilmiştir. (344)

(BİRİNCİ CİLDİN SONU)